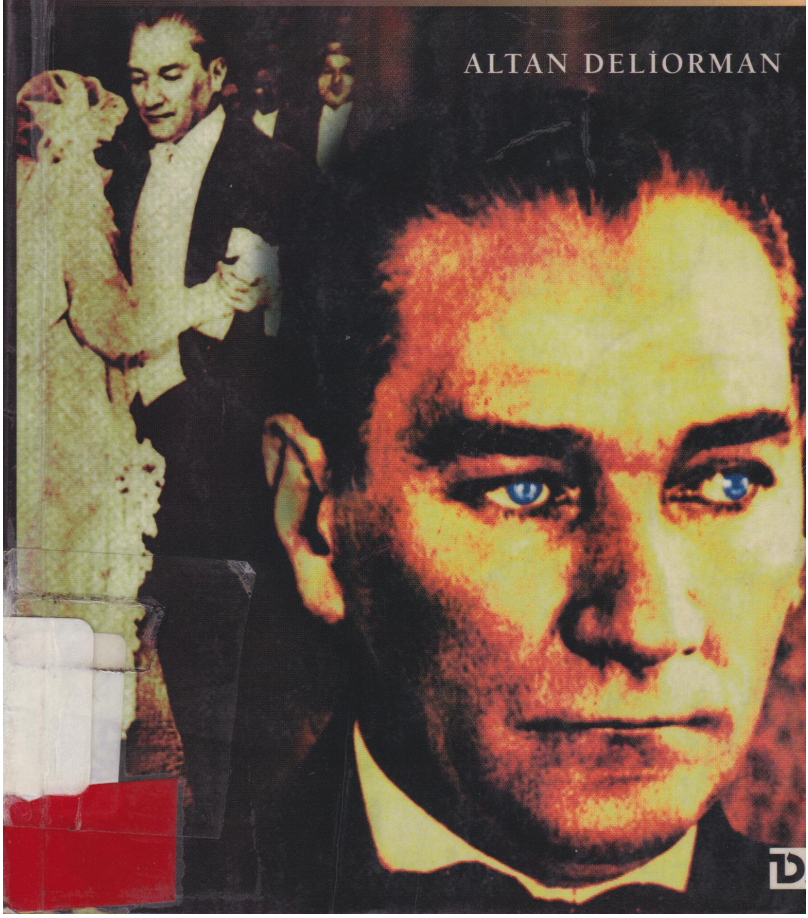
Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar

ALTAN DELİORMAN

Altan Deliorman

ATATÜRK'ÜN HAYATINDAKİ KADINLAR

Toplumsal Dönüşüm Yayınları: 119
Araştırma ve İnceleme: 16

Altan Deliorman
Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar

1. Basım: Burhan Yayınevi, 1961 İstanbul
2. Basım: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
Mayıs 1999 - İstanbul
2000 Adet

© Altan Deliorman
Toplumsal Dönüşüm Yayınları
ISBN: 975-8269-63-1

Genel Dağıtım: KARDAK / Narlıbahçe Sk. No: 6/3
Cağaloğlu./İSTANBUL

Telefaks: (0212) 514 11 94 -(0212) 513 99 56
(0212) 512 31 61 -(0212) 512 45 91

Toplumsal Dönüşüm Yayınları ve 2B/Bilgi Birikim,
KARDAK Eğitim ve Kültür Hizm. Ltd. Şti. Yan kuruluşlarıdır.

Dizgi & Montaj : ÇİMA 527 49 51

Baskı-Cilt: Ekinci Matbaacılık

Altan Deliorman

ATATÜRK'ÜN HAYATINDAKİ KADINLAR

TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Birkaç Söz 7
Zübeyde Hanım 11
Müjgan 39
Nadire Hanım ve Küçük Hatice 43
Başarısız Bir Kaçış Planı 49
Selanik'te Bir Aşk Hikâyesi 51
İskenderiye'de 59
Liza ve Tevhide 61
Mara Kovaçef 63
Mm. Corinne 73
Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın Kızı 97
"Mustafa Kemal Paşa", Damat Olacaktı 103
Prenses Mevhibe Celâleddin 109
Makbule Atadan 113
Fikriye Hanım 135
Halide Edib Adıvar 149
Latife Uşaklıgil 175
Zehra Mehmed 227
Sabiha Gökçen 233
Nebile 243
Âfet Hanım 249
Dönüş 259
Zsa Zsa Gabor 263
Ülkü 271

BİRKAÇ SÖZ

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Batı Trakya'nın bir kıyı şehrinde, mütevazi bir evde başlayan hayat mücadelesi, Yirminci yüzyılın ilk yarısında, Asya topraklarının karşısındaki bir sarayda sona erdiği zaman, Atatürk bütün dünyanın tanıdığı bir şahsiyetti. Mücadeleyle dolu hayatı, ateş ve mermi yağmuru altında, fırtınalar ve şimşekler içinde geçmişti. Yaşadığı çağ, imparatorlukların battığı ve yerlerine yeni devletlerin kurulduğu; savaşlarla, ihtilallerle dolu bir zaman dönemeciydi. Bu korkulu dönemeçten başarı ile sıyrılabilen dünya çapında birkaç ismin arasında, bugün Mustafa Kemal Atatürk'ün adı da sayılıyor.

O'nun askeri ve siyasi başarılarını, sosyal inkılaplarını inceleyen pek çok eserin arasında, duygulu tarafına, şefkatli tarafına, fani tarafına, yani kısaca insan tarafına dikkatlerini çevirmeyi ihmal etmeyen birkaç sevimli ve hassas kalem de gördük. Fakat bunlar o kadar az ki, bir zaman sonra Atatürk, heykelleri gibi katı, soğuk ve donuk, hareketleri belirli prensiplerle çerçevelenmiş bir şahsiyet olarak gözükecek. Halbuki, büyük bir fani için, bu ne kadar korkunçtur.

Tarih, büyük isimler hakkındaki hükmünü, zaman geçtikçe daha iyi veriyor. Kureyşliler, Hz. Muhammed; Firavun, Hz. Musa; Musevîler, Hz. İsa hakkında neler söylediler. Fa-

kat onların adları, bugün milyonlarca insanın dualarına karışıyor. Caesar hançerlendiği gün, suikastçı Cassius ile dostu Marc Antuan'ın söyledikleri ne kadar farklıdır. Zamanında Nero'ya medhiyeler yazıldı. Roma'yı yakan bu çılgınla şimdi Romalılar bile alay ediyor. Nathan - Levi, Sabatay Sevi'nin mesih olduğunu ilan ettikten yüzyıl sonra Voltaire onun bir küstah olduğunu yazdı. Napoléon'a kaside yazanlar, o Saint Héléne kayalığında yalnız ve perişan öldüğü zaman, su sefer başkalarına kaside düzmekle meşguldüler. Genç Osman'ı tahttan indirenler, onu çıplak bir atın sırtında Yedikule zindanlarına götürürlerken çimdiklemişlerdi; bugün onun adı hayırla anılıyor.

Daha sağlığında bile, Atatürk için «zalim ve sokak çocuğu» demişlerdi. O, bu ithamı soğukkanlılıkla karşıladı. Yüzyıl sonra, kendi tarihini yazacak olanların aynı hükme varmayacaklarını umuyordu. Bu umudu ona veren şeylerin başında, hayatının çok iyi inceleneceği tahmini geliyordu. Bu inceleme elbette gösterecekti ki, o derece duygulu ve ince yaradılışlı bir insan, siyasi düşmanlarının kendisini suçlandırdıkları vasıfların hiçbirini taşıyamaz.

Şu halde, yüzyıl sonraki meçhul tarihçiye bırakılacak malzemenin içinde, Atatürk'ün özel hayatı, annesine, kardeşine, eşine ve sevdiklerine olan davranışları, duyguları ve tasavvurları çok önemli bir yer tutacaktır. Bu malzemeyi hazırlamak da, şüphesiz bugünkü nesle düşen bir görevdir.

«Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar» adını taşıyan bu kitabı, gelecekteki tarihçinin ellerine devrederken, onu birtakım vesikalar ve kuru hatıralardan ibaret bir yığın halinde toplamaya hiçbir kalem sahibinin gönlü razı olamazdı. Kitapta bir roman havası sezilirse, bu yazarın gayreti ile meydana gelmiş zoraki bir hal değil, olayların renkli ve hareketli oluşundan ileri gelen bir mecburiyettir.

Şu birkaç sözü şöyle bir dilekle bitirmek lazımdır: Kitap beğenilmezse, kusuru, yazarına; beğenilirse şerefi, kitapta adı geçenlere ait olsun.

Altan DELİORMAN

ZÜBEYDE HANIM

1810 yıllarında birkaç aile, Vodina kazasının batısında bulunan Sarıgöl nahiyesinden gelerek Selanik'e yerleşmişti. Sarıgöl'de oturanlar, aslen Türkmen olup, Tesalya'nın fethinden sonra Anadolu'dan bu havaliye gelerek yerleştirilmişlerdir. Bu aileler son zamanlara kadar kılık kıyafetlerini, hatta yaşayış tarzlarını hiç değiştirmemişlerdi. Şimdi Sarıgöl'e yerleşen ailelerden birinde Feyzullah adında bir çocuk da vardır.

Bir gün, Feyzullah'a, kendisinden tarih kitaplarında bahsedileceği, bir inceleme konusu olacağı söylense idi, muhakkak ki güler geçerdi. Nereden bilebilirdi ki, sülalesinden Mustafa Kemal adında bir genç kumandan çıkacak ve bütün dünyanın nazarlarını kendi üzerine çekmesini bilecektir.

Feyzullah'ın ailesine «Hacısofu»lar denilmekteydi. Genç Feyzullah, Ayşe adında bir kızla evlenmişti. Bu izdivaçtan doğan Zübeyde Hanım ise Mustafa Kemal'in annesidir.

Zübeyde Hanım Selanik'te doğmuştur. Ailesi ona okuma yazma öğretmişti. Okuma yazma bildiği için de kendisine «Zübeyde Molla» denilmekteydi. Zübeyde Molla, yetiştikçe güzelliği artıyor, muhitinde en güzel kadınlardan biri olarak ün yapıyordu. İki erkek kardeşi vardı. Bunlardan Ha-

san isminde olanı «Lânkaza»da açtığı bir dükkânda aşçılık ediyordu. Lânkaza, Selanik civarında bir Türk kasabası idi. Diğer kardeşi Hüseyin ise Selanik eşrafından Hacı Süleyman Bey'in «Çalı Çiftliği»nde subaşılık yani çiftlik kâhyalığı yapmakla meşguldü.

Zübeyde Hanım genç yaşında Ali Rıza Efendi ile evlendi. Bu zat, Katarin kazasının Papasköprü mevkiinde gümrük muhafaza memurluğu yapıyordu. Kendi halinde, dürüst ve Zübeyde Hanım'a göre bir hayli yaşlı idi. Karısı ile arasında yirmi yaş fark vardı. Kırmızı bıyıklı, iri vücutlu bir adamdı. Babasına Kırmızı Hafız Ahmet denilirdi. (Bu sülalenin Aydın ve Söke'den Mora'ya, oradan Kocacık'a ve oradan da Selanik'e gelen Türkmenlerden olduğu, daha eski atalarına Birinci Mahmud tarafından Söke havalisinde bir kız tımarı verildiği anlaşılmaktadır.)

Evliliklerinin ilk yılları hadisesiz, sakin ve mesut geçiyordu. İlk çocukları erkek oldu. Adını Mustafa koydular. Sarı saçlı, pembe yüzlü, mavi gözlü bu bebek, küçük aileyi sevince boğdu.

Mustafa'dan sonra iki de kız çocukları oldu. Onların da adlarını Makbule ve Naciye koydular. Zübeyde Hanım'ın artık işi gücü bu üç çocuğu en iyi şekilde yetiştirmeye gayret etmek, zamanını onlara harcamaktan ibaretti.

Zübeyde Hanım'ın kocası Ali Rıza Efendi gümrük muhafaza memurluğu yaparken anlamıştı ki, kereste tüccarlığında çok iş vardır. Hemen bütün kereste tacirleriyle tanışmış ve kazandıkarı parayı yakından görmüştü. Gittikçe memuriyetten istifa ederek kereste ticareti yapmayı kafasına koydu. Bu fikir ona çok parlak geliyordu. En nihayet istifasını verdi, elindeki birkaç kuruş ile keresteci Cafer Efendi'ye ortak oldu, ticarete başladı. İlk zamanlar işi çok iyi gidiyordu. Eline geçen para ile Selanik'in Islâhhane semtinde, Ah-

met Subaşı mahallesinde üç katlı, harem ve selamlığı olan bir ev yaptırdı. İki daireli ve pembe boyalı bir evdi bu.

Fakat Mustafa'nın doğumundan sonra Zübeyde Hanım adındaki bu genç kadın, bazı akşamlar evinin cumbasında oturur, sokağı seyrederek derin düşüncelere dalardı. Onu düşündüren sebeplerin başında muhakkak ki o günlerde kocasının artık hiç de iyi gitmeyen işleri gelmekteydi. Ali Rıza Efendi dürüst bir adamdı, herkes tarafından sevilen bir adamdı, kazandığını tutmasına bileni evine, çoluğuna çocuğuna bağlı bir adamdı ama işleri her gün biraz daha bozulmaktaydı. Zübeyde Hanım o günlerde sık sık kocasının işleri iyi gitsin diye dua ederdi: «Allahım, sen bu eşkıyanın belasını ver.»

Zübeyde Hanım neden eşkıyaya beddua ederdi acaba? Çünkü, kocasının işinin gittikçe bozulmasına sebep olanlar onlardı. Tesalya Yunanistan'a terk edilmişti. Havali Rum eşkıya ile dolmuştu. Katerin'in ezeli belası olan eşkıya, Ali Rıza Efendi'nin kısa zamanda kazandığı paraya göz dikmişti. Sık sık haber göndererek kendilerine para vermesi için tehdit etmeye başlamışlardı. Para göndermezse kerestelerini yakacaklardı. Ali Rıza Efendi iki ateş arasında kalmıştı. Orman mıntakasına gidemiyor, işleri kontrol edemiyordu. Öte taraftan işlenmiş keresteleri sahile nakletmeye de korkuyordu. Çünkü bu keresteler eşkıyanın elinde bir nevi rehin gibiydi.

Eşkıya en nihayet yapacağını yaptı. Ali Rıza Efendi'den umdukları para gelmeyince bir gece bütün kerestelerini yaktılar. Üstelik işçileri de tehdit ederek dağıttılar. Ali Rıza Efendi kaçırabildiğini kaçırdı.

İşlerinin böyle kötü gitmesi onu çok bedbinleştirmişti. Hatta sakal bile bırakmaya başlamıştı. Zübeyde Hanım'a pek bir şey söylemiyor, daha çok kendi kendini yiyordu. Adamakıllı zayıflamıştı. En nihayet sinirleri de bozulmuştu. Zübey-

de Hanım'la münakaşa etmeye, ona sık sık kızmaya başlamıştı. Bu münakaşalardan biri de Mustafa yüzünden olmuştu.

Küçük Mustafa artık okul çağına gelmişti. Onu okutmak, adam etmek lazımdır. Fakat hangi mektebe verecekti? Bu, annesi ile babası arasında bir münakaşa konusu oldu. Babasına kalırsa Mustafa'yı Şemsi Efendi mektebine vermek daha iyiydi. Bu mektep, yeni açılmıştı ve öğretmeni modern sistemle öğretim yapıyordu. Çevresi de kendisini çok seviyordu. Şen, rindmeşreb, iyi bir mektepçiydi.

Halbuki annesi, mahalle mektebine gitmesini ve ilahilerle mektebe başlamasını istemekteydi. Bu görüş ayrılığı aralarındaki münakaşaların bir müddet devam etmesine sebep oldu. Neticede Ali Rıza Efendi işi ustalıkla halletmeyi başardı. Küçük Mustafa evvela «merasim-i mutade» ile mahalle mektebine başladı, birkaç gün geçince de mahalle mektebinden alınarak Şemsi Efendi Mektebi'ne verildi.

Zübeyde Hanım, kocasının son günlerini şöyle anlatmıştır: «Merhum son günlerde işinin fena gitmesinden çok müteessirdi. Kendisini salıverdi. Daha sonra da dervişmeşreb bir hal alarak eridi gitti.»

Ali Rıza Efendi öldüğü zaman Zübeyde Hanım genç bir kadındı. Üç çocukla tek başına kalmıştı. Ali Rıza Efendi'nin bütün mirası Islâhhane'deki o ahşap ev, biraz borç ve iki mecidiye tekavüt maaşı idi.

Zübeyde Hanım'ın küçük kızı Naciye de yeni ölmüştü. Kocası da ölünce genç kadın, bu iki katlı acının tesiri altında ezildi, kaldı. (Ali Rıza Efendi'nin ölüm yılı tahminen 1887 yılına rastlar.)

Bir müddet sonra Zübeyde Hanım, Mustafa ile Makbule'yi alarak kardeşi Hüseyin Ağa'nın kâhyalığını yaptığı Çalı

Çiftliği'ne gitti. Hüseyin Ağa'nın yanında oturmaya başladılar.

Zübeyde Hanım sık sık silah sesleri duymaya başlamıştı artık. Mustafa büyüyordu. Dayısı ona silah talimi yaptırıyordu. Gecenin ıssız bir saatinde Mustafa'yı dışarıya yolluyor, bir iş bahane ederek cesur olmasını sağlamaya uğraşıyordu. O günlerde Mustafa'nın en büyük işi tarla bekçiliği idi. Kardeşi Makbule ile birlikte bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede otururlar, kargaları kovalamakla vakit geçirirlerdi. Yavaş yavaş çiftlik hayatına alışmaya başlamışlardı. Çiftlikteki diğer işlere e bakmaya başlamıştı Mustafa. Fakat annesi Mustafa'nın mektepsiz kalmasına üzülüyordu. En nihayet bir gün Selanik'teki kızkardeşinin evine gitmeye ve Mustafa'yı mektebe göndermeye karar verdi.

Selanik'e döndüler.

Gelirleri azdı. Ayda kırk kuruş tekavüt maaşı. Tabii bu para yetişmiyordu. Islahhanedeki evlerinin bir katını kiraya vermeye mecbur kaldılar. Ayrıca subaşı Hüseyin Ağa da onlara yardım ediyordu. Şimdi Zübeyde Hanım'ın bütün umudu Mustafa'daydı.

Yıllar geçiyordu. Mustafa iptidaî mektebini bitirmişti. Annesi onu Selanik Mülkiye Rüşdiyesi'ne verdi. Lakin orada geçen bir olay Zübeyde Hanım'la annesini kararından vazgeçirdi.

Rüşdiye'nin «Kaymak Hâfız» adında bir Arapça öğretmeni vardı. Pek sert bir öğretmendi. Arapça tasrifleri hafızısında tutamayanları fena halde döverdi.. Bir gün Mustafa, Arapça öğretmeninin dersinde sınıfındaki başka bir çocukla kavga etti. O kadar çok gürültü çıktı ki, Arapça öğretmeni Kaymak Hâfız, tuttuğu gibi Mustafa'yı bir güzel dövdü. Her tarafı kan içinde kaldı. Bu olay Mustafa'nın annesi ile anneannesini çok üzdü, çocuklarını mektepten aldılar.

Şimdi Mustafa artık mektebe gitmiyor, evde oturuyordu. Fakat bu durum onu çok üzüyordu. O, askerî rüşdiyeye girmek dileğindeydi. Buna da annesi kesin bir tarzda engel oluyordu. Asker olmasını istemiyordu oğlunun. Bütün umudu ondaydı. Oğlundan ayrılmak onu çok üzecekti.

Günlerden bir gün oğlu, Mustafa'yı karşısında heyecandan titrer, sevinç içinde güler bir halde buldu. Aralarında şöyle bir konuşma geçti:

— Mustafa, şimdiye kadar nerelerdeydin?

— Mektepte.

— Hangi mektepte?

— Askerî Rüşdiye'de.

— Orada senin ne işin var?

— Kabul imtihanlarına girdim

— Bu ne imtihanı imiş bakalım?

— Askerî mektebe girmeyi arzu ettiğimi söylerdim, sen de razı olmazdın. Ben bu işe karar verdim. Durmadan çalıştım. Mektebin kabul imtihanına girdim. Biraz önce, dahiliye zabiti imtihanda muvaffak olduğumu söyledi. Üçüncü sınıfa kaydolundum.

Zübeyde Hanım'a artık bu emrivakiyi kabullenmekten başka yol yoktu. Boynunu büktü:

— Hakkında hayırlı olsun, evladım, dedi.

*

Zübeyde Hanım, oğlunun asi yaradılışını biliyordu. Askeri Rüşdiye belki onu bu huyundan da vazgeçirirdi.

Bir müddet sonra Ragıb Bey adında bir zat Zübeyde Hanım'la evlenmek istedi. Genç kadın otuz iki, otuz üç yaşlarında idi. Bu evlenme teklifini derhal kabul etti.

Fakat Mustafa, annesine gücenmişti. Daha babasının ölümü üzerinden uzunca bir zaman geçmeden evlenmesini, (bilhassa bu evlenme fikrini) çok yersiz buluyordu. Mustafa, hisleriyle hareket ediyordu. Bu da çok olağan bir şeydi. O yaştaki bir çocuk tabii ki böyle düşünecekti. Babasının hatırası onun için vazgeçilmez bir mirastı. Annesi nasıl olur da bunu takdir etmezdi? Fakat geçim sıkıntısı bir yandan, Selanik gibi bir şehirde yalnız yaşamak bir yandan Zübeyde Hanım'ın gözünü korkutuyordu.

Ragıb Bey, Reji idaresinin muhafaza sermemuru idi. Tesalya Tırnovasından göç ederek Selanik'e yerleşmişti. İlk karısından dört çocuğu olmuştu. Bunlardan ikisi kız, ikisi erkekti. (Kızlarından birinin adı Ruhiye'dir. Oğullarından biri yüzbaşı Süreyya Bey olup Toyran'da intihar etmiştir. Diğer oğlu da şimendifer memuru Hakkı Bey'dir.)

Ragıb Bey çok kibar ve iyi kalpli bir adamdı. Mustafa'yı da oğlu gibi seviyordu. Fakat Mustafa'nın kalbinde Ragıb Bey'e karşı bir kin vardı. O, babasının yerine gelmişti. Annesine şimdi kendisinden daha yakındı. Bunu bir türlü kabul etmek istemiyordu. İşte onun için de, annesinin yanından ayrılmış, babasının kızkardeşi Rukiye Hanım'ın evine gitmişti. Rukiye Hanım'ın kocası gümrük memurlarından Hacı Hasan Efendi idi. Mustafa, halasını çok seviyordu. Belki de onu, babasından kalan bir yadigâr olarak telakki ediyordu.

Mustafa Kemal, halasının ve Evranoszade Muhsin Bey'in yardımlarıyla Selanik Askeri Rüşdiyesi'ni bitirdi. Öğretmenlerinin tavsiyesine uyarak Manastır Askeri İdaresi'ne yazıldı. Artık eskisi gibi Ragıb Bey'e bir düşman gözü ile bakmıyordu. Ragıb Bey ona karşı çok iyi ve müşfik hareket etmişti, bu hareketine karşı hâlâ inatçılık yapmak Mustafa Kemal'in hoşuna gidecek şey değildi. Annesiyle de barışmıştı. Okulun tatil olduğu zamanlar annesinin yanına geliyor,

Ragıb Bey'le, üvey babası olan bu iyi kalpli adamla birlikte kalmakta bir mahzur görmüyordu. Ragıb Bey'de Islâhhanedeki eve taşınmıştı.

Genç Mustafa Kemal, Manastır'daki Askeri İdadi'ye devam ederken yaz tatillerini annesinin yanında geçirmeye başlamıştı. Asıl ayrılık, İstanbul'a, Harb Okuluna geldiği zaman başladı.

Zübeyde Hanım saf, dinine bağlı, kendi halinde bir kadındı. Zekiydi. Rumeli terbiyesiyle yetişmiş, mazbut ve çevresinin etkisinden kurtulamayan bir yaradılışa sahipti. Mustafa Kemal, erkânı harb zabiti olarak ordu saflarına katıldıktan sonra, oğlunun yüzünden ne heyecanlı geceler geçirmiş, ne üzüntülere katlanmıştı.

Uzun mücadelelerden sonra, Mustafa Kemal, Selanik'e tayin olununca, burada arkadaşlarıyla birlikte gizli toplantılar yapmaya başlamışlardı. Daha meşrutiyet ilan edilmemişti. Bir gece yine Mustafa Kemal'in evinde bütün arkadaşları toplanmışlardı.

Toplanan paralar ortaya konulmuş, fikirler, planlar açıklanmış, bunların münakaşasına başlanmıştı. Fakat bir kulak misafirleri olduğunu hiçbiri bilmiyordu. Zübeyde Hanım'ın işlerine bakan bir hizmetçi kız, koşa koşa aşağıya inmiş, yukarıdaki odada esrarengiz işlerin görüşüldüğünü, ortada para bulunduğunu, birtakım planlar üzerinde konuşulduğunu Hanım'a heyecanla anlatmıştı.

Zübeyde Hanım hastaydı. Yatağından kalktı, toplantı yapılan odanın kapısına kadar geldi, kulağını kapıya dayayarak ne konuşulduğunu anladı, sonra tekrar aşağıya indi.

Bir müddet sonra, yukarı odada toplananlar birtakım kararlara varmışlar, arkadaşları Mustafa Kemal'i yalnız bırakarak ayrılmışlardı. Genç erkânıharb, annesinin uyuduğunu sanıyordu. Halbuki o kalkmış, misafirlerin gitmesini beklemişti. Mustafa'sı daha soyunmadan yanına geldi:

— Çocuğum, bir şey anlamak istiyorum. Sen ve senin arkadaşların yedi evliya kudretindeki padişaha isyan mı ediyorsunuz?

Müslüman ve cahil bir kadına, yapacakları işin mahiyetini anlatmanın güçlüğü meydandaydı. İsterse annesi olsun. Bu karışık işlerden hiçbir şey anlamayacaktı. Çünkü, her şeyden evvel, onun nazarında, padişah yedi evliya kudretindeydi, ümmeti Muhammed'in Halife'siydi ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesiydi. Fakat nasıl saklasın olup bitenleri? Annesi muhakkak ki onları dinlemiş, işlerin bir kısmını anlamıştı.

— Evet anne. Senin yedi evliya kudretinde farzettiğin adam hiçbir kuvvete malik değildir. Biz, burada toplanan insanlar memleketi bu zalimlerden kurtarmak istiyoruz. Senin aklın buna ermeyebilir, yahut, evladın olduğumu unutarak gider evliyalara kavuşursun.

Zübeyde Hanım o zaman durumu kavradı:

Atatürk, annesi Zübeyde Hanım'ın elini öperken.

— Evladım, siz acemisiniz. Madem ki böyle şeylerle uğraşıyorsunuz beni yaptığınız işlerden haberdar ediniz ve gizli şeylerinizi bana veriniz. Çok dikkat etmelisiniz. Muvaffak olmak zordur, mahvolmak daha tabii kabul edilmek lazım gelir. Ne yapayım, yegâne erkek evladımsın, senin mahvolmanı istemiyorum, bu çok gücüme gidiyor.

— Anne, bu işler almış yürümüştür. Ben namuskâr bir adam olarak bu işlerin içinde bulunmak mecburiyetindeyim. Beni bundan men eder misiniz?

— Hayır evladım, bir gün bu işler olduktan sonra, seni namus ve haysiyet sahibi olanlarla beraber görmezsem, işte o zaman meyus olurum. Ben senin kadar okumadım, senin kadar bilmem, seni gördüğün, anladığın şeyleri yapmaktan men etmem, men etmeye kalkışmam. Yalnız, dikkat et, esas muvaffak olmaktır, muvaffak olmaya çalışınız.

*

Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Zübeyde Hanım'ın, oğlundan ayrılacağı yıllar yeniden başlayacaktı. Enver Bey'in Niyazi Bey'in Makedonya dağlarına çıkması, Dersaadet'e telgraflar çekilmesi, tecrübeli Abdülhamid'in İkinci meşrutiyeti ilan etmesi, 31 Mart Vak'ası, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a yürüyüşü. Sonra... Harbiye Nezareti'nin önündeki meydanda her sabah düzinelerle adamın sehpalarda sallanması, İttihat ve Terakki devri, Picardie manevraları, Avrupa, Trablusgarb savaşı, Derne, Balkan Harbi, Edirne'nin istirdadı, Sofya Ataşemiliterliği, Birinci Cihan Savaşı, Çanakkale, Anafartalar, Arıburnu, Siirt ve ötesi... Hep bilinen şeyler. Mütareke imzalanıp da Mustafa Kemal İstanbul'a döndüğü zaman devir ne kadar değişmiş, insanlar ne kadar değişmişti.

Mustafa Kemal, kendi vatanında, vatanının pâyitahtında bir yabancı gibi dolaşıyordu. Elinde kılıcı gibi dayandığı

bastonu ile kendisini artık çok yalnız ve terk edilmiş hissediyordu. Sokaklarda Türk kadınları hakarete uğruyor, milliyetçiler takibata maruz bırakılıyor, paşalar eskisi gibi göğüslerini gere gere dolaşamıyorlardı.

Zübeyde Hanım da artık İstanbul'da idi. Kızı Makbule Hanım ile birlikte gelmişler, Akaretler'de bir eve yerleşmişlerdi. İkinci kocası Ragıb Bey ölmüştü. O da yalnız kalmıştı. Kızı Makbule ile oyalanıp duruyordu. Tek derdi, en büyük tasası Mustafa Kemal'di. Ona bir hal olmasın, İngilizler bir iş etmesinler. Bütün korkusu buydu. Ne kadar istemişti, oğlu da gelsin, kendileriyle birlikte Akaretlerdeki evde otursun. Fakat Mustafa Kemal razı olmamıştı. Bir müddet orada kalmış, sonra Beyoğlu'nda bir otelde yatıp kalkmaya başlamış, daha sonra Fansa'ların evine taşınmıştı. Orada da fazla kalmamış, daha rahat çalışabilmek için, Şişli'deki apartmanı kiralamıştı.

Annesi, Mustafa Kemal'i sık sık ziyarete gider, onun yanında bulunur, ihtiyaçlarını gidermeye çalışırdı. Şişli'deki evde de bir süre oturmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919 günü, İstanbul limanından, Bandırma adındaki köhne bir tekne ile Samsun'a doğru yola çıkalı çok olmamıştı. Anadolu yıldırım hızı ile teşkilatlanıyor, silahlanıyor, müstevlilere ve başkaldırmaya başlıyordu.

Zübeyde Hanım, kızı Makbule ve damadı Mustafa Mecdi Bey ile oturdukları Şişli'deki evi boşaltmış, Akaretler'de 76 numaralı eve taşınmıştı.

Sıkıntılı günler yine başlamıştı. Mustafa Kemal, İstanbul hükümeti tarafından azledilmiş, idama mahkûm edilmiş, Şeyhülislam, katlinin vacip olduğunu bildiren fetvaya mührünü basmıştı.

Artık Zübeyde Hanım'ı ne arayan vardı, ne soran. Öyle ya, Mustafa Kemal bir maceraya atılmıştı. Ve bu maceranın sonu hiç de parlak görünmüyordu. Bir müddet sonra yakalanarak idam edilmesi işten değildi. Böyle düşünenler, Zübeyde Hanım'ı arayıp sormakta hiçbir fayda görmüyorlar, hatta muhtemel tehlikeler sezinliyorlardı. Akaretler'deki evin kapısını çalan, bu yaşlı kadının hatırını soran kimse kalmamıştı artık. Endişe ve ızdırap içinde bir hayat geçiriyorlardı. Yalnız Mustafa Kemal'in sadık adamı Harun Saffet Bey sık sık geliyor, hatırlarını soruyor, onlardan Mustafa Kemal'e, Mustafa Kemal'den onlara haber getirip götürüyordu.

Bir gün, Zübeyde Hanım, kapının çalındığını duydu, açtı baktı; bir ecnebi üniformalı adam. Mustafa Mecdi Bey'i arıyor. Yukarı çıktı, damadına misafir geldiğini söyledi. Bu, Zübeyde Hanım'ın, süt kızının kocası idi. Mühendis Yusuf adında bir adamdı. Sırtında İngiliz gedikli başçavuşlarına ait bir üniforma vardı. Mühendis Yusuf, Harbiye dairesindeki telgrafhanede çalışıyordu, Zübeyde Hanım'ın evini basacaklardı, Mustafa Mecdi Bey'i tevkif edeceklerdi, onu haber vermeye gelmişti. Fakat itimat telkin eden bir hali yoktu. Sırtına İngiliz üniformasını, başına İngiliz serpuşunu geçirmiş olan bu adama nasıl itimat edilebilirdi? Mustafa Mecdi Bey, Makbule Hanım'ın, Selanik'te, bir telgrafçının kızı olan sütkardeşinin bulunduğunu işitmiş, onun da Mühendis Yusuf adına bir kocası olduğunu öğrenmişti, ama bu adamı daha önce görmüş değildi.

Mustafa Mecdi Bey telaşlanmıştı. İngilizlerin kendisini yakalayacaklarını, tazyikte bulunacaklarını iyice kestiriyordu. Bir kere Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal ile görüşmeye karar verdi. İki gün sonra hareket etmek üzere hazırlığa başladı.

Tam hareket edeceği sırada evi bastılar. İngilizlerdi bunlar. Mustafa Mecdi Bey, yakalanmamak için arka odadan

bahçeye atladı, bodruma indi, saklandı. Saatlerce orada kapalı kaldı. Sonra etrafı kollayarak kalabalığa karıştı, sokağa çıktı. Akşamüstü evi basanların gittiklerini anlayınca döndü.

Zübeyde Hanım fenalık geçirmişti. Hâlâ kendine gelemiyordu. Zaten hastaydı. Şimdi de:

— Gördünüz mü olanları? diye feryat ediyordu. Bunlar artık peşimizi bırakmazlar, yine gelirler.

Mustafa Mecdi Bey vakit kaybetmeden İnebolu'ya hareket etmeye karar verdi. Mustafa Kemal Paşa ile mutlaka görüşmeliydi.

Vapura binip ve Kızkulesi açıklarında İngilizlerin kontrolünü beklerken, yine o Mühendis Yusuf ile karşılaşmasın mı? Yusuf, Zübeyde Hanım'dan, Mustafa Mecdi Bey'in Anadolu'ya hareket ettiğini öğrenmişti. Saf kadın, ona inanarak söylemekte bir sakınca görmemişti. Hatta Yusuf'a, oğlu Mustafa Kemal'e hitaben yazılmış bir de tavsiye mektubu vermişti. Yusuf da aynı vapura binmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmek için hareket etmişti.

Mustafa Mecdi Bey işlerin iyiye gitmediğini görünce, Yusuf'u kamarasına kilitledi ve vapur Kavakları geçinceye kadar açmadı. Ondan sonra da Mecdi Bey adamı pek yakınına sokmadı. Gemi İnebolu'ya yanaşınca Mustafa Mecdi Bey baktı ki, Yusuf da onunla beraber karaya çıkmak istiyor, yine kamara usulüne başvurdu. Yusuf'u kamaraya kilitledi, tabanca ile tehdit ederek dışarı çıkmasını önledi, kendisi de son dakikada İnebolu'ya çıktı. Artık içi rahatlamıştı. Bu yapışkan adamdan kurtulduğuna dua ediyordu.

Mecdi Bey bir hafta sonra Ankara'ya varmıştı. Hemen Mustafa Kemal'in yanına gitti. Mustafa Kemal istasyondaki binada oturuyordu. O sırada yanında Çolak İbrahim de bulunmaktaydı. Eniştesini görünce sevindi, annesinden haber sordu. Mecdi Bey de, ona annesinin yolladığı mektubu ver-

di. Zübeyde Hanım oldukça uzun bir mektup yazmıştı. Bu mektupta Çolak İbrahim'den de şikayet ediyordu. Kendisine ödünç verdiği bir miktar parayı hâlâ iade etmemiş. Mustafa Kemal bu satırları okuyarak güldü. Çolak İbrahim'e:

— Hele bak, valideyi üzmüşsün... Sen hep böylesindir zaten, dedi.

Sonra Mustafa Mecdi Bey'e döndü:

— Canım Mustafa Bey. Bizim valideye ne oldu böyle? Bak yine neler yazmış.

Mustafa Mecdi Bey'in olup bitenlerden haberi yoktu. Halbuki Mühendis Yusuf, yani İnebolu'da kamaraya kilitlediği o adam, Sinop'ta, karaya çıkar çıkmaz yakalanmış, halinden şüphe edilmiş, sorguya çekilmiş. Yargılanması sırasında İngiliz casusu olduğu anlaşılmış ve idama mahkûm edilmiş. Üzerinde de Zübeyde Hanım'ın tavsiye mektubu çıktığı için Sinop'tan Mustafa Kemal'e telgraf çekilerek idam edilip edilmemesi hakkında emri sorulmuş.

— Bu ne iştir böyle? Baksana, şimdi benden soruyorlar, bu Yusuf denilen adamın üzerinde validenin bana hitaben yazılmış tavsiye mektubunu bulmuşlar. İdam edelim mi diye cevap bekliyorlar. Validenin böyle şeylere aklı ermez. Ne diye kalkar, böyle adamlara mektup verir. Şimdi bu işin içinden nasıl çıkacağız?

Mustafa Kemal'i düşündüren mesele, yalnız Yusuf'un üzerinden mektup çıkması değildi. O, annesinin, Yusuf'un idam haberini alırsa nasıl üzüleceğini bildiği için düşünceliydi. Onu bu düşünceye sevk eden bir olay vardı.

Mustafa Kemal, İstanbul'dan Samsun'a hareket ederken, yanına çok itimat ettiği emirerini de almıştı. Bu Halit adında bir Anadolu çocuğu idi. Kongreleri dolaşırken, Erzurum ile Sivas arasında, Halit'in taşıdığı bir çanta kaybolmuştu. Çantanın içinde beş yüz lira vardı. Aramışlar, bulamamışlardı.

Halit'ten şüphelenmişlerdi. Paşa'nın haberi olmadan zavallı askeri üç gün, üç gece dövmüşler, çantayı sen aldın, çıkaracaksın diye eziyet etmişlerdi. Daha sonra çantayı da, parayı da bulmuşlar, mesele ortaya çıkmış, ama Halit dayak yediğiyle kalmıştı. Mustafa Kemal, olup biteni duyunca çok üzülmüş ve Halit'i, «Haydi git, anamın yanında istirahat et, kendine gel» diye İstanbul'a, Zübeyde Hanım'ın yanına göndermişti.

Halbuki o sıralarda, «Mustafa Kemal Paşa'yı idam etmişler, öldürmüşler» tarzındaki söylentiler kulaktan kulağa dolaşmaktaydı. Zübeyde Hanım da bunları duyuyor, çılgına dönüyordu. Günün birinde, oğlunun emireri Halit'i birdenbire karşısında görünce:

— Eyvah, evladımın kara haberini getirdi, diye bayılmış, hafif bir felç geçirmişti.

Mustafa Kemal, bu olayı hatırlıyor, şimdi Yusuf da idam edilirse Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in sağ olduğuna bir türlü inanmaz, başına bir hal gelir diye çekiniyordu.

Bu olayı etrafındakilere gözleri yaşararak anlattı. Sonra büyük bir üzüntü içinde, adeta kendi kendine konuşur gibi:

— Şimdi bu Yusuf da idam edilirse, valide duyunca, bu sefer beyninden vurulmuşa döner, dedi. Dayanamaz, ölür gider. Zavallı anacığımın benim yüzümden çektikleri yeter artık. Bir de ölümüne sebep olmayayım. Çok rica ederim, bu adamı bana bağışlasınlar. Günahkârsa bile asmasınlar, hudut haricine def etsinler.

.....

Bütün bu işler olup biterken Zübeyde Hanım, Akaretler'deki evde dua ederek vakit geçiriyor, dualarından Mustafa'sını eksik etmiyordu.

*

Anadolu artık kaynıyordu. Yedek subaylar gönüllü olarak gelip orduya katılıyor, erler yeni döndükleri köylerinden kafilelerle ayrılıyor, Milli Mücadele'ye koşuyorlardı. Kaç yıl vardı Mustafa Kemal annesini görmeyeli. Özlemişti. Artık 64 yaşına gelmiş bu ihtiyar kadının son günlerini hiç olmazsa, kendi yanında geçirmesini istiyordu.

Enişteşi Mustafa Mecdi Bey'i İstanbul'a yolladı, annesi ile kızkardeşini Ankara'ya çağırttı. O sırada İzmit'e, Klod Farer ile bir mülakat yapmaya gidiyordu. Mecdi Bey de annesi ile Makbule Hanım'ı İzmit'e göndermişti. Aslında kendisi getirecekti, öyle konuşmuşlardı. Fakat son dakikada bir alış veriş meselesi çıkınca, akrabasından bir zata emanet ederek göndermek zorunda kalmıştı.

İzmit'te, Mustafa Kemal'in üvey baba tarafından akrabası olan Fikriye Hanım'ı görünce -eski geçimsizlik tekrar canlanarak- münakaşa ettiği için, Mustafa Kemal kızkardeşini geriye, İstanbul'a göndermiş, yanına sadece annesini alarak Ankara'ya dönmüştü. Zübeyde Hanım, Ankara'da, hasta fakat iç huzur ile dopdolu, oğlunun yanındaydı.

Biri anneydi, biri de onun oğlu. Yani birbirlerine çok yakın iki varlık. Bununla beraber aralarındaki münasebet yine de yarı resmi sayılırdı.

Mustafa Kemal, annesini hergün ziyaret ederdi. Fakat bu ziyaretler habersiz yapılmazdı. Anne ve oğlu hazırlanmadan birbirlerini görmezlerdi.

Önce Mustafa Kemal, uyanır uyanmaz, annesine haber yollar, görüşmek için iznini alırdı. Sonra büyük bir merasimde bulunacakmış gibi dikkatle hazırlanmaya başlardı.

Zübeyde Hanım da hasta yatağında dahi olsa hazırlanmayı ihmal etmez, oğlunun karşısına taranmadan, saçını başını toplamadan çıkmazdı. Saçlarını tarar, işlemeli başörtüsünü başına sarar, Makedonyalı gelinlik kızın çehizinden kalmış oyalı bürümcük gömleğin üzerine ipekli entarisini gi-

yerdi. En üzerine renkli maşlahını geçirir, oğlunu beklediği haberini ancak bundan sonra gönderirdi.

Bu ziyaretlerin her birinde Mustafa Kemal, annesinin elini saygı ile öper, onun karşısına otururdu. Annesinin karşısında bu «vatan kurtaran aslan» küçülür, Mustafa, hatta Mustafacık olurdu. Konuşmaları, şakalaşmaları, içten sevginin pırıltılarla dolu örnekleri gibiydi.

Yine bu ziyaretlerden birindeydi. Mustafa Kemal Paşa, annesinin elini öptü: Zübeyde Hanım, oğluna elini uzatırken adeta onu bağrına basmak istiyordu. Mustafa Kemal geri çekilirken, uzandı onun elini tuttu. Gazi:

Zübeyde Hanım'ın başörtüsü ile çekilmiş bu fotoğrafında, gençliğinden kalma güzellik hâlâ kaybolmamış. Belli ki, o ölümcül hastalığın mikrobu henüz ciğerlerine girmemiş.

— Ne yapıyorsun anne? diyerek elini çekmek istedi.

Zübeyde Hanım, sükûnetle ve büyük bir ciddiyetle:

— Ben senin ananım, dedi. Sen benim elimi öpmekle bana karşı olan vazifeni yapıyorsun, fakat sen vatanını ve milletini kurtaran bir devlet reisisin. Ben de bu aziz milletin bir ferdiyim ve onun tebaasıyım. Elini öpebilirim.

*

Zübeyde Hanım'ın Çankaya'da yattığı günlerden birinde, Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı Asaf (İlbay) Bey[1] onları ziyarete gelmişti. Bu eski arkadaş, İstiklâl Savaşı'nın muzaffer başkumandanını mütareke yıllarından beri görmemişti. Gazi, onu samimiyetle ve tevazu ile karşıladı, beraberce Zübeyde Hanım'ın odasına girdiler.

Gazi'nin annesi hasta yatağındaydı, Mecalsizdi. Yatağından doğrulur gibi oldu. O zaman Asaf Bey rica etti, rahatsız olmamasını istedi. Sonra ilerledi, elini öptü. Zübeyde Hanım, karyolanın baş tarafındaki koltuğu işaret ederek «oturunuz evladım» dedi. Ayak ucundaki sandalyeyi göstererek Mustafa Kemal'e hitaben:

— Paşa, sen de şöyle otur, dedi.

Oturdular. Yaşlı kadın, Asaf Bey'den, ailesi efradını adlarıyla hatırlayarak sormaya başladı. Oğlu ile geçirdikleri çocukluk yıllarından bahsetti.

— Hatırlar mısın oğlum, diyordu, Islâhhanedeki evimizin caddeye nazır küçük odasında Mustafa ile oturuyordunuz. Ben komşuya uğrayacaktım. Paşaya, «ben gelinceye kadar evi yalnız bırakmayınız» demiştim. Mustafa saatine baktı, «on beş dakikaya kadar gelmezsen biz çıkar gideriz» dedi. Bilirsin ya, çocukken ben Mustafa'ya «paşa» derdim. «Gelirim paşa, gelirim» diyerek odadan çıkıyordum. Sen «Hanım teyzeciğim, ne olur, paşalar deyiniz» diye latife etmiştin. «İnşallah ikinizi de paşa görürüm evladım» diyerek komşuya gitmiştim. Çok şükür Allah'ıma, Mustafa'mı paşa gördüm. Sen de paşa oldun mu acaba?»

Asaf Bey'in cevap vermesine meydan kalmadan Mustafa Kemal annesine:

---

(1) Asaf (İlbay): Atatürk'ün çocukluk arkadaşı. Mühendis. Konya Ovası Sulama Müessesesi Müdürlüğü, Nafıa Umum Müdürlüğü, Ankara Şehreminiliği, Bilecik Milletvekilliği yapmıştır. Hatıralarını, «Atatürk'ün Hususî Hayatı» adı ile yayınlamıştır. (Zaman Gazetesi, 1949)

— Tabii anne, diye cevap verdi. Asaf, mühendisler ordusunun başkumandanıdır.

Gerçekten, aradan çok geçmeden Asaf Bey Ankara'ya Nafıa Umum Müdürü olarak geldi, böylece mühendisler ordusunun başkumandanlığı da tahakkuk etmiş oldu.

*

Zübeyde Hanım, İslam dinine ve icaplarına sıkı sıkıya bağlı bir kadındı. Hayırsever ve ince bir kalbi vardı. Milli Mücadele devam ederken Akaretler'de 76 numaralı evde oturuyordu. Kızı Makbule Hanım yanındaydı. Damadı Mustafa Mecdi Bey de sık sık Ankara'ya gidip geliyordu. Buna ilaveten, Mustafa Kemal, Cemal (Bulayır) Bey adında bir zatı da annesine göndermekte, hatırını sordurmakta ve bir şeye ihtiyacı olup olmadığını öğrenmekteydi.

Cemal Bey'in bir gelişinde, artık iyice hastalanmış olan Zübeyde Hanım ona vasiyetnamesini hazırlatmıştı. Yine bu gelişlerinden birinde, oğlundan kendisine para ve mektup getiren Cemal Bey'e:

— A be evladım, demişti, ben öldükten sonra ruhuma her sene hatim okutmak üzere bir yere bir miktar para bırakmak isterim. Bunu nereye verelim?

Cemal Bey biraz düşündükten sonra:

— Peki, size çok iyi bir müessese göstereceğim, diye cevap vermişti. Arzu ederseniz, sizinle oraya gidip görüşelim.

Ertesi gün Cemal Bey, o zaman Darüşşafaka müdürü olan Ali Kâmi Bey'i görerek Zübeyde Hanım'ın arzusunu anlattı.

— Memnuniyet ile teberrularını kabul ederiz, dedi. Mektep esas defterine kaydını yaparak her sene arzusu vec-

hile hatim ettirip duasını yaparız. Bir gün tayin ediniz. Kendisiyle birlikte mektebe geliniz. Talebeyle beraber bir yemek yedikten sonra, ufak bir merasimle, ilahilerle bir de dua okutarak arzusunu yerine getiririz.

Bir gün kararlaştırdılar. Kararlaştırılan günde, Cemal Bey'le Zübeyde Hanım bir faytona binerek Darüşşafaka'ya gittiler. Bundan sonra müdür Ali Kâmi Bey bütün talebeyi büyük salona topladı ve kendilerine Paşa'nın annesini tanıttı. Bundan sonra ilahiler ve dualar okundu. Zübeyde Hanım, bu güzel karşılanıştan çok memnun kalmıştı. Darüşşafaka'ya döndü. Vasiyetnamesinde de Darüşşafaka'ya bir miktar para bırakmıştı.

*

Grace Ellison adında bir ecnebi kadın gazeteci, Mustafa Kemal ile mülakat yapmak üzere Ankara'ya gelmişti. Konuşmalarının sonunda, konsolun üzerinde duran bir resmi gören kadın gazeteci:

— Ne güzel yüz, diye haykırdı.

Mustafa Kemal, gururla:

— Anam, diye cevap verdi.

— Onu görmenin büyük zevkine varabilir miyim?

— Çok hastadır. Doktorlar gece gündüz yanındadır. Heyhat, korkuyorum artık iyi olmayacak.

Sonra, merdivenlerden çıkıp Zübeyde Hanım'ın dairesine gittiler. Yaşlı kadın divanın üzerinde, yastıklara dayanmış oturuyordu. Ölüme o kadar yakın olduğuna inanmak güçtü. Mustafa Kemal:

— Yazık, dedi, onun ızdırabı benim yüzümdendir. Benim sürgün kaldığım yıllar esnasında çektiği ızdırap ve döktüğü gözyaşlarının hesabını şimdi veriyor.

Daha fazla konuşamadı. Kederliydi. Grace Ellison, Zübeyde Hanım'a:

— Şimdi siz de O'nun zaferine iştirak edebilirsiniz, dedi. Oğlunuzla kim bilir ne kadar iftihar ediyorsunuz. Yaptıkları fevkaladedir. Ben yalnız O'nun eserlerini görmüş olmak ve onunla konuşmuş olmakla iftihar ediyorum.

Zübeyde Hanım heyecanlanmıştı. Teşekkür etti:

— Allah'ın bana bu oğlu vatanı kurtarmak için gönderdiğine inanıyorum, fakat oğlum bana karşı daima müşfiktir[2].

*

Zübeyde Hanım'ın bütün ömrü boyunca çektiği bir hasret vardı ki, ölümüne kadar, hayalinde yaşattığı bu olayı görmek ona kısmet olmamıştı. İçini yakıp kavuran bu özlem, «Mustafasının» mürüvvetini görmekti. O, daha Harbiye'ye bile gitmeden Mustafa'yı nişanlamaya kalkmış, bir an önce bu tek erkek evladının evlendiği günü görmek, gelininin elinden bir kahve içmek istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın evlenmesi ise, ne garip ve acı tecellidir ki, annesinin ölümünden çok kısa bir zaman sonra oldu. (Bu evlenme meselesini, Lâtife Hanım'dan bahsederken ele alacağımız için burada kısa geçmeye mecburuz.)

Zübeyde Hanım, Ankara'ya geldikten sonra hastalığı kötüye doğru gitmeye başlamıştı. Ankara'nın yüksek oluşu ona yaramamıştı. Doktorlar, deniz seviyesinden fazla yüksek olmayan bir yer tavsiye ediyorlardı.

Ankara'ya geldiğinden beri Mustafa Kemal'den Lâtife Hanım'ın medhini işitip duran Zübeyde Hanım, zaten Lâtife

(2) Yücel Mecmuası. 6. Cild. 21. Sayı.

Hanım'ı görüp tanımak istiyordu. Hastalığı da artınca İzmir'e gitmesine, orada istirahat ederek, aynı zamanda Lâtife Hanım'ı da görmesine karar verildi. Bu işi yapması için de Gazi, Başyaver Salih Bey'i İzmir'e gönderdi. Onu İzmir'de Lâtife Hanım'ın emektar ağası Ahmet Efendi karşıladı. Lâtife Hanım, Mustafa Kemal «Paşası»nın annesi olan Zübeyde Hanım'ın, İzmir'e geleceğini öğrenince derhal Karşıyaka'daki köşkü hazırlattı. Bu köşkü Salih Bey beğenmişti. Fakat, Gazi'ye sormadan bir karar vermekte tereddüt ediyordu. O tarihte İzmir valisi olan Abdülhalik (Renda) Bey'i ziyaret ederek kendisiyle görüştü, anlaşmaya vardılar. Salih Bey durumdan hemen Gazi'yi haberdar etti. O da kabul edince derhal hazırlıklara başlandı.

Salih Bey, Ankara'ya döneceği sırada soğuk algınlığına yakalandı. Doktorlar birkaç gün sokağa çıkmasını yasakladı. Durumu Ankara'ya bildirince Gazi ve Salih Bey'in birkaç gün gecikmesine izin verdi. Hastalığı geçtikten sonra Salih Bey İzmir'den Ankara'ya döndü.

Zübeyde Hanım'ın hastalığı gün geçtikçe artıyordu. Bir gece yarısı Salih Bey tam uyumak üzereyken telefon çaldı. Gazi'nin sesi:

— Salih, diye soruyordu, şu anda ne işle meşgulsun?

— Yatıyorum.

— Derhal kalk, giyin ve buraya gel!

Salih Bey yataktan fırlayıp giyindi, Çankaya'ya gitti. Gazi üzgündü. Annesi kesin şekilde İzmir'e gitmek istiyormuş.

— İzmir'e gidecek halde misin?

Salih Bey'in henüz nekahat devresinde bulunduğunu biliyordu.

— Emrinizi ifaya hazırım Paşam!

İzin verirse bu seferki İzmir seyahatine eşini de götürmek dileğinde olduğunu bildirdi. Gazi müsaade etti.

Mustafa Kemal, hareket günü annesini istasyona kadar gelerek yolcu etti. Bu ayrılık son ayrılıklarıydı. Ana ile oğul birbirlerini artık hiç göremeyeceklerdi. Bunu ikisi de anlamış gibiydi. Kim bilir, belki de bir önsezi. İkisi de durgun, ikisi de üzgün. Hareket etmeden önce bir aralık, Gazi başyaverinin kulağına eğilerek:

— Salih, dedi, annemin hastalığı çok vahimleşti. Korkarım ki, yolda kendisine bir hal olmasın! Son arzusunu yerine getirmek için hareketine mani olmak istemedim. Bu, korktuğum şey vaki olduğu takdirde yapacağın şey şudur: Ankara'ya yakınsanız Ankara'ya dönersiniz. İzmir'e yakınsanız oraya gidersiniz. Annemin cenazesi benim her zaman ziyaret edebileceğim bir yere defnedilmelidir.

Tren hareket etti. Annesini götüren, belki de ebediyete götüren bu trenin arkasından, Mustafa Kemal, içi ezilerek baktı baktı. Sonra Çankaya'ya gitmek üzere istasyondan ayrıldı. Boğazında bir yumruk tıkalıydı sanki.

.....

Tren Karşıyaka'da durduğu zaman Salih Bey istasyonda Lâtife Hanım'la babasını kendilerini bekler buldu. Zübeyde Hanım'ı bir arabaya koydular ve kendisi için hazırlanmış olan köşke götürdüler.

Lâtife Hanım, sevdiği adamın annesine bir hastabakıcı gibi hizmet ediyordu. O da, bu genç kadının kendisine gösterdiği ihtimamdan memnundu. Fakat oğlunun ve Lâtife Hanım'ın, bu iki sert karakterin birarada yaşayıp uyuşabileceğine ihtimal vermiyordu. Kuvvetle seziyordu bunu.

Alınan tedbirler, verilen ilaçlar tesir etmiyordu. Köşkün, bir sanatoryum için gerekli bütün vasıfları taşımasına rağ-

men Zübeyde Hanım gün geçtikçe ölüme doğru yaklaşıyordu. En nihayet, köşke yerleştiklerinin üçüncü haftasında vefat etti.

Doğduğu şehirden uzakta, fakat yine bir kıyı şehrinde öldüğü zaman altmış altı yaşındaydı. Yanında hiçbir yakını yoktu. Gözlerini yabancılar kapadı. Karşıyaka'da bir caminin avlusuna gömdüler. Mezarının üzerine dağdan koparılmış bir kaya parçası konuldu.(3) Makedonya'nın bir vakitler çok güzel olan bu genç kadını şimdi hâlâ o kaya parçasının altında yatıyor.

*

Salih Bey ölüm haberini vakit geçirmeden Gazi'ye bildirdi. Çektiği telgrafa gelen cevap söylendi:

Makine başında

«Başkumandanlık Seryaveri Salih Bey'e,

Verdiğiniz elim haber beni çok müteessir etti. Merhumenin münasip bir tarzda merasim-i tedfiniyesini ifa ettiriniz. Cenab-ı Hak millete hayat ve selamet versin.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal
Dakika teehürü
15.1.39 *mucibi mes'uliyettir.»*

(3) Kendisine büyük bir anıt-mezar yapılması fikri ortaya atıldığı zaman Mustafa Kemal Paşa, buna gerek olmadığını, dağdan koparılacak bir kayanın mezarı üzerine konulmasının en uygun hareket olacağını söylemiş, mezarının üzerindeki kaya parçası bu istek üzerine konulmuştur.

Mustafa Kemal, annesinin ölümünü daha İzmit'e gelmeden haber aldı. Halbuki, seyahat programı, Eskişehir -İzmit şeklinde idi. İzmir'e cenaze merasimine gitmesine imkân yoktu. Normal yoluna devam etti.

Aradan birkaç gün daha geçti. Mustafa Kemal Paşa; artık İzmir'e geliyordu. 9 Eylül'deki gelişinden sonra ikinci defa gelişiydi bu.

Hareketli her tarafta, bilhassa İzmir'de hemen duyulmuştu. Birçok yerlerden karşılama programı hakkında tafsilat isteyenler oluyordu. Vilayet bu hususta bir program hazırlatmıştı. Salih Bey, Validen aldığı bilgileri, müracaat edenlere bildiriyordu. Bu programın birinci maddesine göre, Gazi, Karşıyaka'da trenden inerek doğruca annesinin mezarını ziyaret edecekti.

Karşıyakalılar bunu haber alınca, Zübeyde Hanım'ın kabri etrafında toplanmaya başladılar. Gazi'nin içinde bulunduğu tren geldi, Karşıyaka'da durdu. Karşılamaya gelenler arasında Lâtife Hanım'ın babası Uşakizade Muammer Bey de bulunmaktaydı.

Mustafa Kemal, trenden iner inmez doğru annesinin kabrine gitti. Mezarının başında, sonradan meşhur olan nutkunu söyledi:

«Zavallı validem, bütün millet için mefkûre olan İzmir'in mukaddes topraklarına tavdii vücud etmiş bulunuyor. Arkadaşlar, ölüm hilkatin en tabii bir kanunudur. Fakat, böyle olmakla beraber bazen ne hazin tecelliler arz eder. Burada yatan validem, zulmün, cebrin, bütün milleti felaket uçurumuna götüren bir idare-i keyfiyenin kurbanı olmuştur. Bunu izah için, müsaade buyurursanız, hayat-ı ızdırabının bariz birkaç noktasını arz edeyim.

Abdülhamid devrindeydi. 320 tarihinde mektepten henüz erkânıharb yüzbaşısı olarak çıkmıştım. Hayata ilk hatve-

yi atıyordum. Fakat bu hatve, hayat değil, zindana tesadüf etti. Hakikaten, beni bir gün aldılar ve idare-i müstebidenin zindanlarına koydular. Validem, bundan ancak mahpustan çıktıktan sonra haberdar olabildi ve derhal beni görmeye şitab etti. İstanbul'a geldi. Fakat orada kendisiyle ancak üç beş gün görüşmek nasib oldu. Çünkü tekrar idarei müstebidenin hafiyeleri, casusları, celladları ikametgâhımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Validem ağlayarak arkamdan takip ediyordu. Beni menfama götürecek olan vapura bindirirlerken, benimle görüşmekten men edilmiş olan validem gözyaşlarıyla Sirkeci rıhtımında elem ve kederler içinde terk edilmiş bulunuyordu.

Menfada geçirdiğim seneler, ona hayatını ızdırap ve gözyaşları içinde geçirtmiştir.

Başka bir nokta daha: Mütareke zamanında Anadolu'ya geçtiğim zaman validemi mustarip bir halde İstanbul'da terke mecbur olmuştum. Yanımda kendisinin tefrik ettiği bir adamım vardı. Bunu Erzurum'dan İstanbul'a gönderdiğim zaman, validem bu adamın yalnız olarak geldiğinden haberdar olduğu dakikada benim hakkımda halife ve padişah tarafından verilmiş olan idam kararının infaz edildiğini zannetmiş ve bu zan, kendisini felce duçar etmişti. Ondan sonra, bütün mücadele seneleri, onun hayatını elem ve ızdırap içinde geçirtmişti. Padişah ve hükümetinin ve bütün düşmanların daima tazyik ve işkencesi altında kalmıştı.

İkametgâhı bin türlü sebep ve vesilelerle basılır, taharri edilir, kendisi iz'aç olunurdu.

Validem üç buçuk senenin bütün gece ve gündüzlerini gözyaşları içinde geçirdi. Bu gözyaşları ona gözlerini kaybettirdi. Nihayet pek yakın zamanda onu İstanbul'dan kurtarabildim. Ona kavuşabildim ki, o artık maddeten ölmüştü. Yalnız mânen yaşıyordu.

Validemin ziyaından şüphesiz çok müteessirim. Fakat bu teessürümü izale eden bir husus vardır ki, o da anamız vatanı mahv ve harabiye götüren idarenin, artık bir daha avdet etmemek üzere, ademe götürülmüş olduğunda görülebilir.

Validem bu toprağın altında, fakat hâkimiyet-i milliye ilelebed pâyidar olsun. Beni teselli eden en büyük kuvvet budur. Evet, hâkimiyet-i milliye ilelebet devam edecektir.

Validemin ruhuna müteahhid olduğum vicdan yeminimi tekrar edeyim.

Validemin medfeni önünde ve Allah'ın huzurunda ahd-ü peyman ediyorum. Bu kadar kan dökerek milletin istihsal ve tesbit ettiği hâkimiyetin muhafaza ve müdafaası için icab ederse validemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim.

Hâkimiyet-i milliye uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun!»

Bu nutuk, oğlu Mustafa Kemal'in, annesine son armağanı oldu.

MÜJGÂN

Gurur, gurur, gurur.

Mustafa Kemal'in hayatına hâkim olan tek şey ne aşk, ne cesaret ve hatta ne de ihtirastır. O tek şey, sadece gururdur.

Duygu âleminde bile gururundan biraz fedakârlık etmeye tahammülü yoktu.

Daha çocukluğunda benliğini saran bu duygu, O'nu Dolmabahçe Sarayı'nın loş bir odasında gözlerini kapadığı son ana kadar takip etmiştir.

Bu gururun O'nda Rüşdiye talebesi iken bile ne kadar kuvvetli olduğunu gösteren bir olay vardır ki, aynı zamanda evlilik hakkında, çevresindeki inanışların aksine bir «batılı düşünüş» ün genç Mustafa Kemal'de teşekkülünün başlangıcına da işaret eder.

Askerî Rüşdiye talebesi genç, çok genç Mustafa Kemal, evlerine aile dostu olarak sık gelen Müjgân isimli bir genç kızı beğenir. Kızın en çok iri, siyah gözlerine hayrandır. Bu hayranlığını da arkadaşlarına anlatmaktan çekinmez. Samimî arkadaşı Nuri (Conker) de ona der ki:

— Mustafa, Zübeyde teyzem gitsin de Müjgân'ı istesin. Şimdiden nişanlanırsınız, zabit çıktıktan sonra da evlenirsiniz.

Nuri'nin, Kolağası Rükneddin Bey'in kızı Müjgân hakkında söylediği bu sözlere Mustafa Kemal'in cevabı şu olur:

— Ben onu beğendim ama bakalım o beni beğenip sevecek mi? Birbirimizle anlaşabilecek miyiz? Şimdiden böyle bir işe kalkışmak doğru değil. Belki reddederler.

Bu sözlerde, saadeti sadece tesadüfe bırakmamanın izleri vardır. Muhtemel bir bedbahtlığı, iki taraftan birisinde kuvvetle yerleşmiş bir tevekkülle karşılamanın manasızlığı da bu sözlerde sezilmekteydi.

Ve bir korku: «belki reddederler» Bir gölge gibi, gururuyla beraber, ömrü boyunca sürüklediği bir korku: Reddedilmek korkusu.

Bu korku bahsinde, arkadaşı Nuri Conker'in anlattıklarına bakınız:

«— Halbuki çok yakışıklı ve güzel bir çocuktu. Güzel konuşurdu. Şiiri ve edebiyatı çok severdi. Hayâli genişti. Kendi başına çekilip saatlerce düşündüğü zamanlar olurdu. Hatta zannedersem bizim Hacı Mehmet'in (eski Kütahya milletvekili) sevdiği bir kıza, ricasına dayamayarak aşk mektupları bile yazardı. Bu hislerinde hiç suni değildi. Kopya, yapmacık, klişe cümleler kullanmazdı. Bu kadar ateşli ve heyecanlı bir gencin, varlığına hâkim aşk maceraları olmaması sebebi belki garip gelir. Mustafa Kemal, çocukluğundan beri çok mağrurdu. Onurunu hiçbir şeye değişmezdi. Reddedilmekten, mukabele görmemekten korkardı. Hayatının her safhasına bilhassa hâkim olan ve göze çarpan bu izzetinefis düşkünlüğü kalp işlerinde de kendisini göstermişti. Kadınlara yalvaranlara biraz da kızardı. «Kadınlar çok zaman merhametli olduğu kadar hodbindirler. Sevmediklerine ve beğenmedikleri bir adama acıdıkları kadar gururlarını tatmin için alaka gösterirler» derdi.

*

Mustafa Kemal'in bu hassas noktasını gösteren bir olay daha vardır ki, yeni subay çıktığı zamanda geçmektedir.

Bir gün, Bâb-ı Ferac'da, arkadaşı Neşet Bey (Çopur Neşet denilen ve daha sonra bir ara, yaverliğini yapan Albay Neşet) ile gezerlerken yanlarına bir fellâh köle yaklaşıp Mustafa Kemal'in eline bir kâğıt tutuşturmuş. Açmış, okumuşlar. Bu, şehrin eğlence yerleri dışında verilmiş bir randevu imiş. Mustafa Kemal'e hitap ediyor ve heyecanlı bir aşktan bahsediyormuş. Neşet Bey sormuş:

— Gidecek misin?

Kadın denilen mahluk pek nadir, olanlar da kafes arkasında Neşet Bey böyle bir soruyu sormanın manasızlığını düşünürken Mustafa Kemal onu şaşkınlığa düşüren bu cevabı vermiş:

— Ne münasebet! Erkek sever ve o seviyorum der.

Ve gitmemiş randevuya.

NADİRE HANIM VE KÜÇÜK HATİCE

Zübeyde Hanım'ın ilk kocasından kalan evin, yani Mustafa Kemal'in doğduğu o iki katlı ahşap binanın hemen yakınında iki komşu oturuyordu. Bu komşulardan birinin Nadire, diğerinin de Hatice adında iki kızları vardı. Nadire, Hatice'den daha yetişkin bir kızdı. Hatice henüz çocuk sayılırdı. Tabii kaç göç vardı ve çocuk yaştaki o kızcağız da bu kuralın sınırları içine girmek üzereydi.

Nadire, oldukça güzel bir kızdı. Güzel ve duygulu bir kız.... Bu duygululuğu belki de ciğerlerini kemiren o menhus mikroptan geliyordu. Sık sık ağlamalar, hayattan bezişler, kendi kendini lanetlemeler... Bütün bunların sebebi, ihtimal ki aynıydı: Verem.

Nadire, bir aralık platonik bir aşka da kapılmıştı. Arasıra pencereye koşar, perdeyi aralar ve karşıdaki kaldırımdan geçen üniformalı, şık bir genci, yüzü kıpkırmızı kesilerek seyrederdi. Yüreği çırpınarak dakikalarca pencerenin önünden ayrılmaz, o askeri okul öğrencisinin kaybolduğu köşeden bakışlarını çeviremezdi.

Bu üniformalı genç, Mustafa Kemal'di.

Haberi yoktu Nadire'nin kendisini sevdiğinden.

Bir gün dayanamadı Nadire, sırrını, kendisinden çok küçük olmasına rağmen Hatice'ye açtı:

— Mustafa Bey hiç öteki arkadaşlarına benzemiyor.

Bu söz, Nadire'nin küçük arkadaşlarına, daha doğrusu sırdaşlarına çok dokunmuştu. Bu hasta genç kıza bir iyilik yapmayı kararlaştırdılar. Fakat nasıl? Her şeyden önce Nadire'nin bu saf duygusunu Mustafa Kemal'e anlatabilmek lazımdı. Ama nasıl anlatacaklardı bunu? Kolay iş değildi.

Zübeyde Hanım'lara en sık giden Hatice idi. Bu işi de ona verdiler.

Bir tatil günüydü. Annesiyle Hatice, Zübeyde Hanım'lara yine misafirliğe gitmişlerdi. Mustafa Kemal, bu cuma gününü gezmekle geçirmek için dışarı çıkmıştı. Biraz oturdular. O sırada annesi, Hatice'den bir şey istedi. Zübeyde Hanım'da istediği şeyin üst katta olduğunu söyledi.

İşte fırsat çıkmıştı.

Hatice, Mustafa Kemal'i iyi tanırdı. Komşu oldukları için gelip geçerken görürdü. Mustafa Kemal de ona karşı daima güleryüz gösterirdi. Lakin onu yalnız bulmak çok zordu. Annesinin yanında ise böyle bir şeyi, değil söylemek, ima etmek bile imkânsızdı.

Hatice, içi sevinç ve heyecanla titreyerek üst kata çıktı. Nasıl anlatsın? Mustafa Kemal odasında yoktu. Sofada saksılar vardı ve bunlardan birinde açılmış kırmızı karanfiller duruyordu. Hatice bu karanfillerden bir tane kopardı, odaya girdi.

Sade döşenmiş bir odaydı burası. Bir karyola, karyolanın başucunda da bir masa vardı. Mustafa Kemal çalışıyordu bu masada. Hatice, masanın üzerinde açık duran bir tarih kitabından anlamıştı bunu. Küçük ve tecrübesiz kız karanfili hemen açık duran kitabın orta yerine bıraktı. Her tarafı tir tir titriyordu.

Getirmesini istedikleri şeyi aldı. Koşarak aşağı indi. Annesi:

— Neden o kadar koştun deli kız, diye onu hafifçe azarladı.

Biraz sonra Mustafa Kemal geldi. Annesinin ve misafir hanımın ellerini öptü, Hatice'nin de elini sıktı. Hatice'nin eli bir yaprak gibi hafifti. Bu, titrediğini daha çok belli ediyordu. Mustafa Kemal de bu heyecanı farketti, dikkatle gözlerinin içine baktı. Sonra odadakilere döndü:

— Kusura bakmayın, dedi, ben yukarı çıkıp biraz ders çalışacağım.

Ve odadan çıktı.

Hatice, yaptığı işin yanlışlığını o zaman anladı. Şimdi Mustafa Kemal yukarı çıkacak, tarih kitabının ortasındaki karanfili görecekti. Sonra? Kim koyabilirdi bu karanfili oraya? Tabii Hatice. Sebep? Sebep apaçıktı. Herhalde Mustafa Kemal'in aklına Nadire hiç, ama hiç gelmezdi.

Hatice bütün bunları düşünürken merdivenlerde ayak sesleri duydu. Mustafa Kemal iniyordu. Şimdi içeri girecek ve «kim koydu bu karanfili?» diyecekti. Ne cevap verecekti Hatice o zaman? Bin kere pişman olmuştu küçük kız bu işe girdiğine. Kendi kendine lanet edip duruyordu.

Tam o sırada Mustafa Kemal odanın kapısında göründü. Elinde o kırmızı karanfili tutuyordu. Hatice yalvararak bakıyordu. Gözlerinde «ben ettim, sen etme»der gibi bir ifade vardı. Mustafa Kemal'de o derin, insanın içine işleyen bakışıyla Hatice'yi süzüyordu. Mavi gözlerinde gizli bir istihza parıldıyor gibiydi. Hatice neredeyse ağlayacaktı.

Fakat Mustafa Kemal bir şey söylemedi. Tekrar dışarı çıkarak bir arkadaşını göreceğini haber verdi ve gitti.

Derin bir nefes aldı Hatice.

.....

Ertesi gün Nadire ablasına yaptıklarını anlattı, arkadaşlarına da bir daha onu böyle işlere sokmamalarını söyledi. Ondan sonra da uzun zaman ne «Zübeyde Teyze»sine gidebildi, ne de Mustafa Kemal'in görünebileceği yerlere uğradı.

Aradan bir hayli zaman geçti. Hatice günlerden bir gün evlerindeki büyütmeden Zübeyde teyzesinin onu Mustafa Kemal'e istediğini öğrendi. Ama annesi razı olmamıştı. Mustafa Kemal subay çıkacaktı. Askerler hep uzaklara gider. Halbuki, o kızından ayrılmak istemiyordu. Bu düşünceyle işi sürüncemede bırakmıştı. Bundan kızı Hatice'ye de bahsetmemişti.

Belki bu düşünceden Mustafa Kemal'in de haberi yoktu. Annesi, Mustafa'sı bir gün önce evlensin, çoluk çocuk sahibi olsun diye bakardı. Onun tek isteği buydu.

Harbiye talebesi Mustafa Kemal, bayramları vesile edip Hatice'nin annesine de mektup yazıyordu. İhtiyar kadın okuması olmadığı için bu mektupları Hatice okurdu. Hemen her mektubun sonunda şöyle bir cümle bulunurdu: «Hemşiremiz Hatice hanıma da mahsus selamlar ederim.»

Mustafa Kemal en nihayet erkânıharb yüzbaşısı oldu.. Zübeyde Hanım, Hatice'yi yine istedi. O zaman Hatice'nin ailesi razı olur gibi bir tavır takındı. Fakat bir gün mabeyn kâtiplerinden bir yaşlı tanıdıkları:

— Aman, ne yapıyorsunuz, dedi, Mustafa Kemal Bey'in istikbalı çok karanlıktır. Kaç defa hakkındaki jurnalları ben okudum.

Hatice'nin annesi bunu duyar duymaz hemen başka birisiyle söz kesti.

*

Yıllarca sonra, Atatürk'ün hayatı hakkında bir film çevrilmesi düşünülürken, rejisör bu kısa hikâyeyi de senaryoya koymuş ve tashih için götürdüğü zaman Hatice'nin bu hikâyesini kendisine anlatmıştı. Atatürk hatırlamış ve gülmüştü:

— Bak sen, karanfili Hatice kendi hesabına koydu sanmıştım. Hatice, zekâsı ile, güzelliği ve terbiyesi ile enmuzeç bir kadındı. Hayatımın her vakit en değerli hatıraları arasında kalacaktır.

*

Ya Nadire? Onu da bir kâtiple evlendirmişlerdi. Fakat zavallı kız, o amansız hastalığın pençesinden kurtulamadı. Bir müddet sonra, belki de Mustafa Kemal'in gizli sevgisiyle başbaşa öldü.

BAŞARISIZ BİR KAÇIŞ PLANI

Mustafa Kemal'in daha Manastır İdadisi'nde iken başından geçen bir macera daha var. Tatlı bir macera. Çocukluk duyguları ile karışık saf bir niyet. O kadar saf ki etrafında hiç kimsenin kendi durumundan, hareketlerinden haberi yok sanıyor. «Kara sevda» gözleri kör edermiş hani, Mustafa Kemal de öyle, herkesin kendi yaptıklarından habersiz olduğuna inanıyor.

Yaz tatili geldiği zaman, tatilini geçirmek üzere, Selanik'e, annesinin yanına gelmişti. On sekiz yaşın çılgın günleri. Askeri elbise içinde Mustafa Kemal gayet şık sokaklarda dolaştıkça birçok genç kızın kalbinde heyecanlar yatarmaktadır. Kafes arkalarından kendisini seyreden genç kızlar ilerisi için bir şeyler umut etmektedirler. Fakat Mustafa Kemal'in, hayır Mustafa Kemal'in değil de, on sekiz yaşın etrafı gördüğü yok. Mahallesinde oturan bir Rum kızının sevgisinden hiç kimseyi görecek halde değil. Hani o yaşlarda insan, gönlünün istediği ile evlenemezse hemen ölüvereceğini sanır ya, Mustafa Kemal de öyle. Bu genç Rum kızı ile muhakkak evlenmelidir. Ama nasıl? Buna ne ailesi, ne muhiti, ne mesleği müsaade eder. Tek çare: Kızı kaçırmak.

Bir taraftan mektebin açılma zamanı yaklaşmaktadır. Günler azaldıkça, tatilin sonu yaklaştıkça Mustafa'nın içinde

bir heyecan... Bu heyecanla birlikte önüne geçilmez bir keder. Fakat kafasındaki sabit fikir, onu artık tamamen kararlı yapmıştır. Kızı Manastır'a kaçıracak. Rum kızı ile konuşur, kaçacakları günü kararlaştırırlar. Mustafa Kemal, bir haber yollayarak Manastır'da bir oda bile tutar..

Öte taraftan annesi, dayısı da bu olup biten işleri haber almışlardır. Gereken tedbirleri alırlar. Kızın ailesi ile konuşurlar, kararı anlatırlar, kıza göz kulak olmalarını sağlarlar.

Nihayet Manastır'a hareket günü gelir. Tren istasyonda beklemekte, Mustafa Kemal de genç kızın, sevgilisinin yolunu gözlemektedir. Trenin hareket saati yaklaştıkça Mustafa Kemal'in telaş ve heyecanı da artmaktadır. Fakat genç kız ortalıkta gözükmez. Hareket saati gelir, tren ağır ağır kalkar, keskin düdük sesleri Selanik istasyonunu çınlatır. Vagonlar birbirinin peşinden gittikçe hızlanan bir tempo ile konuşurken Mustafa Kemal'in gözleri dayısının gözlerine takılır. O gözlerde şeytani bir parıltı görür ve aynı anda her şeyi anlar. Hüseyin Ağa kızın kendisiyle gelmesine engel olmuştur. İçinden bir isyan dalgası gelir geçer. Fakat artık ne yapabilir ki? Tren gittikçe hızlanmaktadır.

Kompartmanda otururken kızgınlığından gözleri ateş saçmaktadır.

Fakat aradan yıllar gelip geçer. Mustafa Kemal bir sürü ölüm tehlikesinden kurtulduktan sonra, reisicumhur olur. Çankaya'da bir sofra başında bu olayı hatırladığı zaman şöyle söylemekten kendini alamaz:

— Dayım haklı idi!

SELANİK'TE BİR AŞK HİKÂYESİ

1315 Ramazanı (1899), sıcak yaz aylarına rastlamıştı. Bu sıcak günlerden biri, Selanik'in meşhur Floka Gazinosu'nun hususi odalarından birinde iki genç karşılıklı konuşuyorlardı. Bu gençlerden biri çok güzel bir kızdı. Heyecandan yanakları kızarmıştı ve gözlerinden akan yaşlar, yanaklarından süzülerek iki billur çizgi bırakıyordu. Delikanlı ise itina ile giyinmişti. Burulmuş sırma telli kaytan bıyıkları, ateşli, derine bakan mavi gözleri vardı. Ve adı, Mustafa Kemal'di. Henüz on dokuz yaşında yakışıklı bir genç.

Neden gelmişlerdi Floka Gazinosu'nun bu hususi odasına ve genç kız neden ağlıyordu? Bu soruyu cevaplandırmak için birkaç hafta önceye dönmek lazımdır.

.....

Ramazan ayı okulların tatil oldğu zamana rastlamıştı. Bütün mektepliler Selanik'te toplanmışlardı. Mustafa Kemal'de Selanik'teydi. En candan arkadaşları da Eczacı Mektebi talebesi Ahmet Numan ile Mühendis Mektebi talebesi Asaf (eski Ankara Şehremini ve Bilecik milletvekili) idi. (Ahmet Numan, Dr. Süleyman Numan Paşa'nın kardeşidir). Mustafa Kemal de o sıralarda Harbiye talebesidir.

Üç arkadaş geceleri çok kere Mithatpaşa Caddesi'nden Kasımiye Camii'ne kadar piyasa yeri olan yolda gezer dururlardı.

Kasımiye Camii'nde teravih namazı büyük bir âyin havası içnide kılınırdı. Gençlik... Kavak yellerinin estiği yıllar. Yaş 19. Üç arkadaşın da konuşup gönül eğlendirdiği birer kız vardır. Teravih namazından sonra bunlarla buluşur; konuşur ve dönüşte (Asaf İlbay'ın deyimiyle) «yolların karanlığından istifade ederlerdi.»

Bir müddet bu durum devam etti. Fakat gecelerin birinde Mustafa Kemal gelmedi. Ertesi gece, ondan sonraki gece de Mustafa Kemal ortalarda görünmedi. İki arkadaşı merak içindeydi. Acaba hasta mı? Bu endişeyle bir gece kalktılar, Mustafa Kemal'in evine gittiler. Zübeyde teyzeleri onları güler yüzle karşıladı, hatırlarını sordu. Kahve pişirdi. Fakat o da oğlunun nerelerde olduğunu bilmiyordu. Filvaki geceleri geliyordu, gündüzleri de geç vakit evden çıkıyordu, ama gece nereye gittiğni annesi bilecek durumda değildi.

İki arkadaşı Mustafa Kemal'in hasta olmadığını öğrenmenin verdiği huzurla evden ayrıldılar. Bu ziyareti takip eden günlerde de Mustafa Kemal görünmedi.

Ramazanın sonuna doğru bir gece iki arkadaş, Ahmet Numan ile Asaf, Bermutad Kasımiye Camii'ne doğru yürüyorlardı. Osman Hoca'nın mektebinin karşısındaki sokak başında bir kılıç şakırtısı duydular. Biraz sonra Mustafa Kemal karşılarındaydı. Yüzü gülmüyordu. Hiçbir şey söylemeden arkadaşlarının koluna girdi ve «yürüyelim» dedi.

Yürüdüler.

Vakit erkendi. Vardar Kapısı civarı daki «kafeşantan»lardan birine girmeyi kararlaştırdılar. Bir arabaya bindiler.

Bir iki dakika hiç konuşmadan, derin bir sessizlik içinde atların nal seslerini ve araba yaylarının gıcırtısını dinlediler.

Sessizliği en nihayet Ahmet Numan bozdu:

— Yahu, ne oluyoruz, dedi. Bu sükûnet neden? Hiç beklemediğin bir anda karşına çıktığımız suç mu oldu? Anlat bakalım, bu karanlık sokakta ne işin var? Ne arıyorsun? Senin başından bir şeyler geçti galiba?

Mustafa Kemal yarı ciddi, gülümsemeye çalışarak sözünü kesti:

— Bir yerde oturalım da anlatırım.

Başka konulara geçtiler. Odeon Tiyatrosu'nun bitişiğindeki kafeşantanın önünde arabacının eline beş kuruş sıkıştırarak indiler.

Bu çalgılı kahvede çalışan Romanyalı üç kızkardeş vardı. Üç arkadaş, bu kızları kendi aralarında paylaşmışlardı. En büyükleri olan Fani, Mustafa Kemal'den hoşlanıyordu. Toni, Asaf ile Janet de Ahmet Numan ile meşgul oluyorlardı.

Üç arkadaş sık sık bu kafeşantana gelir, birkaç saat kalır, vakit geçirirlerdi. Her zaman en neşelileri Mustafa Kemal olurdu. Halbuki bu gece durgun, düşünceli ve mahzun bir hali vardı. Kızlar da onun bu halinin farkına varmışlardı.

Bir ara kapıdan içeri omuzunda binbaşı rütbesi bulunan bir subay girdi. Arkasında iki Arnavut fedai vardı. Bu zat, Arnavut beylerinden Hilmi Bey adında, mabeyne mensup, yaverandan ve birden binbaşı rütbesini alan cahil bir adamdı. Ellerini arkasına bağlayarak şöylb bir dolaştı ve Mustafa Kemal'le arkadaşlarının masasının önünde durdu. Tahakküm etmeye alışkın bir tavırla bir şeyler söyledi. Türkçe bilmiyordu. Yarı Türkçe, Yarı Arnavutça:

— Lakırdı yok, gitmek var, hayde! diyordu.

Önce ne demek istediğini kavrayamadılar. Sonra anladılar. Meğer:

— Bu kızlarla konuşmayacaksınız ve buradan gideceksiniz, diyormuş.

Ahmet Numan:

— Niçin be beyim, dedi onu taklid ederek.

— Yok, var başka laf.

Gençlerin sırtında üniformaları vardı. Bir hâdise çıkmasını istemiyorlardı.

Komşu masalardan birinde oturan siyahi bir binbaşı işe karıştı. Bu Selanik Jandarma Alay Kumandanıydı. Sivil giyinmişti. Bir mesele çıkmasını o da istemiyordu. Gençlere gitmeleri için ricada bulundu. Bunun üzerine Mustafa Kemal:

— Bir şartla arzunuza uyarız, dedi. O da buradan çıkıp gitmelidir. Padişahın yaveri resmi kıyafetle kafeşantanda oturamaz.

Jandarma Alay Kumandanı, kanun zabiti vasıtasıyla Arnavut binbaşının da çıkarılacağını vaadetti.

Gençler kafeşantandan çıktılar.

Sinirleri bozulmuş, canları sıkılmıştı. Padişah hakkında, istibdat hakkında biraz konuştular. Fakat Ahmet Numan, sözü döndürdü dolaştırdı, yine aynı yere getirdi.

En sonra Mustafa Kemal anlattı. Tanınmış bir şahsiyet olan Ş... Paşa'nın kızına ve oğluna geceleri ders veriyordu. Bu zat, namusu ve şerefi ile tanınmıştı. İyi bir aile babası ve Asaf (İlbay)ın da aile dostu idi.

Arkadaşları durumu anladılar. Kızı da tanıyorlardı.

— Hayırlısı olsun, dediler.

Evlerine yaklaşmışlardı Ahmet Numan ertesi gece nerede buluşacaklarını sordu. Mustafa Kemal:

— Galiba geceleri buluşamayacağız, dedi. Zaten gidilecek yer de pek yok. Çalgılı kahvelerde de tad kalmadı. Gündüzleri buluşuruz.

Karanlığın içinde evlerine dönerlerken iki arkadaşı da aynı şeyi düşünüyorlardı: İlk kalb ağrısıydı bu, Mustafa Kemal'in.

Yakıcı sıcaklar devam ediyordu. Hava o kadar boğucu idi ki, ancak gündüzleri ikindiden sonra sokağa çıkılabiliyordu.

Arkadaşları, Mustafa Kemal'i, bundan sonraki bir hafta içinde ancak iki kere daha görebildiler. O, artık iftar yemeklerini de, talebesinin evinde yiyor ve çok kere sahur vaktine kadar orada kalıyordu. Büsbütün başka bir adam olmuştu sanki. Kendi kendini yediği belliydi. Çok değişmişti. Arkadaşları durumunu anlıyor, şaka yollu ona öğütlerde bulunuyorlardı. Onların böyle konuşmasından Mustafa Kemal pek memnun kalmıyordu. Her seferinde arkadaşları daha kuvvetle inanıyorlardı: Mustafa Kemal seviyor.

.....

Ramazan bitmişti.

Bayram gelmeden önce Mustafa Kemal'le genç sevgilisi kararlaştırmışlardı. Bayramın üçüncü günü Telliçeşme karşısındaki «Yüksek Kahve» denilen gazinoda buluşacaklar.

Bu bahçeli kahve Islâhhaneden inerken İdadi mektebinin civarında, Telliçeşme veya İdadi Çeşmesi denilen yerdeydi. Bu çeşmeden sonra uzanan geniş cadde Emlak-ı şâhâne binalarının bulunduğu yoldu ve doğruca meşhur Beyaz Kuleye çıkardı.

Bir kız ki, hiçbir erkekle buluşmamıştır. Randevuya alışık değildir. Verdiği söze sadık kalarak randevusuna gelir. Gelir, ama oturmaktan çekinir ve yüreği çırpınarak eve dönmek istediğini söyler. Fakat genç Mustafa Kemal, böyle bir başbaşa kalmak fırsatını kaçırmak ister mi? Türlü dil dökerek kızı ikna eder. Kalkarlar, binek arabalarının beklediği meydana kadar yürürler, burada kapalı bir arabaya binerek

Floka gazinosuna giderler. (Bu gazino II. Abdülhamid'in menfası olan Alâtini Köşkü civarındadır.)

Ve en nihayet iki genç, gazinonun zevkle döşenmiş küçük hususi odalarından birinde başbaşa kalırlar.

Tatil bayram ertesi bitiyordu. Ne de çabuk geçmişti koca yaz! Bu tatil devresine sığmak zorunda olan öğretmenlik de işte bitmişti. Ayrılık zamanı gelmişti. Mustafa Kemal Harbiye'ye, İstanbul'a dönecekti. Ya o genç ve güzel kız? O ne yapacaktı?

Başbaşa konuşarak bir karara varmak zorundaydılar. Floka gazinosunun bu küçük odasında geçen sahneyi, muhtemeldir ki Mustafa Kemal bütün hayatı boyunca unutamayacaktır.

Genç kız mutaassıp bir ailenin kızıydı. Ailesinin şeref ve namusuna hiçbir şekilde leke sürülmesine elbette razı olamazdı. Bunun için de ilk çare olarak evlenmeyi düşünüyordu. Konuşmaya başlar başlamaz bunu ileri sürmüştü. Israr ediyordu. Hemen evlenmeliydiler.

Fakat genç Mustafa Kemal için bu, imkânsız bir işti. Ya aşkı? Aşk için her şey feda olunmaz mıydı? Olunmamalı mıydı? Evet, Mustafa Kemal'e göre her şey feda olunmazdı. Bunlardan biri de hürriyetti. Ne diyor şair: «Aşkım için hayatımı, hürriyetim için aşkımı feda ederim.»

Üstelik Mustafa Kemal'in tahsil hayatı vardı. Küçük yaşta üniforma merakı ile başlayan askeri hayat, O'nun ihtiraslarını ve ideallerini gerçekleştirebilmesi için tek yoldu. Bu yoldan, her ne bahasına olursa olsun dönmeyecekti.

Ağlıyordu genç kız. Temiz duygularla bağlandığı bu genç adamdan ayrılmanın verdiği hüzünle ağlıyordu. Mustafa Kemal'i anlayamıyordu. Onu zaten bütün hayatı boyunca kaç kişi anlayabilmişti ki...

İnsanlar bazen ne kadar bencil olur. Bütün karanlık ihtimallere karşı, yüreğinde isyan eder bir duygu, insanı, kendi dileğini kabul ettirmek için mücadeleye sevk eder. Bir iç dramı başlar yavaş yavaş. Mustafa Kemal, boğazına tıkanmış bir yumrukla, gözleri cam gibi donuk, dudaklarından neredeyse dökülüverecek bir hıçkırığı zor zaptederek, genç kıza meramını anlatmaya çalışıyordu. Bir müddet sonraya bırakmalıydılar bu evlenme işini. İlerde tekrar bu konuya dönebilirlerdi. Hele bir kere zabit çıksın, ekmeğini eline alsın ve...

Fakat genç adamın sözleri yarıda kaldı. Genç ve güzel kız artık iradesine hakim olamıyordu. Ayağa kalktı, yaşlı gözlerini son defa Mustafa Kemal'e çevirdi, bir an gözlerinin içine baktı. Sonra dudaklarının arasından bir tek kelime döküldü. Zavallı ve hazin bir kelime:

— Allahaısmarladık.

*

Bu genç Kız Mustafa Kemal'in hayat macerasını ömrünün sonuna kadar takip etti. Aradan otuz yıldan fazla bir zaman geçmişti. 1930 yılında, Ankara Şehremini Asaf Bey bu hanımdan bir mektup aldı. Aile dostluğuna güvenerek, bir zata yardım için Mustafa Kemal Paşa'ya delalet etmesini rica ediyordu. Asaf Bey o gece Çankaya Köşkü'ne gitti ve durumu Mustafa Kemal Paşa'ya anlattı. Mektubu da okudu.

Mustafa Kemal elli yaşındaydı. Gözleri daldı, bulutlandı. Aradan geçen otuz yıl, ateşi küllenmemişti. Sonra silkindi, mektupta adı geçen zata mümkün olan yardımın yapılmasını emretti. Ve döndü, sofrada oturanlara bu aşk macerasını anlattı.

— Gençlik arkadaşım Asaf bu hadiseyi iyi bilir, dedi.

Evet «Asaf iyi bilirdi». Ama gençlik arkadaşının bildiği bir şey daha vardı. 1899 yılının genç ve masum kızı, ilk aşkını kalbinin derinliklerinde saklamış, hiç evlenmemiş ve bu hatıraya bütün ömrü boyunca bağlı kalmıştı. Belki de sık sık, ayrıldıkları o günü, Floka Gazinosu'nun o odasını hatırlıyor ve içindeki bir duygu, söylediği o sözü şimdi artık çok haksız buluyordu:

— Allahaısmarladık.

İSKENDERİYE'DE

Mustafa Kemal, muhakkak ki kadınlara karşı çok nazikti. Fakat vatan ve millet meseleleri bahis konusu olduğu zaman bu nezaketi bazı kereler unuturdu. Böyle bir olay bir kere de İskenderiye'de geçmişti.

Mustafa Kemal, Trablus'tan yeni dönmüştü. İskenderiye'de vapur bekliyordu. O günlerden birinde evvelce Selanik'ten tanıdığı bir Rum kızı, Mustafa Kemal'i görünce:

— Aaa... Kemal Bey siz burada mısınız? demişti.

— Evet, buradayım. Vapur bekliyorum. Birkaç gün daha kalacağım.

Mustafa Kemal'in o günlerde içinde bulunduğu ruh durumu çok feci idi. Olan biten hadiselerden zaten çok müteessirdi. Sonra kendisini bu yabancı şehirde çok yalnız hissediyordu. Rum kızının davetini reddetmek için hiçbir sebep bulamadı. Kalktılar, beraberce bu güzel Rum kızının İskenderiye'deki evine gittiler. Kız likör ikram etti. Oturdular, dereden tepeden konuşurken kız:

— E... Kemal Bey, dedi alaylı bir tavırla, nihayet bizimkiler Selanik'i de aldılar ha?

— Hangi Selanik'i?

Bu, sorulacak bir soru değildi ve tabii daha çok bir şaşkınlığın ifadesiydi. Hangi Selanik'i? Mustafa Kemal'in olup

bitenlerden haberi yoktu. Trablus harbi devam ettiği müddetçe, ana kucağı Selanik'ten hiçbir haber alamamıştı. Selanik'in düşman eline düştüğünü de bilmiyordu.

Derin bir uykudan uyanır gibi gözlerini açmıştı. Hangi Selânik'i? Demek düşman en nihayet oraya da girmişti. Kaybedilen Türk ellerine bir yenisi daha, Mustafa Kemal'in dünyaya gözlerini açtığı, çocukluğunu, gençliğini geçirdiği o memleket de katılmıştı.

Mustafa Kemal'in yüreğinde bir yer yanar gibi oldu. İçi parçalanıyordu. Gözlerinde bir bulut dolaşmaya başlamıştı.

— Ne dedin, Selanik de mi işgal edildi?

O zaman Rum kızı eğlentili gülüşüne devam ederek:

— Tabii, dedi, böyle olacağı zaten belli değil miydi?

Mustafa Kemal hızla ayağa kalktı, kapıyı Rum kızının yüzüne çarpar gibi hızla çekti, sofrayı yüzüstü bırakarak kendini sokağa attı.

Yolda yürürken yüzünün kıpkırmızı kesildiğini, kalbinin hızlı hızlı çarptığını hissediyordu. Kendi kendine «sersemler, sersemler» diye söyleniyordu. Selanik bırakılır mıydı? Her ne pahasına olursa olsun mudafaa edilmeli, düşmana terk edilmemeliydi. Mahmuzlarının şıkırtısı, onu daldığı hayal aleminden kurtardığı zaman aklı başına gelir gibi oldu. Kim olursa olsun, Rum kızı dahi olsa bir kadına karşı nezaketsizlik etmişti. Fakat olan olmuştu bir defa.

Bu, Mustafa Kemal'in, hayatında kadınlara karşı gösterdiği nezaketsizliğin belki de en büyüğü idi. Fakat bir daha tekrarlanmayacaktı.

LİZA VE TEVHİDE

1913 yılı.

Mevki Kahire.

Bir «darbe-i mâkûs»da Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine çökmüştür. İtalyanlar Trablusgarp'a saldırmışlar, istila etmeye başlamışlardır. İmparatorluğun, artık imparatorluk denemeyecek bu zayıf devletin subayları da Trablus'a koşmuşlar, bu uzak toprakları savunmaya başlamışlardı. Mücahitler, bu Müslüman fakat cahil ve savaş tekniğinden yoksun zavallı yerliler mücadeleye canla başla devam ediyorlardı. Fakat Osmanlı Devleti'nin başına yeni bir uğraşı çıkmış, dört Balkan devleti Trakya'da hücuma geçmiştir. Osmanlı Devleti mecburen İtalya ile barış anlaşması yapmaya mecbur kalmıştır. Türk subaylar memleketlerine dönmeye başlamışlardır. Mustafa Kemal de bunların arasındadır.

Yaş otuz üç, şaire göre henüz ömrün yarısı bile değil. Hayatının yolunda yarıyı geçmiş, fakat henüz zirvenin eteklerinde dolaşan genç Mustafa Kemal Kahire'ye uğrayarak Mısırlı bir dostunun evinde misafir kalmaktadır.

Uzun ve yorucu savaş günlerinin yorgunluğunu genç Mustafa Kemal, biraz eğlenmekle geçirmeye çalışıyor. Bu arada bir gece «Elf leyle el Leyle» adındaki gece kulübüne gidiyorlar. Bu kulübün Türkçe adı «Bir Bir Gece» anlamına geliyordu.

"Elf leyle el Leyle" kulübünde o zamanların en meşhur ses sanatkârı Tevhide şarkı söylemektedir. Mustafa Kemal iyi bir masa ayırtarak arkadaşlarına içki ısmarladı.

Gazinonun baş rakkasesi Liza adında bir kadındı. O da bir aralık gelip masalarına oturdu. Mustafa Kemal, Liza'ya şampanya ısmarladı. Masadan kahkahalar yükselmeye başlayınca, bu neşeli masada kimin oturduğunu Tevhide şef garsondan sordu. Türk zabiti Mustafa Kemal olduğunu öğrenince, sahneye çıktı, saz takımından, şampanya açtıran bu yakışıklı Türk subayının şerefine bir Türk peşrevi çalmalarını istedi.

Bunun üzerine gazinonun teşrifatçısı, Mustafa Kemal'in yanına yaklaşarak çalınan peşrevin, Tevhide'nin emriyle kendi şerefine olduğunu söyledi. Bundan çok memnun kalan Mustafa Kemal, garsona, Tevhide'ye altı şişe şampanya götürmesini söyledi.

O zaman adetti. Kime şampanya ısmarlanırsa şişeler ayaklarının dibine sıralanırdı. Garson da şişeleri aldı, götürdü, sahnenin baş köşesinde oturan muganniye Tevhide'nin ayakları dibine sıraladı.

Fakat arada rekabet vardı. Masada oturan Liza, Tevhide'ye altı şişe şampanya ısmarlandığını görünce hiddetten rengi değişerek kalktı, masayı terk ederek çıkıp gitmek istedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal garsonu çağırdı, altı şişe şampanya da Liza'ya getirmesini söyledi.

Arada eşitlik olunca Liza da masadan kalkıp gitmekten vazgeçti. Böylece bir dargınlığın önüne geçilmiş oldu.

Mustafa Kemal ile arkadaşları gece geç vakitlere kadar kulüpte oturdular, eğlendiler.

"Elf leyle el Leyle" adındaki bu gece kulübü Kahire'de hâlâ duruyor mu, bilmem. Ama duruyorsa muhakkak ki Mustafa Kemal'in şen kahkahaları duvarlarında hâlâ çınlıyormuş gibi bir duygu duyar insan burada.

MARA KOVAÇEF

Balkan Harbi'nde sakatlanmış olan eski Bulgar askerleri Sobranya'nın (Bulgar Millet Meclisi) önünde bir miting yapıyorlardı. İçerde önemli görüşmeler cereyan etmekteydi. Mebuslar, iktidardaki Radoslavof hükümetine şiddetli hücumlarda bulunuyorlardı. Bulgar mebuslarından biri kürsüde heyecanla haykırıyordu:

— Bulgar milleti burada, bizim tarafımızdadır. Seni Başvekil yapan Türklerdir.(4)

Dışarda sıkılan yumruklar ve koltuk değnekleri havaya kalkıyor, Türk aleyhtarı nümayişçiler heyecanla haykırıyorlardı. Sonra bir yürüyüş, gürültülü ve tehlikeli bir yürüyüş başlıyordu. Ferdinand Bulvarı'na, Mustafa Kemal'in evine doğru...

Mustafa Kemal, evinin önünde toplanmış ve gözleri kinle dolmuş bu kalabalığa biraz hayret, biraz da merakla bakıyordu. Söylediklerini anlayınca dudaklarının kenarında

(4) Radoslavof iktidarda Türk mebusların oyu ile kalabiliyordu. Çünkü kendi partisinin bütün Türk olmayan mebuslarının toplamı, diğer partilerin mebus toplamından daha azdı. Meclis'ten güvenoyu alabilmesi, Türk mebusların kendisini desteklemesi ve bu suretle çoğunluğu sağlayabilmesi ile kabil olmaktaydı.

ince bir tebessüm belirdi ve hayalinde genç, narin bir kadının portresi canlandı.

Nümayişçiler şöyle bağırıyorlardı:

«Yaşasın Doktor Radoslavof, yaşasın onun güzel kızı!»

Doktor Radoslavof Bulgar başkanıydı ve onun güzel kızı da, Mustafa Kemal'in hayalinde canlanan o narin portrenin sahibesiydi. Doktor Radoslavof'un partisi iktidardaydı ve bu partinin bir marşı vardı: «Da jivey Doktor Radoslavofi, negovata islavni vremena.» Yani: «Yaşasın Doktor Radoslavof, yaşasın onun muzaffer siyaseti.» Parti veya Radoslavof, siyasi bir başarı kazandığı vakit, partililer caddelerde toplanıyor, bu marşı hep bir ağızdan söyleyerek gösterilerde bulunuyorlardı. Radoslavof'un muhalifleri ise marşın ikinci mısrasını değiştirerek söylemek suretiyle, Radoslavof'u kızını ve Mustafa Kemal'i tahkir etmek istiyorlardı. Böylece, Mustafa Kemal ile Matmazel Nikolina arasında gönül bağları olduğunu, Türk azınlık mebuslarının Radoslavof'u bu yüzden desteklediğini, başbakanın, iktidarını kızına ve dolayısıyla Mustafa Kemal'e borçlu olduğunu ima ediyorlardı.

Matmazel Nikolina, kültürlü, zarif ve genç bir Bulgar kızıydı. Sofya sosyetesinin en beğenilen kızlarından ve Mustafa Kemal'in flörtlerinden biri.

Halbuki Mustafa Kemal, evinin penceresinden nümayişçileri seyrederken içinden başka bir genç Bulgar kızını düşünmekteydi. Bu kız, Nikolina'nın arkadaşı ve Bulgar Harbiye Nazırı Kovaçef'in kızı Mara idi.

.....

Gerçekten Mustafa Kemal'in, Sofya'da çok hareketli ve renkli bir hayatı vardı. İlk günler bir hayli sıkıntı çekmesine rağmen şimdi muhit edinebilmiş, eğlence yerlerini öğrenmişti. Genç kızların ve kadınların nazarında kazandığı itibar da az sayılmazdı. Opera sanatkarlarından Porfola ve Mimi Bal-

kanska ile ahbap olmuş, fakat sanatkarlar arasında, en yakın ilgiyi, operanın «primadonna»larıdan Anna Todorova'dan görmüştü. Fakat onunla ilgisi maddi olmaktan ileri gitmiş değildi. Gönlünü bir Bulgar artistine kaptırarak geleceğe ait bütün umutlarını yok etmeyi elbette ki istemezdi.

Anna Todorova'yı ilk defa, Milli Tiyatro'da seyrettiği Karmen'de görmüştü. Bu eserin başkadın rolünü Porfola oynamaktaydı. Mustafa Kemal, bu genç Türk ateşemiliteri sonradan her ikisi ile de tanışıklığı ilerletmişti. Bu tanışıklığın ilerlemesine sebep Açkof[5]un evinde verilen bir ziyaret olmuştu. Bu ziyafette, Karmen'deki baş erkek rolünü oynayan Makedonski de hazır bulunmaktaydı.

Genç Mustafa Kemal'in (o zamanlar 33-34 yaşlarındaydı) tanıdığı hanımlardan biri de bir Türk kadını idi. Tarif Hanım adındaki bu kadın, Mustafa Kemal, kendi evine geldiği zaman, O'na erik rakısı hazırlar ve zeytinyağlı, yoğurtlu yemekler çıkarırdı. Tarif Hanım, zengin, güzel ve tanınmış bir Türk kadını idi. Evine, Bulgar ailelerinden genç, güzel Bulgar kadınları da gelir giderdi. Mustafa Kemal, Tarif Hanım'dan bazı bilgiler, sırlar elde etmek suretiyle, vazifesine faydalı olabilecek çok yardımlar görmüştü. Tarif Hanım'ın erik rakısı 10-15 yıl bekletilmiş olurdu ve Mustafa Kemal bu rakıyı çok severdi.

Fakat ne Nikolina, ne Anna Todorova, ne Tarih Hanım, ne de Elena... O'nun heyecan ve ateşinden hiçbir şey kaybet-

---

(5) Dimo Açkof: Mustafa Kemal'in Bulgaristan'daki en yakın Bulgar dostlarından biri. Aynı zamanda Türk dostuydu. Mesleği avukatlıktı. Radoslavof Partisi'nden mebus seçilmiş, sonraları da Bulgaristan siyasetinde önemli rol oynamıştır. Makedonyalı ve Makedonya İhtilal Komitesi ileri gelenlerindendir. Mustafa Kemal ile daha önceden Pirlepe ve Manastır'dan tanışıyordu. Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in 10. yıldönümünde Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal'le görüşmüştür. 1933'de Mustafa Kemal'in üzerine kendi el yazısı ile «Dostum Mösyö Açkof'a» ibaresini yazdığı bir mendili uzun müddet ve iftiharla saklamıştır.

memiş olan otuz üç yaşı, asil Mara'nın hayaliyle doluydu. Buna pek hayal de denemezdi. Çünkü, bu genç kızı sık sık görmek imkânı vardı.

Bu imkânlardan biri, Sofya'da verilen bir kıyafet balosundan eline geçmişti.

Bulgarlar, milli alfabelerini tanzim eden iki kardeş papazın (Kiril ve Metodi'nin) hatıralarını anmak için, askeri kulüpte bir balo hazırlamışlardı. bir kıyafet giyinmişti. Muhteşem ve pırıl pırıl bir üniforma... Balo gecesi bu kıyafetle büyük ilgi toplayacağına emindi.

Nihayet balo günü geldi. Mevsimlerden bahardı. Mayıs ayının on birinci günü.(1914) Kral Sarayı'nın hemen yakınında bulunan Askeri Kulüp (Voyennen Klup) ışıklar içinde yüzüyordu. Orkestra, o zamanın en beğenilen parçalarını büyük bir coşkunlukla çalıyordu. Davetliler eğleniyor, salonların yüksek tavanlarında genç kahkahalar çınlıyordu. Balonun en güzel ve en beğenilen kızları Nikolina, Elena ve Mara idi. Bütün genç diplomatlar, subaylar bu üçünün etrafında pervane gibi dönüyorlardı.

Balonun ilerlemiş saatlerinden birinde, büyük salonun kapısında hafif bir dalgalanma oldu. Havada hayret ve takdir sesleri çalkalandı. Sonra iki üç hafif alkış sesi duyuldu. Alkışlayanlar bu üç genç kızdı. Alkışlar yavaş yavaş çoğaldı. Gözler biraz da haset ve hayretle açıldı, sonra bütün salonda çınlayan kuvvetli bir alkış tufanı koptu. Mustafa Kemal gelmişti. Kapıda duran sarışın yeniçeri yavaş yavaş ilerledi, davetlilerin ellerini sıktı ve kalabalığa karıştı. Sonra, bütün o diplomatların, genç subayların deminden beri etraflarında dolaştıkları üç genç kızla ayrı ayrı dans etti, eğlenmeye başladı.

Balodan geceyarısı çıktı ve İspanyol Büyükelçisinin ısrarlı davetine dayanamayarak bir iki kadeh daha içmeye evi-

ne gitti. Beraberinde birkaç diplomat daha vardı. Büyükelçinin evinden çıktıkları vakit, güneşin ilk ışıkları ortalığı aydınlatmaya başlamıştı.

.....

Doğrusu Mustafa Kemal'in boş zamanlarını dolduracak bir hayli gönül eğlencesi vardı. Gönül eğlencesi mi? Hayır, bunlardan biri istisna teşkil ediyordu: Mara; Kovaçef'in kızına karşı Mustafa Kemal'in duyguları hemen hemen kuvvetli ve samimi bir sevgi derecesine varıyordu. Sonu olmayan ve hüsranla bitecek bir sevgi. Kavuşmalarına ve bir arada yaşamalarına imkân yoktu. Milliyetleri ayrıydı. Biri Türk, biri Bulgar. Harbiye Nazırı'nın kızı belki yabancı bir adamla evlenebilirdi. Fakat kendisinden istikbal için büyük kudret sezen ve rüyaları geleceğin projeleriyle dolup taşan bir ataşemiliter bunu yapamazdı. O, milletinin duygularına hürmet etmesini bilmeliydi. Bilmeliydi ki, muvaffak olsun. Esasen, bu genç adamın izdivaç hakkında hiç de munis olmayan birtakım telakki ve düşünceleri vardı. Bütün bunlar bir «aşk-ı memnu» olmasa bile bir «aşk-ı binihayet» meydana getirmek için yetmez miydi?

Matmazel Mara, Makedonyalı idi. Babası da, annesi de Makedonyalı olmakla övünüyorlardı. Tıpkı Matmazel Elena gibi. Elena, Mustafa Kemal'in dostu Açkof'un kızıydı. Açkof da, karısı da Makedonyalı idiler. Bu, Makedonyalı olmak özelliği iki aileyi birbirine daha yakından bağlıyordu. Nikolina da Mara ve Elena ile yakın arkadaştı. Bazı günler, bu aileler hep birlikte, Çamkoru denilen meşhur mesire yerine giderlerken Mustafa Kemal'i de davet ediyorlardı. Genç ataşemiliter bu davetleri kaçıracak kadar tecrübesiz değildi. Bu üç genç kız arasındaki rekabeti de seziyor ve hiçbirine diğerine tercih eder görünmüyordu.

.....

Son zamanlarda, yani Sofya'daki askeri ataşemiliterliğin son aylarında hummalı bir çalışma devresi içine girmişti. Bulgaristan'ı, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu saflarında savaşa razı edebilmek için büyük gayret isteyen diplomatik temaslarda ve faaliyetlerde bulunmaktaydı. Durum, hiç de umut verici değildi. Fakat, devletin yeni bir savaşa girmesini istemediği halde, Mustafa Kemal, elinden gelen gayreti göstermek, bu suretle görevini en iyi şekilde yapmış olmak için çalışıyordu.

O günlerde İngilizler ve Ruslar da Bulgarlarla gayriresmi olarak müzakerelerde bulunuyorlardı. Fakat ne görüşüyorlardı? Mustafa Kemal, bunları öğrenebilirse müzakereleri ona göre yürütür, başarı ihtimali de şüphesiz daha çok artardı. Bunu öğrenmek muhakkakki çok zordu. Mustafa Kemal'in elindeki istihbarat kaynakları bu kadar yükseklere erişemeyecek gibiydi. Bunun üzerine aklına gelen bir çareye başvurdu.

Matmazel Mara'dan faydalanacaktı.

Mustafa Kemal, bu kararı verirken hiç mi tereddüt geçirmemiştir? Onun iç aleminin zenginliğini bilenler için bu soruya menfi cevap vermek çok zordur. Mustafa Kemal bu karara varırken muhakkak ki büyük bir iç dramı yaşamıştır. Bir tarafta sevgisi, bir tarafta memleket menfaati. Memleket menfaati ama, Mustafa Kemal'in tamamıyla emin olmadığı bir menfaat. Zira, bu genç subaya göre, Türkler, Almanlarla birlikte savaşa girdikleri takdirde galip gelmeleri ihtimali pek azdır. Arka arkaya iki savaştan çıkalı daha ne kadar zaman geçmiştir ve bu iki savaş devlete ne zararlara mal olmuştur? Bir savaşa daha girişmek, eldeki büyük imkânsızlıkları hesap etmemek belki de bu zayıf devletin sonu olabilirdi. Onu, görevini yapmaya zorlayan sebep savaşa girmek hususunda vicdanen kararlı olup olmaması değil, omuzlarına

yüklenmiş olan sorumluluk ve sırtına geçirmiş üniformaya olan bağlılığı idi. Fakat, Mara'yı bir maceraya zorlamak, duyulduğu takdirde, bu genç kızın mahvına sebep olmaz mıydı? Muvakkak ki olurdu. Şu halde bir tarafta, sevdiği genç kızın akıbetini karanlık bir yola sürüklemek, öbür tarafta verdiği şeref sözü vardı. Hangisi? Mustafa Kemal, elbette ki ikincisini tercih edecekti. İyi bir asker ve milletini seven bir adam başka türlü hareket edemezdi.

Verdiği kararın tatbikine geçti. Matmazel Mara'yı Açkof'un evinde gördüğü bir gün onu, tabii ailesiyle birlikte, Çamkoru'ya gezmeye davet etti.

Mara'nın da kendisine karşı ilgisiz olmadığını biliyordu. Her karşılaşmalarında yaptığı hareketlerden, ona gösterdiği yakınlıktan ve kuvvetle ima ettiği sevgisinden istifade etmek zamanı artık gelmişti. Çamkoru'ya gittikleri gün bu genç kızla çok yakından ve hakikaten samimi surette meşgul oldu. Söylediği sözlerden Matmazel Mara çok memnundu. Türk milletine olan hayranlığından, bu büyük milletin asalet ve terbiyesinden bahsederek, sonra çeşitli konularda konuşarak geç vakitlere kadar burada kaldılar. Genç kurmayın kuşatma taarruz planı başarıya erişmek üzereydi. Genç kız o kadar yakınlık göstermiş ki, Matmazel Mara, Mustafa Kemal'i sevdiğini artık itiraf etmek zorunda kalmıştı. O da bunun üzerine, Matmazel Mara'yı Ferdinand Caddesi 17 numaradaki evine davet etmiş ve iki gün sonrası için randevu vermişti.

Matmazel Mara, iki gün sonra Mustafa Kemal'in evine geldi. Türk ataşemiliteri, Matmazel Mara ile hayli uzun süren bir görüşmede bulundu. İki milletin dost olması gerektiğini, bu dostluğu temin hususunda her ikisinin de müsbet rol oynalabileceklerini belirtti. Genç kızı ikna etmek zor olmadı. Mustafa Kemal, Ruslarla İngilizlerin, Kralın adamlarıyla yaptığı gizli görüşmelerden haberi olup olmadığını sordu.

Mara, böyle bir görüşme olduğundan haberdardı. Fakat, konuşulan konular hakkında bir bilgisi yoktu. Bunları öğrenebileceğini, bir müddet beklenirse bilgi getirebileceğini söyledi. Mustafa Kemal'in istediği olmuştu.

Penceresinde, Matmazel Mara'nın kapıdan çıkıp bir faytona bindiğini seyrederken aklından geçenleri tahmin etmek zor değildir. O, şimdi kaldırımdaki bu narin gölgeye, sevdiği bir genç kız gibi bakmıyordu. Mara, O'nun nazarında artık sadece Bulgar Habriye Nazırı'nın kızıydı ve bir casustu. Mustafa Kemal'in, sevdiği adamın casusu.

İki gün sonra Matmazel Mara'nın getirdiği haberleri, başka ajanlar vasıtasıyla toplattığı haberlerle karşılaştırdı. Gördü ki, her iki tarafın getirdiği bilgiler birbirini tutmaktadır. Bu durumda, Mara'nın getirdiği haberlerin doğruluğundan şüphe edilemezdi.

Her şeye rağmen, Mara, tarihe geçecekse, kendi milleti aleyhine casusluk yapmış meşum bir kadın olarak değil, Mustafa Kemal'in sevdiği tatlı ve sevimli bir genç kız olarak geçecektir.

.....

Bundan sonra Mara ile Mustafa Kemal defalarca görüştüler, buluştular. Savaş başladı, Bulgaristan Almanlarla Türklerin safında savaşa katıldı. Mustafa Kemal de, artık özlediği savaş alanlarına koştu. Sofya'dan ayrılırken en çok üzülen biri varsa, bu şüphe etmemelidir ki Mara idi.

*

Aradan yıllar geçti. Türlü korkular, heyecanlar ve en nihayet zaferlerle dolu yıllar. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhuriyetin 10. Yıldönümü kutlanırken eski dostu Açkof Ankara'ya geldi.

Çankaya Köşkü'nün serin bir köşesinde, bahçede otururlarken Mustafa Kemal'in aklına, hiçbir zaman unutamadığı hatıralar geldi. Sonra, yemyeşil ağaçların yapraklarında hafif bir rüzgârın titremesiyle Mustafa Kemal, hatıraların verdiği durgunluktan kurtuldu. Eski dostuna:

— Gospodin Açkof, dedi, kızınız şimdi nerededir?

— Elena mı?

— Evet.

— Siz Sofya'yı terk ettikten sonra Hristo İstitef ile evlenmişti. Bu zat Adliye Nazırıydı.

— Ya Matmazel Mara?

— Bir doktorla evlenmişti. Ankara'ya geldiği zaman size anlatmadı mı?

— Evet, anlattı. Dokuz sene evvel Ankara'ya geldiği zaman burada bir buçuk ay kalmıştı. Kendisiyle müteaddit defalar görüştük.

— Size bir şey söyleyeyim mi? Ankara'dan Filibe'ye dönüşünde kocasından ayrıldı

— Yaaa!...

Bu, bir tek «yaa» kelimesinde ne hatıralar, ne gerçekler gizliydi. Zaman, bütün hatıraları tozlu elleriyle örtmüştü... ve aradan yirmi yıl geçmişti. Yirmi yıl ki, her biri muazzam olaylar ve heyecanlarla dolu.

Mustafa Kemal, böyle bir sonbahar günü, Çankaya'nın serin rüzgârını alnında hissedebilmek için kaç kereler ölümü göze almak mecburiyetinde kalmıştı.

Mm. CORINNE

Harbiye Mektebi'nin karşısında bir ev. Bu evin loş salonlarından biri. Yıllardan 1915, mevsimlerden kıştır.

Bu loş salonda müzik aletlerinden çıkan nağmelere güzel bir ses karışıyor. Mm. Corinne'in evinde yine bir müzik ziyafeti var.

Bu müzik ziyafetleri, Balkan Harbi günlerinden beri devam ediyor. Haftada bir yapılan bu toplantılara Abdülhak Hâmid, Lüsiyen Hanım, (Abdülhâk Hâmid'in zevcesi), Selim Sırrı (Tarcan) Bey, henüz bir yıldızlı paşa, Liva Mustafa Kemal, Serdar Kerim Paşa'nın torunları Edibe, Kerime ve Süreyya hanımlar da katılıyorlar. Mm. Corinne piyano, Cezmi Bey (Namık Kemal'in torunu ve Ali Ekrem Bey'in oğlu) keman çalıyorlar. Madam Namer de bu ziyafete sesi ile çeşni veriyor.

Mustafa Kemal Paşa Arıburnu'ndan İstanbul'da döndüğü günlerden birinde bu toplantılardan birine katılmıştı. Bir müddet bu güzel ve kibar toplantıda kalmış, sonra verdiği randevu aklına gelince fazla kalamayarak ayrılmıştı. Ayrılırken de, çalanları ve dinleyenleri rahatsız etmemek için, toplantıda bulunanlardan Ali Bey'in (Ali Özdeniz) yanına geldi, kendisi namına özür dilemek için ricada bulunduktan sonra yavaşça çıktı gitti.

Kapıdan henüz çıkmıştı ki, Mm. Corinne, çalmakta oldukları klasik parçanın ortasında birdenbire durdu. Herkes, ani olarak hastalandığını sanmıştı. Abdülhak Hâmid hemen kalkıp yanına gitti:

— Neniz var Hanımefendi? diye sordu.

Genç kadın, piyano iskemlesi üzerinde, salonda bulunanlara döndü, hepsinin yüzüne ayrı ayrı baktı ve:

— Çıkan zatı, Mustafa Kemal Paşa'yı iyice tanıyor musunuz? diye sordu. Emin olunuz ki, bu büyük insan bir gün Türkiye'nin değil, bütün dünyanın en meşhur adamı olacaktır.

Sonra iskemlesi üzerinde döndü ve müziğe devam etti.

*

Aradan yıllar geçti.

Öyle yıllar ki, herbiri bir yüzyıla bedel.

Birinci Cihan Savaşı'nda yenildik. İmparatorluk çöktü. Oğuzlar Anadolu'da yeni bir devlet kurdular. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Mustafa Kemal başkumandan oldu. Sakarya zaferini, Dumlupınar, Türk ordularının Akdeniz'e kavuşmasını Mudanya Mütarekesi takip etti.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da bulunuyordu. Kendi şerefine verilen bir yemekte Ali Bey, Mm. Corinne'in o günkü kehanetini Gazi'ye anlattı. Gazi dikkatle dinledi. Büyük bir heyecan ve memnunluk duyarak dedi ki:

— Arkadaşlar emin olunuz, bu kadın, Corinne, memleketin en zeki kadınlarından biridir. Kendisinden ve ailesinden ben çok feyz aldım.

Sonra dönerek Ali Bey'e sordu:

— Şimdi nerede acaba kendisi?

İnce ve hassas bir kadın olan Mm Corinne'in mektuplarının Atatürk üzerinde kuvvetli tesirler yaptığı görülmektedir.

İtalya'ya gitmiş diye duydum, Paşa Hazretleri.

.....

Gazi'nin kendisinden böyle hayranlıkla bahsettiği Mm. Corinne kimdi? Mustafa Kemal Paşa ile nereden tanışıyordu?

Mustafa Kemal'in Yüzbaşı Ömer Lütfi adında yakın bir arkadaşı vardı. Ömer Lütfi Bey, Balkan Harbi'nde, Vize muharebesinde şehid düşmüştü. Mm. Corinne, Ömer Lütfi Bey'in dul kalmış olan zevcesidir.

Ömer Lütfi Bey'in şehadetinden sonra da, Mustafa Kemal, Mm. Corinne ve ailesi ile görüşmekte devam etmiş, bu dostlukları mütareke yıllarına kadar sürmüştür.

Mm. Corinne, aslen İtalyandır. Cenova'da doğmuştur. Fakat sonradan ailece Türkiye'ye yerleşmişler ve Türk vatandaşlığını kabul etmişlerdir. Babası Miralay Dr. Luigi Bey'dir. Dr. Luigi, uzun zaman hükümet hizmetlerinde bulunduğu için liyakat madalyası almıştır. Görevi, Bahriye Nezareti tercümanlığı idi. Mm. Corinne'in amcası ise, yine Türk ordusunda görev almış olan, General Ferdinan'dır ki, Ferdi Paşa diye anılırdı.

Mustafa Kemal, bu aile ile, Ömer Lütfi Bey'in sağlığından beri tanışırdı. Şehidin dul eşi Corinne, Paris Konservatuvarı'ndan mezundu. İyi piyano çalardı. Anadili olan İtalyancadan başka Fransızcayı da bilir, Türkçeyi oldukça düzgün konuşurdu. Geniş kültür sahibi, ince ve zeki bir kadındı.

Mm. Corinne'in kızkardeşi Edith de zeki ve kültürlü, metapsişik ve teozofi meselelerinde bilgi sahibi bir hanımdır. Sonradan Müslüman olmuş ve Edibe adını almıştır.

Mustafa Kemal, Samsun'a hareketinden önce, hazırlıklarını Şişli'deki evinde olduğu kadar, Mm. Corinne'in Beyoğlu'nda, Bursa Sokağı'ndaki evinde de yapmıştır. Mütarekede İngiliz subayları bu evi bastıkları vakit duvarda Mustafa Kemal Paşa'nın resmini bulmuşlar ve asılı olan bu resmi indirmesini Mm. Corinne'e emretmişlerdir. Genç kadın bu emri yerine getirmeyi şiddetle reddetmiştir. İngiliz subayları, karşılarında bir kadın bulunduğu için fazla ileri gitmemişler, fakat o zaman Anadolu'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile uzaktan dahi olsa, ilgisi devam ederse hakkında hayırlı olmayacağını hatırlatmışlardır. Bunun üzerine Corinne İtalya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra 1941'de Türkiye'ye gelen Corinne, 1946'da İstanbul'da vefat etmiştir.

*

Mustafa Kemal'in Mm. Corinne'e yazılmış bir hayli mektubu vardır. Bu mektuplar, 1913 ve 1914 yıllarında, Sofya'dan, 1915 yılında Çanakkale'den, 1916 ve 1917 yıllarında Diyarbakır ve Siirt dolaylarından yazılmıştır.(6)

Mektuplardaki ifade samimi ve dostçadır. Günlük yaşayışlarından birbirlerine bahsettikleri, sitemlerde bulundukları, arasıra birdiğerlerini vefasızlıkla suçlandırdıkları görülmektedir. İnce ve hassas bir kadın olan Corinne'in mektuplarının Mustafa Kemal üzerinde kuvvetli tesirler yaptığı anlaşılmaktadır. Zira, bazı ithamlara, Mustafa Kemal uzun ve inandırıcı cevaplar vermek lüzumunu duymuştur. Hatta, sağlam bir mantık bu mektuplardan birtakım anlamlar çıkarabilir ve Mustafa Kemal ile Corinne'in birbirlerine karşı zaafları olduğunu iddia edebilir.

Böyle bir hükme varılması için, elbette, daha önce mektupların okunması lazımdır. Vesikalar, çok kere, insanlardan daha doğru konuşur.

12 Ocak 1914
Sofya

Çok aziz dostum,

Son mektubun da ondan evvelkiler gibi beni pek sevindirdi. Onları ne kadar dikkate layık bulduğumu ve ne kadar sabırsızlıkla beklediğimi söylemek lüzumsuzdur. Sefarethanenin kapıcısı, bana, senin mektuplarından birini getirdiği zaman, içimde büyük bir sevincin uyanması için zarfın üzerinde senin yazını görmek kâfi idi.

---

(6) Bu mektuplar, Mm. Corinne'in oğlu Reşad Ersü tarafından 1953 yazında Peyami Safa'ya verilmiş ve Milliyet gazetesinde, fotokopileri ile birlikte 1954 yılında yayınlanmıştır.

Birçok yüksek mevkili insanlar arasında bulunduğum halde beni hatırlamaktan hali kalmadığını ve bütün o gros bonnetler (kodamanlar) ve tabiri mazur gör, kocaman zerzevatlarla devamlı münasebetlerinin sana benimle meşgul olmak için rahat bir an bıraktığını görmek ne kadar hoşuma gidiyor.

Benim İstanbul'a gelmem için dileklerini, senin tarafından beni daha sık görmek için zihar edilmiş bir arzu şeklinde yorumlamama müsaade et, çünkü senin o kadar geçici telakki ettiğin bir kombinezona iştirak ettiğim tarzında bir düşünceye sahip olduğunu tasavvur edemem. Bundan evvelki mektuplarından sen bu vazifeyi bir saman yığınının husule getirdiği ışığa benzetiyordun. Bende onun bir kıvılcımından başka bir şey değildim, değil mi?

Nuri Bey'in en yüksek mevkii işgal etmesini hararetle arzu edenlerden biri de ben olduğum halde, onun Birinci Kolordu kumandanlık makamına yükseldiği hakkında bana verdiğin habere inanamayacaktım. Zira, bu haberin aslı olsaydı, tasavvur edilen bütün reformların samimiliğine tam bir iman besleyecektim.

Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar, yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi maddi emellerin tatminine taalluk etmiyor.

Ben, bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Ona çok genç yaşımda sahip oldum ve son nefesime kadar da onu muhafaza etmekten geri kalmayacağım.

Kış Sofya'da çok çetindir. Bu, beni yaya olarak gezintiler yapmaktan ekseriya alıkoyuyor. Mevsimin yegâne eğlen-

celeri, Sefarethanelerde geçirilen geceler, meslektaşlar arasında küçük toplantılar, bazen da küçük iskambil oyunlarıdır. Bu, beni çok eğlendirmeyen ve hiç hoşuma gitmeyen bir hayat.

Ümit ederim ki, senin eğlenceleri eksik olmayan İstanbul'da hoş geçen bir hayatın var.

Senin, annenin ve hemşirenin saadetiniz için, en hâlis dilekler besliyorum ve daima fedakâr bir dostun olduğuma inanmanı rica ediyorum.

M. Kemal

3 Kasım 1913 Pazar
Sofya

Aziz Corinne,

Son mektubunu aldım, her gün beni düşündüğünü öğrendiğim için çok memnun oldum ve Afrika Harbi yüzünden kazandığımız şeylere dair verdiğin haberlere teşekkür ederim.

Nuri Bey'in, seni gelip görmemesinden endişe ediyordun, işte nihayet evinize gelmiş. Sana karşı dostluğunda çok sadık olduğu için bu mevzudaki ihmali cidden hayret verici idi.

Cemal Bey'i her zamanki gibi sevimli bulduğunu söylüyorsun, hakkın var, muhakkak ki çok sevimli ve naziktir, bilhassa güzel hanımlara karşı.

Biliyorsun ki, Sofya'ya geldiğim ilk gün indiğim Bulgarya Oteli'ni değiştirdim. Şimdi Splendide Palas Oteli'ne

yerleştim. Yeni yapılmış, cidden konforlu bir otel, banyoları var, oda hizmetçileri var. Ne isterseniz var. İçindeki eğlenceler orada oturmaya değer.

Hayır, hayır, Corinne! Sofya'da bir tek güzel kadın bile görmek mümkün değildir.

Otelde kalıyorum, çünkü münasip bir ev bulamadım.

Cevdet Bey'le çok dostuz. Onu bu kadar sevimli bulacağımı ve bu kadar iyi arkadaş olduğunu ümit etmiyordum. Evvelki akşam beni Madam Dourzi'ye götürdü. Aralarında çoktan derin tanışıklık olan Parisli Hanım! Evinde kibar insanlar vardı, vekiller ve daha bazı mösyöler. Bakara oynanıyordu. Ben kumar oynamadığım için küçük bir tanışmadan ve konuşmadan sonra onlarda ayrıldım.

Bu Parisli hanımı güzel bulmadığımı sana söylemekliğime müsaade et. Zannederim ki, Cevdet Bey'e beni onun evine götürmesini söyleyen kendisidir.

Ayrılırken, bana «bu akşam bizde eğlenemediniz, fakat emin olunuz ki bir başka sefer sizi memnun etmeye çalışacağım» dedi. Fakat ben bundan emin değilim. Sonra biz Movia Amerika (Yeni Amerika) adında bir Càfe Concért'e gittik. Birçok şantözleri Alman, Fransız, ilh... kadınlarıydı. Bazı mösyöler tarafından davet edilmek için locaların arasında dolaşıyorlardı.

Cevdet Bey iki Macar kadınını davet etti. Bunlardan biri Almanca konuşuyor, daha küçük olan öteki Macarcadan başka dil bilmiyor. Niçin bilmiyorum, ben memnun değildim ve sıkılıyordum. Onları locada bırakarak oradan ayrıldık.

Otelde yatağa girdiğim zaman geceyarısını geçiyordu.

Gündüz, şehirde kısa bir tur yaptım. Ekseriya Sefarethanede, büromdayım ve çalışıyorum.

Fethi Bey de başka bir şey yapmıyor. Yalnız bugün Fethi Bey'le arabaya bindik, beş kilometrelik küçük bir seyahat yaptık.

Bana daima kendinden haber ver.
Bütün kalbimle.

Kemal

Bilmem ki validen hanıma ve Matmazel Edith'e hürmetlerimi sunar mısın?

14/27 Aralık 1913

Aziz Corinne,

Mektuplarını büyük bir memnuniyetle aldım. Bütün mektuplarında benim hakkımda ifade etmek lütfunda bulunduğum samimi dostluk hislerine sonsuz teşekkür ederim. Emin ol ki, duygular benim tarafımdan da tamamıyla paylaşılmıştır.

Bana yazıyorsun ki, son mektubumda, evvelkiler kadar imlâ yanlışı olmadığı için, bundan mektuplarının bir başkasının kalemiyle yazıldığı neticesini çıkarmışsın. Bu küçük dikkati senin tarafından bir cemile (compliment) telakki ederim, zira ben bildiğim kadar Fransızcam üzerinde hiçbir hayal kurmuyorum. Bu dili Türkçe kadar bilseydim size yalnız daha sık mektup yazmakla kalmaz, size karşı samimi bağlılığımı daha zarif ve daha seçme bir şekil altında ifade etmeye muvaffak olurdum.

İstanbul hadiseleri üzerine bana verdiğin malumat beni çok ilgilendirdi, görüyorum ki her şeyden haberin var.

Nuri Bey'in ataşemiliterlerle muhabere seksiyonuna tayin edilmesine çok memnun oldum. Çünkü bugüne kadar o büroda bir ataşemiliterin vazifelerinin ne kadar nazik ve resmi olduğunu takdir edebilecek hiç kimse yoktu. Bununla beraber Nuri Bey'in yeni vazifelerini başarabilecek bir seviyede olup olmadığını bize zaman gösterecek. Kendisi tayinini henüz bana haber vermedi.

Geçen gün garda İstanbul'a giden Cavid Bey'i görmeye gittim. Refakatinde bulunan Reşad Saffet[7] Bey, bana sizden mektup alıp almadığımı sordu. Ona, senin bana birkaç mektup yazmak zevkini verdiğini, fakat benim mektup yazmaktaki tembelliğimin sana cevap vermekten beni alıkoyduğunu söyledim. Dikkate ettim ki, sen Reşid Saffet Bey'i çok alakalandırıyorsun. Seninle iyi münasebetleri gözönünde tutulursa onun bu tecessüsü beni hiç hayrete düşürmüyor.

Görüyorum ki Cevdet Bey'e benim buradaki hareketlerimi gözetlemesini tavsiye etmeye devam ediyorsun. Bilmem hangi noktaya kadar, bizzat kendi hareketlerinin kontrol edilmesi lazım gelen bu eski courreur (kadınlara kur yapan)un sözlerine itimad edilebilir.

Maamafih hemen itiraf etmeliyim ki, onun sana anlatacağı şeylerde bir hakikat zerresi bulunabilir.

Buradaki hayatım yeknasak cereyanını takib ediyor. Bugüne kadar hiçbir hâdise onu neşelendirmedi. Allah kerim (!) Valdeniz hanıma saygılarımı ve Matmazel Edith'e samimi dostluklarımı sunarım.

M. Kemal

---

(7) Burada yanlışlıkla Reşad Saffet yazılmıştır. Fakat biraz aşağıda Reşid Saffet yazılmak suretiyle bu hata düzeltilmiştir. Bu zat, Reşid Saffet Atabinen'dir.

13 Mayıs 1914
Sofya-Hotels «Splendide»

Aziz Corinne,

Nazik mektuplarınızı büyük bir memnuniyetle alıyorum. İstanbul'da olup biten her şey hakkında bana malumat verdiğiniz için size çok minnettarım; konserler, çarşılar, kibar âlemi, ilh... Bilhassa müşterek ve samimi dostumuz Nuri Bey'e konuşmalarınız. Yalnız size şunu söylemeliyim ki, mektuplarınızda bana yaptığınız târizlere layık değilim.

Son iki mektubunuzda Sofya'ya seyahat arzunuzdan bahsediyor, bu konuda size bir şey yazmadığım için bana gücendiğinizi yazıyorsunuz. İyi biliyordum ki birçok sebeplerden dolayı bu seyahat sizin için güzel bir şey değildi, nitekim eminim ki, burada saymayı lüzumsuz bulduğum bu sebepleri siz de biliyorsunuz. Fazla olarak yakında birbirimizi göreceğimizi ümit ediyorum, çünkü ben de İstanbul'a bir seyahat yapmak niyetindeyim.

İlkbahar geldiğinden beri Sofya şehri tamamıyla değişti. Balolar ve suvareler bitti. Kordiplomatik'in büyük bir kısmı mezun olarak gitti.

Derne'de çekilen fotoğrafları veya hiç olmazsa onlardan birer örnek gönderirseniz size pek minnettar olacağım. Bunlara bir de kendi fotoğrafınızı ilave ederseniz büyük bir memnuniyet duyacağım.

Sizi pek yakında okumak ümidiyle en halis duygularıma inanınız muhterem hanımefendi.

M. Kemal

Not: Dünya insanlar için bir dâr-ı imtihandır. İmtihan edilen insanın her suale mutlaka pek muvafık cevaplar ver-

mesi mümkün olmayabilir. Fakat düşünmelidir ki, hüküm cevapların heyeti umumiyesinden hâsıl olan muhassalaya göre verilir. Bu nazariyeyi kabul ettikten sonra, beni bazı noktalardan zayıf ve noksan bulmakla beraber menfii hüküm vermekte istical göstermez ve Cevdet Bey'in mektubunda yer bulan satırlarınız başka manada kelimelerden teşekkül ederdi.

M. K.

Validenize ve Matmazel Edith'e selam ederim.

28 Şubat 1329 (1913)
Sofya

Aziz Corinne,

Kaymakamlığa terfiim münasebetiyle yolladığınız çok sevimli tebrikler beni derinden derine mütehassis etti ve bu vesile ile bana yazdığınız güzel sözler dosdoğru kalbimde yer aldı. Kendi kendime izah edemediğim sükûtumun birçok amilleri vardı. Son zamanlarda Sofya, Belgrad ve Petinya (Çetine) ataşemiliterliklerine tayinim üzerine son derece meşguldüm. Bu bana o kadar iş yükledi ki o iki şehre de gidemedim. Beni bilhassa Sofya ile ilgilendiren bazı meseleleri tetkik etmek lüzumunu duyuyorum. Bundan başka büyük meşgalelerimden biri de, bana birçok sıkıntı ve rahatsızlıklar veren bu otellerdeki hayatımdan kurtulmak için bir ev aramaktır. Nihayet mevsim ortasında burada bulunduğumuz için, modern hayata ait vazifeler zamanımın büyük bir kısmını alıyor.

İşte, maalesef beni sana uzun uzun yazmaktan meneden sebeplerden bazılarının hülasası bu. Birkaç kelimelik kart-

postal yollamak, seni yalnız tatmin etmemekle kalmaz, aynı zamanda hayrete düşürürdü, hem de bu vasıtayı ancak beni az ilgilendiren ve kendilerine birkaç nezaket kelimesi göndermek mecburiyetini hissettiğim kimselere karşı kullanırım.

Küçük ve sevimli Edith'in benim uzun ve irademin dışında kalan sükûtum üzerine sana bazı şeyler söylemeyi vazife bilmesi beni hayrete düşürmekten hali kalmadı. Hakkımda beslediği iyi fikirden dolayı ona teşekkür ederim. Küçük nasihatleri evvela sana karşı büyük bir dostluğu ve benim samimiyetime de pek az itimadı olduğunu ve nihayet, hayat işleri hakkında pek az tecrübesi olduğunu isbat ediyor. Rica ederim, ona söyle, en çok konuşan ve sayfalar dolusu yazan kimseler mi bu dünyada en halis ve samimi dostlardır? Çok hisseden, fakat uzun lakırdıların sevilen insanı nihayet yormasından korktuğu için hislerini gizlemeyi tercih eden bir insana kayıtsızlık ve tasasızlık isnadı lazım mıdır?

Herhalde küçük Edith emin olabilir ki, ben onun Avusturyalı dostu kadar halis ve fedakâr olmaya muktedirim. Yine küçük Edith emin olsun ki bazı insanların tabiatları iktizası öbur oldukları cemileleri yapmaya, eğer zahmeti göze alırsam, ben de muktedirim. Hem şunu da bilsin, senin benim nazarımda çok büyük bir mevkiin var ve öyle bir mizaca sahipsin ki, müdahaneci bir ağzın sözlerine kulak asmazsın ve benden kalbimin dikte etmediği kelimeler almayı elbette ki istemezsin.

Tatlı ve sevimli hemşirene bu satırları okuduktan başka, ona, kendisinin benim hafızamda kolay kolay silinemeyecek bir hatırası olduğunu söylemeni rica ederim. Aynı zamanda annene ve babana saygılarımı sunmama delalet etmek lûtfunda bulun.

Samimi ve halis dost
M. Kemal

17 Mayıs 1331 (1915)
Maydos Karargâhı
(Çanakkale)

Aziz dostum,

Son kartınız Maydos'a Fethi'nin bir kartı içinde geldi. Siz ki her şeyden haberiniz olduğunu iddia edersiniz, siz ki benim hayatımı takib etmekten memnun olmak istersiniz, nasıl oluyor da benim muharebe meydanında bulunduğumu öğrenemediniz? Bunun, benim hatam olduğunu mu söylemek istiyorsunuz? Tabii, değil mi, cidden hayret ettiniz sanırım, ben Maydos'ta bulunur, gece gündüz düşmanla savaşırım da aziz dostum Corinne bunu bilmez ve kartlarıyla mektuplarını bermutad Sofya'ya gönderir, bunları da benim yerime hep Fethi Bey alır.

Vaziyet Çanakkale Boğazı'nda biraz buhranlı bir hal kesbedince aziz dostumuz Nuri'nin eski mevkii olan Tekirdağ'a gidip orada bulunan bir fırkanın kumandasını deruhte etmemi isteyen gayet müstacel bir telgraf aldım. Yeni dostlarıma! veda bile edemeden hemen Sofya'dan ayrıldım. Biliyordum ki, bu benim tarafımdan bir nezaketsizlikti. Mısır'a gitmeden ve Kudüs'te istirahate karar vermeden evvel sizde bir akşam yemeği yiyen ve size hararetle veda eden Nuri hiçbir zaman benim gibi hareket etmek istemez.

Neyse, 24 saatte Tekirdağ'da hazırdım ve bir fırka teşkili ile meşgul oldum. Sonra teşkil ettiğim fırka ile Maydos'a gitmek ve orada bulunan bütün kuvvetlerin kumandasını deruhte etmek emrini aldım. Bu kuvvetler, Çanakkale Boğazı'nı müdafaa eden takriben bir topçu fırkası idi.

İki aydır buradayım ve Çanakkale Boğazı'nı, müttefiklerin ihraç teşebbüsünde bulunan donanmalarına ve kuvvetlerine karşı müdafaa ediyorum. Bu ana kadar, aziz Corinne, hep muvaffak oldum ve aynı yerde kalırsam, kuvvetle ümit ediyorum ki, daima da muvaffak olacağım.

Burada benim ismimin duyulmamasına hayret etmemeli, çünkü ben, mühim bir muharebenin kahramanı olarak Mehmed Çavuş'a şeref kazandırmayı tercih ettim. Tabii, şüphe etmezsiniz ki, muharebeyi idare eden sizin dostunuzdu ve savaş gecesi muhariblerin saflarında Mehmed Çavuş'u bulan da o idi.

Corinne, Sofya'dan ayrıldığımı ve burada bulunduğumu size niçin haber vermediğimi bana sormayınız. Anlıyorsunuz ki, çok ciddi bir şekilde meşgulüm ve şüphe etmemelisiniz ki, hafızalarımızda silinmez çizgilerini çizdiğimiz güzel anları asla unutamam.

Zaman geçer, fakat dostlar arasındaki bağları daima kuvvetlendirir. Mektubu elinize vermesi için size fırkamdan bir zabit gönderiyorum. Çünkü posta ile ancak manasız bir kaç kelime yollamak mümkün. Siyasi ve askeri, umumi vaziyeti nasıl gördüğünüzü bana açıkça söyleyiniz Corinne. Ben bu mevzuda size izahat veremem.

Cevdet Bey, hiç değilse pazar günleri sizi ziyaret ediyor mu? Etmiyorsa ona sizi görmesi için yazınız ve söyleyiniz ki, her türlü yanlış anlaşmalara rağmen, ben onun samimi dostuyum ve bana mektup yazmasını arzu ediyorum.

Siz bana, kısa, basit kartlar yollayabilirsiniz.

Size istenilen zamanda cevap veremezsem, ümit ederim ki beni mazur görürsünüz.

Matmazel Edith'e samimi dostluklarımı arz ederim. Valideniz hanıma ve pederinize lütfen hürmetlerimi bildiriniz.

Geçmiş zaman ve geçmiş zamanın hatıraları edebi bir hayata maliktir.

Beni unutmayınız Corinne, hatta bu harbde ölsem bile.

19 Fırka Kumandanı
KEMAL

Bir kart

Aziz dost,

İşte Arıburnu'nda İngilizlerle savaştayım. Düşmanın esaslı kuvvetini ezdim, bakıyyesi de cesur kıtaatım tarafından sahilde donanma tarafından himaye edilen bir noktaya sürüldü.

Pek ziyade ümid ederim ki, düşmanın tam imhası haberini yakında alacaksınız.

Matmazel Edith'e, Türk dilinde ilerlediği için tebrikler ve cümlenize hürmetler.

(İmza yok)

(Bu kart kurşun kalemiyle Fransızca yazılmıştır. Adres ve mürsil Arab harfleriyle Türkçedir. Adres: «Pangaltı, Mektebi Harbiye karşısında Tabib Miralay Luigi Bey'in 211 numaralı hanesi.» Latin harfleriyle Fransızca: «Mme. Loutfy Bey. Mürsil: Maydos, Arıburnu Mustafa Kemal Bey»)

14 Haziran 1915

Aziz Madam,

Korkarım ki şöyle diyeceksiniz: «İşte (bir asır) var ki sizden bir haber yok.» Eğer Nuri Bey kendisine yolladığım bir mektupta sizin için yazdıklarımı size vermedi ise, beni değil, tabii onu cezalandırmakta haklı olacaksınız. İşte haberler, daima büyük başarılarla savaşıyoruz. Ümit ederim ki, gümüş imtiyaz, altın Harb Liyakat madalyaları ile ve Almanya'nın Demir Hac nişanı ile dekore edildiğimi ve son defa da miralaylığa terfi ettiğimi duydunuz. Bütün aileye saygılar. Matmazel Edith, bu defa yaralılara bakmak için de çalışıyor mu? Ben İstanbul'a yaralı gelirsem hanginiz beni tedavi etmek lûtfunda bulunacak?

Kemal

Mürsil: Uzunköprü yolu ile Maydos.

20 Temmuz 331 (915)

Aziz Madam,

Karargâhımın kâtiplerinden Hulki Efendi'nin İstanbul'a seyahatinden faydalanarak size bu mektubu yazıyorum.

Birkaç gün evvel içinde latife sözleri bulacağınız bir kartpostal yollamıştım.

Burada hayat, o kadar sakin değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan hali kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz.

Çok şükür, askerlerim pek cesur ve düşmandan daha mukavemetlidirler. Bundan başka hususi inançları, çok defa

ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Filhakika onlara göre iki semavi netice mümkün: Ya gazi veya şehid olmak. Bu sonuncusu nedir bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek. Orada Allah'ın en güzel kadınları, hûrileri onları karşılayacak ve ebediyyen onların arzusuna tâbi olacaklar. Yüce saadet.

Sizin mantıki nasihatlerinizi beklerken şimdiki hâdiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanları etüd etmeye ve böylece ümit ederim ki, hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim.

Herkesi teshir eden sevimli ve nükteli konuşmanızdan en büyük zevki almak benim için imkânsız olmasaydı, aşk duygularından ve kendisiyle nadiren fikirlerimin birleştiği bir insanın hayat görüşünden başka bir şey ilham etmeyen bir romanın tefrikalarını okumak ihtiyacını duymazdım. Fakat cereyan eden ve bana kısa bir müddet içinde bitecek gibi görünmeyen hadiseler beni Hulki Efendi'ye birkaç roman ismi vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor. Gidip satın alabilsin diye.

Valideniz hanımefendiye ve pederiniz beyefendiye hürmetlerimi ve Matmazel Edith'e en samimi hislerimi arz etmenizi ve en hararetli ve hürmetkârâne bağlılıklarıma inanmanızı rica ederim aziz madam.

Adres: Miralay M. Kemal
19. Fırka Kumandanı Maydos
yahut
Miralay M. Kemal
Arıburnu Maydos.
Bu daha emin.

6 Mayıs 1916
Siird

Aziz Madam,

Bu defa size hakiki dostluğumuzu hatırlatmak için ilk önce ben kalemi elime alıyorum. Batıdan doğuya kadar devam eden uzun ve yorucu bir yolda iki ay kadar seyahat ettikten sonra bir istirahat anı bulunabileceğine inanılır, değil mi? Fakat, heyhat! Görülüyor ki, bu ancak ölümden sonra mümkün olacak. Fakat bu hayali rahata kavuşmak için Allah'ımızın cennetine gitmeye kolay kolay razı olacak değilim.

Yarın başka bir seyahat istikâmetinde gideceğim. Diyarıbekire gelen Nuri'ye beni bugün bulunduğum Siird'den üç gün uzakta Miyotarkin'de bulmasını emrettim.

Nihayet üç gün sonra birbirimizi göreceğiz ve eminim, geçmiş günlerden, bilhassa sizin aziz varlığınız sayesinde yaratılan iyi ve sevimli hatıralardan hararetle bahsedeceğiz.

Bu satırları yazarken Doktor Hüseyin Bey yanımda, size ne yazdığımı soruyor ve kimlerin Matmazel Edith'e ait olacaklarını anlamakta ısrar ediyor. Çok memnun olsun diye, aziz Edith'in melekâne tavırlarla fala baktığı tatlı anları hatırlamaklığımıza müsaade ediniz.

Valideniz hanımefendiye seçkin hürmetlerimi arz ederim.

Doktor, Matmazel Edith için yazdığım cümleyi dinledikten sonra beni yalnız bıraktı. Ben, yalnızım, fakat her şeyi tasvirden acizim. bu sayfaların geri kalan kısmını önümde bulunan bir kitaptan aldığım bazı sözlerle dolduruyorum: «Orduların hâlâ devam eden mekanik hareketleri sona ermek üzereydi. Zira halkın harareti söndüğü zaman askerler bulunmaz. Ruhların takati bittiği zaman generaller kendilerine ge-

lemezler ve zaferler, askerlerle, generallerle ve para ile birlikte sona erer...» Mignet.

Son söz: «Ya hiç doğmamış olmak veya hiç unutulmamak isterdim.» Chateaubriand.

Adres: General Mustafa Kemal
Diyarıbekir

17 Eylül 332 (916)

Aziz Madam,

Sizi 40 gün yatakta kalmak zorunda bırakın hastalığı bana haber veren mektubu aldım. Bu havadis beni çok üzdü, fakat yine de sizin bu mektubunuz beni teselli etti, zira yatakta yazıldığı halde, bu mektubu, sıhhatinizin bir delili diye kabul ettim.

Karargâhıma gideli ve Nuri Bey'i yalnız bırakalı 15 gün var. Son muharebeleri idare ettiğim bir ay zarfında Nuri Bey, Hüseyin Bey... ilh... ilh ile hemen her gün beraberdik. Kıymet verdiğimiz insanlarla birlikte ateşe ve ölüme göğüs germek ne zevk.

Bu umumi savaşlar sırasında zavallı Faik Paşa alnından bir kurşun yiyerek şeref meydanında can verdi.

Eski dostunun kahramanlık misalini takip etmek isteyen Nuri Bey'in coşkunluğu görülecek şey! Allah'tan, cennette kendisi için yapılan, fakat henüz inşâ halinde bulunan köşk tamamıyla bitinceye kadar sabretmesi için verdiğim nasihatlere kulak astı.

Muş dağlarındaki kumandanımızın manasız bir mektubundan bahsediyorsunuz. Müsaade buyurunuz, size haber vereyim ki hanımefendi, ben de bu zattan her gün hiçbir ma-

na ifade etmeyen mektuplar alıyorum. Anlaşılıyor ki bu zat, son zamanlarda Türkçe şiirleri Fransızcaya tercüme etmekle meşgul olmaya başlamış. Alayın bir kumandanı ve Nuri Bey'in başarılarının bir afişçisi Fuad Bey (Salih Efendi size bu mevzuda eğlenceli izahat verebilir) bana bir mektup göndermiş ki, orada edebiyatımızın şu güzel tercümesi var:

«L'air de I'amour soufle, dans la
Monsieur ou, moi ou.»

Bu, şu beytin tercümesi imiş:

«Havayi aşk eser serde,
Efendim nerde, ben nerde.»

Bu tercüme bana Harbiye Mektebi'ndeki arkadaşlarımdan biriyle bir Fransız kızı arasındaki konuşmayı hatırlattı:

— Matmazel, bana bir şeftali verir misiniz?

— Şeftali yok bende mösyö.

Zavallı mösyö, ne manaya geldiğini yalnız kendisinin bildiği Türkçe bir tabiri Fransızca'ya tercüme etmişti.

Ali Şevket adındaki bu zat, tercümelerine ısrarla devam ederek, nihayet Arnavutluk Krallığı'nın Harbiye Nazırı oldu.

N. B.'yi işgal ettikten sonra çok istikbal ümit ediyoruz.

Valideniz hanımefendiye ve sevimli hemşirenize en seçkin muhabbetlerim ve hepinize bin şey.

M. Kemal

7 Aralık
Sofya

Aziz Corinne,

Son mektupların bana büyük bir memnuniyet verdi, beni daima hatırladığını öğrendiğime çok bahtiyarım, ben de

her an seni düşünüyorum ve senin sevimli refakatinde geçirdiğim güzel anları zevkle hatırlıyorum.

Sofya, boş zamanları doldurabilecek hiçbir eğlencesi olmayan tadsız bir şehirdir.

Burada çok meşgulüm, günde en az sekiz saat çalışıyorum.

Nuri Bey'den, sizin evde birkaç saat geçirmek bahtiyarlığına nail olduğunu bana haber veren bir mektup aldım. Orada seninle konuştuklarına dair bazı imâlar vardı. Anlaşılıyor ki bu, benden bahsettiğiniz uzun bir konuşma olmuş.

İtiraf ederim ki, bana pek vazıh görünmeyen sözlerine nasıl bir mana atfedebileceğini bilmiyorum.

Annene saygılarım ve sevimli hemşirene en iyi dostluklarımı bildirmeni rica ederim. Güzel ellerini öper ve çok halis bir dostun olduğumu tekrar ederim.

Kemal

Aziz madam,

Bana göndermek lütfunda bulunduğunuz kitapları ve hediyeleri aldım. Bunun beni ne kadar sevindirdiğini tasavvur edemezsiniz. Şükranlarımı ifade için yeter derecede kelime bulamıyorum. Bilhassa son mektubunuz beni son derece memnun etti.

Sizinle uzun uzun konuşamadığım için beni mazur görürsünüz. Beni işgal eden çalışmalarımı tasavvur edersiniz. İlk fırsatta size daha uzun yazmaktan geri kalmayacağım.

Şimdilik en acele hürmet ve selamlarımı kabul buyurunuz. Ebeveyninize de hürmetlerimi bildirmeyi unutmayınız.

M. Kemal
Anafartalar Ordu Grup Kumandanı

22 Haziran

Aziz madam,

Uzun zamandan beri aramızda derin bir sessizlik hüküm sürmektedir. Onu evvela sizin ortadan kaldıracağınızı sanıyordum. Fakat insanın tahayyül ettiği şey nadiren gerçekleşir. Bundan başka eşsiz ve hayranlığa layık dost B. K.'nin getirdiği mektuplardan sonra sevimli mektuplarınızı beklemekte haksızım. Ben Sofya'da iken genç, fakat tecrübeli bir dost hanım bana diyordu ki, bir kadın hayran olduğu bir erkek dosta karşı duyulan saygı ve coşkunluğun tesiri altında bulunmalıdır. Fakat bu pek mantıki nasihatlere rağmen, çok defa bin bir kere hayran olmuş hanımın bile onunla daima tehlikeli bir tarafı olan konuşmalarına, devam ettiğini görüyordum.

Nuri Bey buraya geldi. Sizin evinizde geçen sevimli (öğleden sonraları) her an hatırlıyor (dilinden düşürmüyor). Hastahanede meşguliyet ve eğlence mevzuları bulabilmiş olmanızdan memnunum. Aziz madam, size hürmetkârâne duygularımı sunmama müsaade ediniz. Valideniz hanımefendiye ve küçük dost matmazel Edith'e muhabbetle dolu bin şey.

M. Kemal

MISIR HİDİVİ ABBAS HİLMİ PAŞA'NIN KIZI

Mustafa Kemal artık paşa olmuş, 35-36 yaşlarında bu rütbeye erişmenin sevinci ve mağrurluğu ile İstanbul'a dönmüştü. Savaş birkaç cephede birden olanca hızı ile devam etmekteydi.

Genç liva, İstanbul'da, Kavalalı İsmail Hakkı Bey'in evinde kalıyordu. Bu ev, Moda'da idi. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a ineceği günler üniformasını giyer, Moda'dan bir faytona binerek Kadıköy'e gelirdi. Gerek yolda, gerek vapurla Köprü'ye geçerken İstanbullular bu yakışıklı ve genç paşayı hayranlıkla seyrederlerdi. O, bu bakışlardan sıkılmazdı. Uzun yıllardan sonra kendisinden bahsettirebilmenin yolunu bulmuştu. Artık, İstanbul O'nu tanıyordu. Pâyıtahtı kurtaran adamdı o. Meşrutiyet yıllarının silik erkânıharp zabiti değildi. Edirne'nin istirdadında, at üzerinde Edirne'ye giren Enver Paşa'nın arkasında alelade bir zabit de değildi. Vakıa Enver Paşa, yine Başkumandan vekili idi, mevkii kendisininkinden yüksekti. Fakat Sarıkamış bozgununun, Anafartalar zaferi ile karşılaştırılabilmesine imkân var mıydı?

Mustafa Kemal, İsmail Hakkı Bey'i eskiden, Selanik'ten tanıyordu. O tarihlerde İsmail Hakkı Bey tütün ticareti ile

uğraşıyordu. Çok zengindi. Selanik, Kavala, Doğu Makedonya ve Batı Trakya'daki istidatlı Türk çocuklarını himayesine alarak okumalarına yardım ederdi. Bu Mustafa Kemal'i daha çocukluğundan tanıyordu.

.....

Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal, İstanbul'a indiği günler, bazen Moda'daki eve geç dönüyordu. Hayatı gayrımuntazamdı. Bu hali gören İsmail Hakkı Bey ile eşi, Mustafa Kemal'i evlendirmeyi düşündüler. En uygun olarak buldukları kız da, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın küçük kızı idi.

Abbas Hilmi Paşa, 1894 yılında evlenmişti. 1874 yılında doğduğuna göre, evlendiği zaman yirmi yaşında olması gerekir. Bu izdivaçtan, Abbas Hilmi Paşa'nın altı çocuğu oldu. Çocuklarının ilk üçü kızdı. Bunlar, 1895'de doğan Atiyetullah, 1896'da doğan Emine ve 1896'de doğan Fethiye idi. Bundan sonra Paşa'nın 1899 yılında bir erkek çocuğu doğmuş ve adı Mehmet Abdülkadir konulmuştu. 1900 yılında doğan kızına ise, Abbas Hilmi Paşa, Lütfiye adını koymuştu. Bu kardeşlerin en küçüğü erkekti, 1902'de doğmuştu ve adı Mehmet Abdülhalim konulmuştu. İşte, İsmail Hakkı Bey ile eşinin, Mustafa Kemal ile evlendirmek için düşündükleri kız, Abbas Hilmi Paşa'nın en küçük kızı olduğuna göre, Lütfiye idi.[8]

Bu teşebbüs Çanakkale savaşlarından sonra yapıldığına göre, Lütfiye Hanım'ın o sıralarda 16 yaşlarında olması lazımdır.

---

(8) Abbas Hilmi Paşa'nın küçük kızı Lütfiye o sıralarda on altı yaşlarında bulunduğuna ve on altı yaşındaki bir kızın, bir paşa ile evlendirilmesi ender görüldüğüne göre, İsmail Hakkı Bey'in istediği kızın 1897 doğumlu Fethiye olması da muhtemeldir. Bu husus, kesin olarak tesbit edilememiştir.

İsmail Hakkı Bey'le eşi, bir gün sohbet ederlerken fırsatını bulup Mustafa Kemal Paşa'ya bu tasavvurlarından bahsettiler. Paşa, dinledi, dinledi, sonra itirazını söyledi:

— Ben evlenmeyeceğim, çünkü harb seneleri içinde bulunuyoruz. Harb cephelerinden birinde düşmanı mağlup ettik, ama öteki cephelerde harb şiddetle devam ediyor. Ben askerim. Ölürüm, kalırım, belli olmaz. Fakat benim evlenecek kız mesut olmaz.

Lakin İsmail Hakkı Bey, bir kere içinden bu işe karar vermiş. Mustafa Kemal'i ikna edecek birçok hayat hikâyeleri anlattı. Mustafa Kemal, İsmail Hakkı Bey'i severdi. Onun bu ısrarı karşısında fazla bir şey söyleyemedi. Kırmış olmaktan da çekiniyordu:

— Peki ne yaparsanız yapınız, dedi.

O gün bu konuya bir daha dönmediler. Fakat aradan iki gün geçti. İsmail Hakkı Bey bir ara Mustafa Kemal Paşa'ya çok yakından tanıdıkları, asaletine, terbiyesine, güzelliğine hayran oldukları bir genç kızı kendisine isteyeceklerini söyledi.

— Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın küçük kızı.

Mustafa Kemal yarı razı olur, yarı olmaz gibi davrandı ve ses çıkarmadı. İsmail Hakkı Bey, artık bu işe olmuş nazarıyla bakıyordu.

.....

Hidiv Abbas Hilmi, Mustafa Kemal'i ilk önce Sofya'da iken tanımıştı. Daha, Birinci Cihan Savaşı başlamamıştı. Abbas Hilmi Paşa, Avrupa'ya yaptığı bir seyahatten İstanbul'a dönüyordu. Kavala'lı olan atalarının hatırasını yaşatmak için Mısır'da bir tesis kurmuştu. Bu tesisin yıllık geliri yetmiş bin Mısır lirası idi. Abbas Hilmi Paşa'nın düşüncesi, Kavala'da

bir ilim müessesesi kurmak, böylelikle bütün Balkanlardaki Türk gençlerine faydalı olabilmekti. Balkan Harbi'nden sonra Kavala, Bulgar sınırları içinde kalmıştı. Bu müesseseyi kurmak için Bulgar makamlarının iznini almak gerekiyordu. Bu yüzden Sofya'ya gitmişti. Orada Mustafa Kemal ile de görüşüp tanışmış, fakat uzun boylu konuşmalarına imkân olmamıştı.(9)

İsmail Hakkı Bey, Hidivin, Mustafa Kemal'i Sofya'dan tanıdığını ve o günlerde umumi efkârda Mustafa Kemal Paşa'ya karşı büyük bir sempati bulunduğunu bildiği için neticeden yüzde yüz emind .. Hidiv kızını muhakkak ki Mustafa Kemal Paşa'ya vermeyi arzu ederdi. Bu genç ve yakışıklı paşa büyük bir istikbal vaat ediyordu.

Fakat, hayır. Hidiv, İsmail Hakkı Bey'i sessizce dinledi. Sonra alt dudağını bükerek şu cevabı verdi:

— Olamaz. Böyle bir evlilik, örf ve adetlerimize aykırı gelir. Biz, hanedandan olmayanlara ne kız veririz, ne de onlardan kız alırız.

İsmail Hakkı Bey sanki beyninden vurulmuştu. Hidivin kızını, Mustafa Kemal'e vereceğinden öylesine emindi ki... Şimdi ne cevap verecekti Mustafa Kemal Paşa'ya. Araya girmekle ne akılsızlık etmişti. Bu üzüntü içinde eve döndü.

İsmail Hakkı Bey'in ikinci şaştığı şey de şu oldu: Mustafa Kemal'in aklına bile gelmiyordu bu evlilik meselesi. Aradan zaman geçti. Mustafa Kemal, bir gün olsun da «Hani şu bizim evlilik meselesi ne oldu?» demedi.

---

(9) Hidiv Abbas Hilmi Paşa, Birinci Cihan Savaşı başladıktan sonra, İngilizlerin kendisini Mısır'a sokmayacaklarını bildiği için İstanbul'a gelmiş, savaşın sonunu burada beklemeye başlamıştı. Savaşın sonunda Kavala'daki ilim müessesesini muhakkak kurmak kararındaydı. Savaşta Osmanlı İmparatorluğu yenilince Hidiv Mısır'a gidemedi, ömrünün sonuna kadar, kâh İstanbul'da, kâh Avrupa'da yaşamak zorunda kaldı.

Sonra, genç paşanın tayini geldi, yeni cephelere koştu. Mütareke, Milli Mücadele ve Cumhuriyet yılları; o hareketli, heyecanlı yıllar birbirini kovaladı.

Hidiv Abbas Hilmi Paşa, Avrupa'da bulunmaktaydı. Fakat İstanbul'la ve Türkiye ile de ilgisi kesilmiş değildi. Balkanlarda parası, Boğaziçi'nde büyük bir korusu, hısım akrabası vardı. Türkiye'de. Yani Türkiye ile olan ilgisi, İsviçre bankaları ile olan ilgisinden daha kuvvetliydi. Bu münasebetle, sık sık Türk makamları ile temasını gerektiren işlere yol açıyordu. Yine böyle işlerden birinde, bir para transferi işiydi, Gazi'ye başvurmaya mecbur kaldı. Doğrudan doğruya O'nun vereceği kararla işi halledilebilecekti. Bunun için, İstanbul ve Ankara ile olan yakın ilgisini bildiği İsmail Hakkı Bey'e bir mektup yazdı ve Gazi'den tavassutunu rica etmesini istedi.

Gazi, İsmail Hakkı Bey'i sevdiği için, eski bağların da tesiri ile onu pek kırmazdı. Köşkte misafir eder, gönlünü hoş tutmaya çalışırdı.

İsmail Hakkı Bey, Hidiv'in mektubunu alınca, 1926 yılının bir gününde Ankara'ya gitti, Gazi'yi buldu, O'na Abbas Hilmi Paşa'nın ricasını anlattı. O zaman birdenbire Gazi'nin aklına, o eski evlenme hikâyesi geldi:

— Yahu, dedi. O zaman bu adam sana ne cevap vermişti?

İsmail Hakkı Bey, ezile büzüle, Hidiv'in, asalet meselesinden dolayı kızını vermediğini ve red cevabını olduğu gibi anlattı. Mustafa Kemal güldü:

— Ya! Demek ki sürtük paşa o zaman İstanbul'da sürünürken bile hâlâ hanedanlarının asaleti peşinde. Fakat isabet olmuş çünkü ben o zaman, o tefessüh etmiş Mehmed Ali Paşa hanedanından Hidivin kızını almış olsaydım, bugün karı-

mı boşamak mecburiyetinde kalacaktım. Çünkü onların hanedanı Mısır'ı batırmakla meşgul, bizim hanedan ise çoktan tarihin içine karıştı.

Gülüştüler. Gazi, Hidivin arzusunun yerine getirilmesi için gerekenlere emir verdi. Sonradan, Hidiv de, adeta bir mukabele olmak üzere Bursa'da Çelik Palas Oteli yapılırken hisse senetlerinden bir miktar alarak yardımda bulundu.

«MUSTAFA KEMAL PAŞA» DAMAT OLACAKTI

Mütareke yılları, Mütareke'nin, Türkiye ve bilhassa İstanbul üzerine bir kabus gibi çöktüğü kara günler. Zübeyde Hanım, Akaretler'deki evinde oturuyor. Mustafa Kemal'de Pera Palas'ta. Her türlü kontrol ve disiplinden uzak, tamamıyla hür bir hayat yaşamaya alışmış olan genç paşa, annesinin yanında oturmayı da, en çok bu yüzden istemiyor. Her şart altında ve her şeye rağmen hür olmak: Mustafa Kemal'in o günlerde belki de her zamankinden çok ihtiyaç duyduğu bir şey bu.

Pera Palas'ta İngiliz generalleriyle olan can sıkıcı bir olaydan sonra Mustafa Kemal, bu otelden de taşınmak niyetindeyken bir gün eski dostlarından Salih Fansa, ziyaretine geldi. Bu adam, Mustafa Kemal'i daha Halep'ten tanımaktaydı. Salih Fansa ile eşi Selma Fansa, Mustafa Kemal, Halep'te hasta iken onunla meşgul olmuşlar, çok itinali bir surette bakmışlar, kendisine büyük hürmet göstermişlerdi. Hatta bu yüzden Halep, düşman işgaline uğrayınca evlerini, yerlerini bırakarak kaçmak zorunda kalmışlardı. Bu aile, 7. Kolordunun bütün evrakını da beraberinde bir sandık içinde saklamıştı. Salih Fansa, Mustafa Kemal'i evine davet ediyordu. Bu davet, tam zamanında yapılmıştı ve doğrusu ya, Mustafa Kemal için çok makbule geçmişti.

Beraberce Salih Fansa'nın Beyoğlu'nda oturduğu eve geldiler. Bu ev, Hava Sokağı'nda bulunmaktaydı ve eski Cebeli Lübnan Mutasarrıfı Franko Paşa'nın eviydi. Sahih Fansa ve eşi, Mustafa Kemal için, apartmanın dördüncü katında gayet güzel döşenmiş bir oda hazırlamışlardı. Ortada bir salon, antreye bakan köşede bir şark salonu, onun karşısında da Lui Genz bir salon daha vardı. Duvarlar maviye boyanmıştı ve üzerinde yıldızlar pırıldıyordu. Salonun muhtelif yerlerinde mum şeklinde elektrik ampulleri bulunmaktaydı.

Bu eve geldiği ilk gece, Mustafa Kema, Selma Fansa'ya:

— Bana bir kuru fasulye pişiriniz, demişti. Ne yapayım, çok severim, mübareğe mektepte iken alıştım.

Genç kumandan, annesinin Akaretlerdeki evine sık sık giderek onu ziyaret ediyor, Zübeyde Hanım da bu apartmana sık sık geliyordu. Mustafa Kemal'in yaşadığı rahat hayattan memnundu. O, oğluna, bütün iyi niyetine rağmen bu rahatlığı sağlayamayacaktı. Çünkü yetiştiği çevre, aldığı terbiye ve hayat görüşü bambaşkaydı. Ve Mustafa Kemal, artık Selanik'teki küçük Mustafa değildi.

Mustafa Kemal, bu evi adeta bir karargâh haline getirmişti. İtimat ettiği adamlarından Ali Rıza Bey bu eve gelerek O'na haberler getiriyordu. O da bu haberlere göre birtakım faaliyetlerde bulunuyordu. Mesela Ali Fethi Bey'e tevkif edileceğini, kaçmasını birkaç gün önce söylemiş, tevkif edildikten sonra da karısı Galibe Hanım ile bu evden görüşebilmişti.

.....

Günlerden bir gün, Hava Sokağı'ndaki bu apartmana çok hürmet edilen bir ziyaretçi geldi. Bir hanım ziyaretçi. Mustafa Kemal evde yoktu. Halbuki bu hanım ziyaretçi, Mustafa Kemal'e ait bir işi görüşmek için gelmişti ve adı Münibe idi, Prenses Münibe. Sultan Mehmed Vahdeddin'in kız kardeşinin kızı olan Prenses Münibe.

Selma Fansa ile umumi birkaç kelime konuştuktan sonra, Prenses Münibe şunları söyledi:

— Beni buraya gizli olarak zâtı şâhâne gönderdi. Kızları Sabiha Sultanı, fahri yaverleri olan Mustafa Kemal Paşa'ya vermeyi arzu buyuruyorlar. Kendisine bu meseleyi söyleyiniz. Ben bir iki gün sonra sizden haber alırım.

Sultan Vahdeddin'in iki kızı vardı. Biri, ki daha büyüktü, Ulviye Sultan'dı, Tevfik Paşa'nın oğlu ile evliydi. Küçüğü Sabiha Sultan ise çok güzel bir genç kızdı. Sarayda Sabiha Sultan'dan daha güzeli yoktu. Uzun boylu, mütenasip endamlı bir genç kız. Güzel ve güzelliğine, çok güzeller gibi, mağrur bir genç kız.

Akşam olup da Mustafa Kemal eve geldiği zaman Selma Fansa:

— Paşa hazretleri, dedi. Bugün saraydan zâtı şâhânenin hemşiresinin kızı Prenses Münibe Hanımefendi bize geldi. Zâtı şâhâne kızları Sabiha Sultan'ı size vermek istiyor. Bu hususta fikrinizi soruyor.

Mustafa Kemal biraz durakladı, sonra:

— O halde Sabiha Sultan buraya gelsin, dedi.

O sıralarda, yaygın olan bir adete göre, güzel prensesler ünlü kumandanlarla evlendirilirdi. Mustafa Kemal de çizmesinin mahmuzlarında zaferler sürükleyerek gelen bir kumandandı. Kendisine «Pâyitahtın Halaskârı» denilmekteydi. Bu bakımdan derler ki, Sabiha sultan, saraya gidiş gelişlerinde Mustafa Kemal'i görmüş ve bu yakışıklı kumandana âşık olmuştur. Halbuki bunun aslı olmamak gerekir. Çünkü bu izdivaç, her şeyden önce saray menfaatlerine göre düşünülmüş bir izdivaçtır. Padişah, bu ünlü ve ilerisi için çok şeyler beklenebilecek kumandanı kendisine ve saraya bağlamak, yani «Damat Mustafa Kemal Paşa» yapmak istemiştir. İkincisi, Sabiha Sultan'ın o sıralarda, Abdülmecid'in oğlu Faruk Efendi'yi sevdiğini bilmeyen yoktu. (Nitekim sonradan Faruk

Efendi ile Sabiha Sultan evlenmişlerdir. Umumi efkârın iyi tanıdığı Prenses Neslişah da Sabiha Sultan'ın kızıdır.)

Birkaç gün sonra Prenses Münibe tekrar geldi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu hususta ne düşündüğünü Selma Fansa'ya sordu. O da:

— Sabiha Sultan'ı burada görmek istiyorlar, diye cevap verdi.

Münibe Sultan bu cevaba güldü:

— Bir sultan saraydan çıkar da bir eve nasıl gelir?

— Gelsin, bir kere göreyim, beğenirsem alırım. Belki de beğenmem, diyor.

Tam bu konuşmanın olduğu sırada Mustafa Kemal eve geldi. Prenses Münibe'yi nezaketle karşıladı. Sivil giyinmişti. O sıralarda Yusuf Bey adında bir zat ile evli bulunan Prenses Münibe'ye kendi eliyle likör ikram etti. kendisi içmiyor, perhiz ediyordu. Çünkü böbreklerindeki o menhus sancıdan kurtulmanın başlıca yolu buydu.

Prenses Münibe bu defa meseleyi doğrudan doğruya Mustafa Kemal'e açtı. Mustafa Kemal de, Selma Fansa'ya söylediği gibi:

— Lütfen buraya teşrif etsinler, dedi.

Prenses Münibe, bu cevaba gülümseyerek, biraz da alaylı:

— Bir padişah kızı ayağınıza gelemez, diye karşılık verdi.

Bunun üzerine Mustafa Kemal:

— Ben, dedi, bu memlekete büyük hizmetler ettim, yarın da daha büyük hizmetler edeceğim. Saraydan başka bir yerde görsem ne çıkar?

Prenses Münibe bakıyor ki, Mustafa Kemal'de sarsılmaz bir kanaat yerleşmiş, gülümseyerek evden çıkıp gidiyor.

Halbuki Mustafa Kemal, kararını çoktan vermişti; evlenmeyecekti. O'nda büyük ihtiraslar, büyük emeller vardı.

Bu ihtirasları, daha askeri okul sıralarındayken, arkadaşlarına anlatmış, Sofya'da ataşemiliterken M. Corinne'e gönderdiği mektuplarında da yazmıştı. Evlenmemesi lazımdı. Büyük işlere atılmayı tasarlayan bir asker için evlenmek, başarıdan uzaklaşmak demekti. Hele hânedana mensup bir kadınla, bir prensesle evlenmek...

Bundan sonkaki günlerde, Mustafa Kemal'e Sabiha Sultan'ın bir fotoğrafını da gösterdiler. Bu fotoğrafta Sabiha Sultan yarım profil durmuştu ve devrin en son modasına göre giyinmişti. Mustafa Kemal, bu güzellikte ve şüphesiz çok iyi yetiştirilmiş, eşsiz terbiye görmüş bir prensesi beğenmez olur muydu? Fakat red cevabı verdi. Hem de, bir tesadüfle Sabiha Sultan'ı gördükten sonra. İdeallerine ulaşmak için bekar kalmayı tercih ettiğini söylemişti. Bu, hiç şüphesiz ki sarayın izzetinefsine indirilmiş ağır bir darbeydi. Genç kumandan (o zaman 38 yaşlarındaydı) bu kararı, bu red cevabını, muhtemeldir ki, üzülerek vermişti. Sabiha Sultanı takdir etmiyor değildi. Yakınlarına:

— Zeki ve çok güzel bir kızdı. Keşke bir sultan olmasaydı, demişti.

Mustafa Kemal, bu işe kapandı nazarı ile bakarken, kulaktan kulağa fısıltılar devam ediyordu. Saray, kırılan izzetinefsini tamire çalışıyordu:

— İyi hoş ama, Paşa da fazla içki kullanıyor.(10)

Lakin bu dedikodu bir gaf oldu. Mustafa Kemal'in daha önce red cevabı verdiği anlaşılıyordu. Bu sefer, «Hamidiye

(10) Enver Paşa, daha evvel Naciye Sultan ile evlenmişti. Mustafa Kemal de, kendisine rakip gördüğü Enver Paşa'ya nazire olmak üzere Sabiha Sultan ile evlenmek istemiştir, şeklinde bir rivayet vardır. Vahdeddin, Mustafa Kemal'i sevdiği ve hatta ondan «arslan yeleli Paşam» diye bahsettiği için bu evlenmeye taraftar olmuş, usulen hânedana girecekler hakkında yapılan tahkikat bitirilmiş, fakat bazı kimseler tarafından yarı ayrı verilen üç rapor üzerine Padişah bu tasavvurdan vazgeçmiştir, tarzındaki söylenti de bu rivayete bağlanmaktadır.

Kahramanı» olarak anılan Rauf (Orbay) Bey'e, Prensesle evlenebileceği bildirildi. O da, özel bazı sebeplerle bu teklifi kabul etmedi.

Prenses Münibe'nin, Mustafa Kemal ile olan görüşmesinin ertesi günü Selma Fansa, durumu Zübeyde Hanım'a anlatıyor. Zübeyde Hanım, heyecanla:

— Aman, diyor, siz Mustafa'yı ikna ediniz, padişahın kızını alsın, halifeye damat olsun.

Zübeyde Hanım'ın bu arzusunu, aynı gün Salih Fansa Mustafa Kemal'e söylediği zaman «anneniz, Sultanla evlenmenizi çok arzu ediyor» dediği zaman, O, gülerek şu cevabı vermişti:

— Annem, rahatını düşünerek sarayda yaşamak istiyor; fakat, annem, bu milleti kim kurtaracak, onu hiç düşünemiyor.

Her şeye rağmen, Mustafa kemal bu meseleyi çabuk unuttu. Zira o günlerde tevkifler fazlalaşmıştı. Evi değiştirmek istediğini Salih Fansa'ya söyledi. Nihayet, Şişli'de Madam Kasapyan'ın evini kiraladılar. Burası, bugün müze olan binadır. Bu eve, annesini ve kızkardeşini de getiren Mustafa Kemal bir müddet de burada gizli faaliyetine devam etti.

Günler o kadar dolu idi ki, Sabiha Sultan'ı düşünecek zaman bile kalmıyordu. Her şeye rağmen, Milli Mücadele devamınca, Sabiha Sultan, bu milli hareketin hayranı ve padişaha karşı bile en cesur bir taraftarı olarak kalmıştır, diye anlatılır.

PRENSES MEVHİBE CELÂLEDDİN

Mustafa Kemal Paşa, müterake günlerinde Salih Fansa'nın evinden şimdi İnkılâp Müzesi olan Şişli'deki eve taşınmıştı. Bu ev, o günlerde bir nevi karargâh haline gelmişti. Arkadaşları, etrafa pek hissettirmeden bu evde toplanıyor, ilerisi için önemli kararlar veriyorlardı.

Şişli'deki bu evin karşısında, Ethem Paşa'nın konağı olan büyük bir yapı vardı. Bu konakta, İtalyan İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Roletto oturmaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa, bir gün Kolonel Roletto'nun, karşıdaki konakta bir balo vermek için hazırıklar yapmakta olduğunu öğrendi. Yaveri Cevad Abbas Bey'i, Prenses Mevhibe Celâleddin'in evine göndererek kendisini davet etti. Prenses Mevhibe Celâleddin, İkinci Abdülhamid'in kızkardeşi Cemile Sultan'ın torunuydu. Mustafa Kemal'in daveti üzerine Şişli'deki eve gittiği zaman Paşa'yı büyük salonda ahbaplarıyla oturur konuşurken buldu.

Mustafa Kemal Paşa, Prenses Mevhibe Celâleddin'i görünce ayağa kalktı ve yanındakilerden müsaade istedi. Beraberce küçük bir odaya girdiler. Yalnız kalır kalmaz, ilk sözü:

— Gelecek hafta Roletto'nun şu karşıdaki evinde balo verilecek, demek oldu. Sizin bu baloya muhakkak gitmenizi istiyorum.

Prenses şaşırmıştı:

— Aman Paşam, davetsiz baloya gidilir mi? Hem ben kimseyi tanımıyorum ki...

— Bu sizin için basit bir şeydir, halledebilirsiniz. Bunu sizden bekliyorum.

Bu, adeta bir emirdi. Prenses güldü:

— Madem ki emrediyorsunuz, ne yapıp yapıp giderim!

Mustafa Kemal de gülümsedi:

— Emir değil, rica ediyorum.

— Peki bir yolunu bulup baloya gittim. Orada ne yapacağım, ne yapmamı istiyorsunuz?

— Bu işi halledin, ondan sonra sizinle uzun boylu konuşuruz.

Prenses, müsaade dileyerek Paşa'nın yanından ayrıldı, eve döndü. Düşünceliydi. Baloya gitmemezlik olamazdı. Bu, kendisine verilmiş bir vazifeydi. Fakat bu işi nasıl başaracaktı?

Bir hayli düşündükten sonra nihayet aklına bir hal çaresi geldi. Perapalas oteli müdürünün karısı Madam Martin delaletiyle bir davetiye temin edebildi.

Ertesi sabah hizmetçisi, Prensesi erkenden uyandırdı. Saat daha sekizdi. Neden erken uyandırdığını sorduğu zaman, hizmetçi:

— Paşa'nın emirleri geldi, dedi, kendisi rahatsızmış, sizi istemiş!

Prenses aceleyle giyindi, Şişli'deki eve gitti. Dr. Tevfik Rüştü ve Dr. Rasim Ferit beyler de oradaydılar. Paşa'nın hafif bir mide humması geçirdiğini söylediler. Bu mide humması on yedi gün sürdü.

Hastalandığının üçüncü günü, Kolenel Roletto'nun balosu gelip çatmıştı. Prenses, bu baloya hangi sebeple ve neyi

öğrenmek için gideceğini hâlâ bilmiyordu. Mustafa Kemal'e sordu:

— Paşam, bu akşam karşıda balo var. Gidecek miyim?

Mustafa Kemal, ateşi olmasına rağmen yerinden doğruldu. Gözleri parlamıştı:

— Tabii gideceksiniz.

— Peki ama, ne yapmak için?

— Sahi. Orada kimlerin bulunduğunu ve neler konuşulduğunu bana haber vermenizi istiyorum.

Bir de, adını yalnız ikisinin bileceği bir zatın kimlerle konuştuğunu da öğrenmek istiyordu.

— Balodan çıkar çıkmaz ne kadar geç olursa olsun buraya uğrayıp haber verin.

— Aman Paşam! Nasıl olur? Karşıdan çıkıp buraya girdiğimi gözmezler mi?

— Hakkınız var! Yarına kadar beklemeliyim.

Prenses evine döndü.

.....

Balonun verildiği salondan içeri girdiği zaman Prenses Mevhibe Celâleddin'in gözleri kamaştı. Işık, ışık, ışık... Rengârenk tuvaletli kadınlar, üniformalı subaylar, eğlence, kahkaha...

Altmış yaşlarında, kır saçlı bir adam olan Kolonel Roletto, Mevhibe Celâleddin'i saygı ile selamladı, kolundan tutarak büyük salona götürdü ve İtalyan subaylarına ayrı ayrı tanıştırdı. Prenses tanıştığı kimselerle konuşurken bir taraftan da etrafı kolaçan ediyor, kimlerin bulunduğunu görmeye çalışıyordu. Davetliler arasında iki aile, adlarını bilmediği Şişli hanımları ve birkaç Türk erkeği vardı.

Mevhibe Celâleddin, saat ikiye kadar baloda kaldı, etrafı tetkik etti, öğrenmek istediğini öğrendi. Sonra Kolonel

Roletto'dan müsaade istedi ve salondan çıktı. Kapıları açık duran yan odalarda sızmış kadınlar ve zabitler; yerlerde yatıyorlardı.

Ertesi günü ilk işi gidip Mustafa Kemal'e gördüklerini anlatmak oldu. Mustafa Kemal, bir taraftan onu dinliyor, bir taraftan da:

— Bunların sonu gelecek, bunların sonu gelecek, diye mırıldanıyordu.

— Nasıl gelecek Paşam? Bu iş nasıl olacak?

— Onu şimdi söyleyemem, fakat yakındır.

MAKBULE ATADAN

Üç kardeştiler: Makbule, Naciye, ve ağabeyleri Mustafa.

Üçünün de çocukluğu bir arada geçmişti. Her çocuk gibi ne hatıraları vardı. Selanik'in o ahşap evinde geçen çocukluk günleri, üçünü Naciye'nin ölümünden sonra da Makbule ile ağabeysini birbirine sıkı bağlarla bağlamıştı. Bu bağ, hayatlarının sonuna kadar devam etmiş, onları ancak ölümün karanlığı ve ecelin zalim eli ayırabilmişti.

Oyun oynamakla geçerdi çocukluk günleri. Ceviz oyunu, saklambaç oyunu ve daha birçok oyunlar. Mustafa, çok hareketli bir çocuktu. Makbule ile alay eder, onu kızdırmaktan hoşlanır, Naciye ile şakalaşır, yerinde duramazdı.

Bir gece, dayılarının kahyalık yaptığı çiftlikten bir tepsi yoğurt gelmişti. Çocukluk bu, tabaklara konulmasını beklemeden Makbule ile Naciye, tepsinin üzerinden yoğurdu parmakla yemeye başlamışlardı. Mustafa, yoğurdu parmaklarıyla yediklerini görünce Naciye'ye seslendi:

— Sen ablana söyle de diliyle yalasın yoğurdu.

Böylece Makbule'yi ayıpladığını anlatmak istiyordu. Ama kızkardeşi hiç aldırmamıştı. O zaman Mustafa yerinden kalktı, yavaşça yanına yaklaştı ve Makbule'nin başını, saçla-

rından tutarak yoğurt tepsisinin içine batırdı. Naciye de ağabeysine yardım ediyordu.

Sonra bir kenara çekildiler ve Makbule'nin bembeyaz kesilmiş yüzünü kahkahalarla seyretmeye başladılar.

.....

Makbule'ye karşı çok sertti Mustafa, Makbule her sözüne boyun eğdiği için pek kavga etmezdi onunla.

— Mendil işleme!

— Peki ağabeyciğim!

— Sokağa çıkma!

— Peki ağabeyciğim!

— Komşunun kızına gitme!

— Peki ağabeyciğim!

— Pencereden bakma!

— Peki ağabeyciğim!

Ne söylese kabul. Onun bu yumuşak tabiatına karşılık Naciye öyle değildi. Bu yüzden Mustafa ile sık sık kapışırlardı.

Demek ki, Mustafa'daki emir verme ve dediğini yaptırma merakı, onda küçük yaşlarından itibaren yerleşmiş, bir alışkanlık haline gelmişti.

.....

Bu sertliğine rağmen içinde kardeşlerine karşı ağabeylik, bir büyüklük duygusu vardı. Tabii bunun sonucu olarak da himaye isteği... Kaç kere Makbule'yi tehlikeli durumlardan kurtarmıştı. Bir kere, evin balkonunda oynarlarken, balkonun parmaklığı kopmuş, Makbule aşağı düşmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. O zaman Mustafa atılmış, kardeşini tutmuş, aşağı düşmesini önlemişti.

Dayısının çiftliğinde oturdukları günlerde en büyük meşgaleleri tarladaki tohumları gagalayan kargaları kovalamaktı. Makbule ile birlikte haşarı Mustafa sabahtan akşama

kadar elinde taş, kargaları kovalardı. Bu küçük fakat önemli iş, iki kardeşi birbirine daha yakından bağlıyordu.

Belki de bu yakınlığın sebebiyle, kardeşine Makbule demez, Makbuş diye çağırırdı. Eline bir tahta parçası alır, gelirdi:

— Makbuş, tut bakalım şu tahtayı!

— Ne olacak?

— Sane ne! Sen tut bakalım.

Makbule tutmak iztemezdi.

— Ne var, ne yapacaksın ağabey?

— Tambura yapacağım. Fazla konuşma da tut bakalım.

Makbule tahtayı tutar, Mustafa keser, teller takar, tambura yapar, sonra da çalardı. Fakat asıl meraklı olduğu şeyler at silahtı.

Bir gün yine Makbule'yi çağırdı:

— Yanına gel Makbuş!

Elinde kocaman bir eski tabanca.

— Yine ne var ağabeyciğim?

— Şöyle yanıma gel. Lüver temizleyeceğim. Sen de bana yardım edeceksin.

Makbule karşısına geçti. O da tabancayı temizlemeye başladı. Bu sırada, nasıl olduysa oldu, birden korkunç bir ses ortalığı kapladı. Bir kara duman. Göz gözü görmüyor. Zübeyde Hanım korku içinde feryat ediyordu:

— Eyvah, kardeşini öldürdün Mustafa.

Makbule de, öte taraftan:

— Ağabeyim öldü, diye ağlayıp duruyordu.

Duman kalkınca bir de baktılar ki ne ölen var, ne yaralanan. İki de sapasağlam.

.....

Bir cuma dönüşüydü. Mustafa Kemal, Askeri Rüdşiye'de okuyordu artık. Ata binmeye heves sarmıştı. Güzel bir

tayı vardı. Mektebe, dayısıyla beraber, atla giderdi. Her cuma günü de annesini ve kardeşlerini görmeye gelirdi.

O cuma da eve gelmiş, tatili geçirmiş, mektebe dönüyordu. Atın eyerini vurdu, kolanı bağladı, gemi taktı. Yola çıkmak üzereyken, Makbule:

— Ağabey, dedi.

— Ne var?

— Mektebe gidiyorsun değil mi?

— Evet!

— Beni de alsana atın terkisine.

— Olmaz.

— Ne olursun.

— Olmaz!

— Ne var sanki. Ben de geleyim seninle beraber.

— Olmaz dedik ya. Haydi dön bakalım geriye.

Atına bindi, gitti.

Makbule de inat olsun diye arkasına takıldı. Yaya olduğu için yetişemiyordu tabii. Koşarken bir hendeğin kenarına gelmişti. Atlamak istedi. Ayağı kaydı, düştü, o esnada nereden çıktıkalrı belli olmayan bir sürü köpek Makbule'nin üzerine atılarak onu dişlemeye, entarisini çekiştirmeye başladılar.

Mustafa biraz ilerdeydi. Köpeklerin sesini ve Makbule'nin feryadını duyunca dizginleri kastı, gerisine baktı. Makbule'nin tehlikede olduğunu görünce hemen döndü, köpeklerin üzerine atını sürdü, kardeşini kurtardı.

.....

Çocukluk günleri sona eriyordu artık. İlk gençlik duyguları, Askeri İdadi, Mustafa Kemal'i ana ocağından ayırmıştı. Annesinin ikinci evlenişine de kızan bu haşin ve öfkeli genç şimdi daha ziyade halasının yanında tatillerini geçirmekteydi.

Sonra araya uzun ayrılık yılları girmişti. Makbule yetişmiş, genç kız olmuş, evlenmiş, annesiyle beraber İstanbul'a gelmişti. Ağabeysini yıllardır doğru dürüst görmemişti. Mustafa Kemal de cepheden cepheye koşmuş, terfi etmiş, erkânıharb yüzbaşılığından ferikliğe kadar yükselmişti.

Mondros Mütarekesi imzalanmış, otuz sekiz yaşındaki genç paşa da bütün askerler gibi yuvasına, annesinin Akaretlerdeki evine dönmüştü. İstanbul'daki günleri, daha büyük hedefler için hazırlanmakla geçmiş, bu hazırlıklar için, Akaretlerdeki evden çok zaman ayrı çalışmıştı. Çok heyecanlıydı. Korku içindeydi. Eğer kendisini bu hareketten alıkoyacak tedbirler alırlarsa, Anadolu'ya geçmesine mani olurlarsa diye çekiniyordu. Bir taraftan çalışıyor, bir taraftan da, Osmanlı Devleti'nin kendisi hakkında aldığı kararları öğrenmeye çalışıyordu. Yakın arkadaşları, Harbiye Nezareti'nde ve Sarayda olup bitenleri günügününe bildiriyorlardı. O da gereken tedbirleri almaya çalışıyordu.

Bir gün kızkardeşini de çağırdı:

— Dikkatli olun. Benim hakkımda duyacağınız en basit bir havadisi bile zaman kaybetmeden bana ulaştırmanızı istiyorum. Ehemmiyetsiz de olsa benim haberim olmalı her şeyden.

O sıralarda Makbule Hanım bir tanıdıklarını ziyarete gitmişti. Oturdukları salon kalabalıktı. Diğer misafirlerin çoğu onu tanımıyorlardı. Bir aralık içeriye bir bey girdi. Bu, orada bulunan ve Makbule Hanım'ı tanımayan bir ailenin damadıydı.

Onun varlığını bir an için unuttular. Orta yaşlı bir hanım Damat Bey'e dönerek:

— Ne haber? diye sordu.

— Vaziyet iyi gösteriyor.

— O'nu asacaklarmış, öyle mi?

— Zannederim.

Kocası Saraya mensup olan yaşlı bir kadın fısıltı halinde söze karıştı:

— Aman evladım, siz asmaz iseniz o sizi asacaktır.

Makbule Hanım bu konuşmayı hiç duymamış gibi yaptı. Eve gelir gelmez ağabeysinin yanına koştu. Olanı biteni kendisine anlattı. Mustafa Kemal:

— Üzülme Makbuş, dedi, onlar gayelerinde muvaffak olmayacaklar.

.....

Makbule Hanım'a bir tabanca vermişti. «Dikkatli ol, diyordu, ben uyurken veya istirahat halindeyken kapıda şüpheli bir kalabalık birikirse derhal bana haber ver. İçeri girmek isterlerse derhal ateş edersin. Öleceksin, fakat yine kapıyı açmayacak, içeri kimseyi sokmayacaksın!»

Bütün günler korku ve heyecan içinde geçiyordu.

En nihayet, bir akşam Mustafa Kemal'in Anadolu'ya hareket edeceğini öğrendiler. Bütün arkadaşlarına veda ederken:

— Bu geceyi annem ve kardeşimle geçireceğim sabaha kadar. Sizi tekrar ziyarete gelemeyeceğim için kusura bakmayın. Şimdiden hepinize veda etmiş olayım.

Arkadaşları gittikten sonra Makbule Hanım'ı çağırdı:

— Makbuş, dedi, annemin karyolasının karşısında yer sofrası yap, bu gece sizinle biraz dertleşmek istiyorum.

— Mühim bir şey mi var ağabeyciğim.

— Yarın gideceğim.

— Nereye?

— Gideceğim işte. Nereye olduğunu sorma. Hayat bu... Belki ölürüm, gelemem. Size söyleyeceklerim var bu akşam.

Makbule Hanım üzülmüş ve şaşırmıştı. Ağabeysinin, şimdiye kadar böyle konuştuğunu duymamıştı. Neydi bu muamma? Neden söylemiyordu gideceği yeri? Evet, gittiği yer yeni bir mücadelenin kucağı idi. Bu şüphesiz. Fakat sonu

bu kadar karanlık bir işe girişirken, yahut giriştikten sonra, ağabeysinin başına bir iş gelmesinden korkuyordu.

Zübeyde Hanım'ın karyolasının karşısına yer sofrası hazırladı. Minderleri, yastıkları yerleştirdi. Mustafa Kemal, annesinin karşısına geçti. Çok düşünceliydi:

— Anneciğim, dedi, ben gidiyorum. Buraları da Selanik gibi olmak ihtimali vardır. Ben gittikten sonra yanılıp sokağa çıkmayın. Benim işim mühim. Bu işte muvaffak olabilmem için huzuru kalble çalışmam lazım. Beni merak ve endişede bırakmayın. Giderken güzüm arkada kalmasın. Elimi, ayağımı bağlamayın. Beni endişede bırakmayın. Giderken gözüm arkada kalmasın. Memleket için çalışırken sizden yana bir üzüntüye duçar olmak istemem.

Zübeyde Hanım, bunları duyunca heyecandan düştü bayıldı. Doktor Rasim Ferid Bey'i çağırdılar. Birkaç ilaç verilince Zübeyde Hanım kendine gelebildi.

O gece sabaha kadar uyumadılar. Dertleştiler. Konuştular.

Mustafa Kemal'in böyle bir konuşmaya ne kadar ihtiyacı vardı. Kalbinin derin bir köşesinde, çocukluk günlerinin asude ve tatlı hatıraları yaşıyordu. Anne şefkatine, aile duygularının sıcaklığına ihtiyaç duyuyordu. Bu akşamki konuşmayı, dertleşmeyi de en çok bunun için gönlü dilemişti. Uzun ve belki de dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkarken ana sevgisinin o tatlı sıcaklığını son bir defa daha duymayı dilemişti.

Ertesi gün araba kapıya geldi. Zübeyde Hanım'la Mustafa Kemal'in ayrılmaları çok hazin oldu. Sarıldılar, öpüştüler Mustafa Kemal, annesinin ellerini tekrar tekrar dudaklarına götürdü. Zübeyde Hanım oğlunun defalarda boynuna sarıldı.

Arkadaşları da gelmişti, Mustafa Kemal'in. Alt katta bekliyorlardı. Adet olduğu üzere Makbule Hanım aşağı kata

inmedi. Mustafa Kemal, merdivenin başında durdu. Gözlerini, Makbule Hanım'ın gözlerine dikti. Belki dakikalarca konuşmadan birbirlerine baktılar. Makbule Hanım bir girdaba kapılmış gibiydi. Olanları ve bundan sonra olacakları adeta düşünemiyordu. Düşünmek kudreti yok olmuştu sanki.

— Niçin konuşmuyorsun Makbuş?

Makbule Hanım, nemli gözlerini ağabeysine çevirdi:

— Ağabeyciğim, dedi, ne konuşayım? Muharebeye giderdin, bilirdim. Terfian giderdin, bilirdim. Bir vazife ile giderdin, bilirdim. Fakat bugün ne için gidiyorsun? Benim aklım durdu bu gidişe.

— Evet Makbuş, merak etmek, bunu da bilirsin inşallah!

Kardeşini bağrına bastı, veda etti, sonra merdivenleri atlayarak aşağı indi.

Biraz sonra, arkadaşlarıyla beraber bindiği araba sokakta gittikçe uzaklaşır ve en nihayet kaybolurken, ana kız pencerelere yığılmış, gözyaşları içinde bu akıbeti meçhul gidişi seyrediyorlardı. Birinin oğlu, birinin kardeşiydi. Hayattaki son dayanakları oydu. Ve O da gidiyordu. İçlerinden bir ses onlara diyordi ki; «Belki de bir daha O'nu hiç göremeyeceksiniz.»

En önce kendisini toplayan Zübeyde Hanım oldu. Sert bakışlarını Makbule Hanım'a çevirdi. Sesine zoraki bir katılık vermeye çalışarak:

— Sen asker kardeşisin, dedi, ayıp ağlanır mı hiç askerin ardından. Üzüntünü kimseye belli etme. Misafirlere şerbet ez. Memleketi için giden insan ölse bile ardından ağlanmaz.

.....

Üç gün sonra bir telgraf geldi:

«Samsun'a çıktım, Sıhhatteyim. Merak etmeyin.

Mustafa Kemal»

Artık, hiç olmazsa bir parça rahata, huzura kavuşmuşlardı.

Fakat başlarındaki tehlike azalmış mıydı? Hayır!

Yetecek kadar gelirleri vardı. Bankada bulunan parayı Zübeyde Hanım veya Makbule Hanım, kendi mühürleri ile alıyor, masrafları karşılıyorlardı.

Fakat içlerinde bir huzursuzluk, bir korku vardı. Her an yabancı ve Mustafa Kemal'e düşman olan kimselerin evi basacağını sanıyorlardı. Hiçbir yere çıkmıyorlardı. Evleri daimi surette gözetleniyordu.

En nihayet korktukları, bir gün başlarına geldi.

Kapı çalındı. Makbule Hanım pencereden baktı, tanımadığı kimseler. Kapıyı açmadı. Gene çalındı. Bu sefer aşağı indi. Kapıyı açtı. On sekiz, yirmi kişilik bir kalabalık. Osmanlı Devleti'nin adamları.

— Ne var? Ne istiyorsunuz?

— Evi arayacağız.

— Kimin evini arayacaksınız.?

— Sizin evinizi, Mustafa Kemal'in evini.

— Canım, bizim evimizi ne hakla arıyorsunuz? Ne hakla basıyorsunuz? Annem hasta, felçli, ölüm yatağında. Ben yalnız bir kişiyim.

— Hayır, arayacağız, mecburuz.

Makbule Hanım bir saniye düşündü. Gazetelerde, Mustafa Kemal'in aleyhinde birçok yazılar çıkıyordu. O'nun idamına karar verilmişti. Hakkındaki kararlar Saray tarafından veriliyor, neşriyat saray tarafından yaptırılıyordu. Kapının önüne çıktı. Delice bir cesaretle, evi aramaya gelenlerin gözlerinin içine baka baka:

— Evimizi basmaya hakkınız yok, diye bağırdı. Kendisini gazetelerde fena bir insan diye tanıttığınız birinin evini

niçin basıyorsunuz? Burası benim evimdir. Bu evin kapısından bile içeri giremezsiniz.

Kapıdaki kalabalık kendi aralarında konuşurlarken yan taraftan birkaç kişi peyda oldu. Yanına yaklaştılar. Kapının aralığından fısıltıyla:

— Korkmayın, dediler, biz Mustafa Kemal'in adamlarıyız. Evi kimseye bastırtmayız. Siz kapıyı kapatıp yukarı çıkın.

Makbule Hanım heyecanla yukarı koştu. Kocası Mustafa Mecdi Bey'e haber verdi. O da çizmelerini ayağına geçirdi, yan odaya geçti. Tevkif edilmekten korkuyordu. Genç kadın, annesinin yanına koştu:

— Anneciğim, dedi, endişe etme, ağabeyimin adamları da evin etrafında dolaşıyorlar. Hiçbir şey yapamaz kimse.

Tekrar aşağı indiği zaman kapının önünde kimse kalmamıştı.

.....

Ağabeysi Anadolu'da iken Makbule Hanım sık sık düşünürdü. Ne olurdu o da ağabeydi gibi okusaydı, tahsilini ilerletseydi. Bu, kabil olmamıştı. Belki de kendi çalışma huzurunu temin etmek için o karışık günlerde, savaş bulutlarının memleket üzerinde dolaştığı o korkulu yıllarda kızkardeşini okula göndermekten kaçınmıştı.

Makbule Hanım, Mustafa Kemal'in erkânıharb zabiti çıktığı günlere ait bir hatırasını zihninden geçirmekteydi.

Eve gelmişti. O'nun şık ve pırıl pırıl üniforması içinde yakışıklı ve gösterişli bir asker olarak gördüğü anda içi sızlamıştı. Keşke o da böyle okusaydı, tahsili yarım kalmasaydı diye içinden geçirdi.

— Ağabey, beni niçin okutmadınız? Ben de sizin gibi mektebe devam etsem, hiç olmazsa bir muallim olsam ne çıkardı?

Mustafa Kemal, sert bakışlarını kardeşine çevirdi:

— Maaşa mı ihtiyacın var Makbuş?

Yanına yaklaştı. Kesesini açtı. Gülerek:

— Paraya ihtiyacın varsa al istediğin kadar, dedi.

Makbule Hanım da gülmeye başladı. Elini uzattı, kesenin içinden pırıl pırıl bir mecidiye aldı.

— Bu kadar mı bütün alacağın?

Kızkardeşi önce gülmüş, sonra utanarak kaçmıştı bile.

Kardeşinin latife olarak yaptığı bu hareketi Mustafa Kemal, ciddiye almıştı. Halbuki Makbule Hanım'ın paraya ne ihtiyacı vardı? Annesinin yanında yaşıyordu. Ağabeysinin bütün kazancı onların. Her aybaşında aldığı maaşı olduğu gibi getirip annesine teslim ediyor. Sadece bir şaka yapmıştı. O kadar.

Dolmabahçe Sarayı'nın merdivenlerinde ağabeyi Atatürk'ü karşılayan Makbule Hanım. 5 Haziran 1928.

Zübeyde Hanım'a gitmiş, ağabeysine yaptığı şakayı anlatıyor, beraberce gülüşüyorlardı. Kapı çalındı. Hacı Mehmet Bey (Mehmet Sümer) gelmişti. Mustafa Kemal ile bir müddet görüştüler. Biraz sonra Hacı Mehmet Bey, Makbule Hanım'ın yanına geldi, ona bir mühür uzattı:

— Mustafa ağabeyin iki evini sana bağışladı.

.....

Makbule Hanım'ın ne zengin hatıraları vardı bu konuda. Bir başka günü hatırlıyordu.

Evde oturmuş sohbet ediyorlardı. Makbule Hanım, ağabeysine yine kendisini mektebe göndermediği için serzenişte bulunuyordu. Mustafa Kemal, kardeşinin saçlarını çekti:

— Makbuş, Makbuş. Sen okursan mevkiimi elimden alırsın. Okumadığın halde bu kadar zekisin. Hele bir de mekteplere, Darülfünunlara gitseydin, neler yapmazdın.

Zübeyde Hanım söze karışmıştı:

— Kızım gene okumuş sayılır. Cahil kalmadı ya...

*

Ağabeyisi Anadoludayken Makbule Hanım'ın bütün günleri O'nu düşünmekle, başarısı için dua etmekle geçiyordu. Bazen Akaretler'deki evlerinin penceresinde oturur, eski günleri, hatıraları zihninden geçirirdi.

Bu hatıralarından biri, yine Mütareke günlerine rastlıyordu. Ne kadar çok çalışıyordu o günlerde Mustafa Kemal. Altı tane evlatlıkları, on altı tane neferleri vardı. Ne saltanatlı günlerdi Allahım!

Mustafa Kemal, odasının tavanlarına kadar haritalar dizmişti. Yemeden, içmeden günlerden beri o haritalarla uğraşıp duruyordu.

— Nasıl çıkaracağız onları, diye kendi kendine konuşuyordu.

Bir akşam Makbule Hanım O'na koridorda rastladı. Kendisiyle konuşmaya imkân yok. Mecnun gibi. Zihni o derece meşgul.

— Ne var gene ağabeyciğim? diye sordu.

Mustafa Kemal, kardeşinin sesini duymuş, fakat ne söylediğini anlamamıştı.

— Bir şey mi istiyorsun Makbuş?

— Hayır. Seni biraz üzüntülü gördüm de.

— Yok bir şey.

— Yok olur mu ağabey. Yüzünden belli.

Sözünün sonunu dinlemedi bile. Gene odasına çıktı.

.....

Makbule Hanım, annesiyle beraber Mustafa Kemal'in bu üzüntülü halinin sebebini ararlarken yukarıdan O'nunu sesini duydular.

— Tamam

Sonra sevinçle koridora çıktı. Çok neşeliydi. Herhalde günlerden beri zihnini yoran bir şeye hal çaresi bulmuştu. Yüzü gülüyordu. Ağabeysinin o gün yüzünde parlayan sevinci Makbule Hanım hâlâ unutamıyordu.

*

Milli Mücadele başarıyla devam ediyordu. Mustafa Kemal, Klod Farer ile görüşmek üzere İzmit'e gelmişti. Daha önce, Makbule Hanım'ın eşi Mustafa Mecdi Bey'i İstanbul'a göndererek annesiyle kızkardeşini İzmit'e getirmesini söylemişti. Fakat Mustafa Mecdi Bey'in, son gün işi çıktığı için

Zübeyde Hanım'la, Makbule Hanım'ı bir akrabası ile İzmit'e göndermişti.[11] Fakat, Makbule Hanım İzmit'te Fikriye Hanım ile şiddetli bir münakaşaya tutuşunca Mustafa Kemal, kardeşini İstanbul'a geri göndermeye mecbur kalmıştı.

Daha sonra, annesinin hasretine dayanamayan Makbule Hanım'ı, Mustafa Mecdi Bey Ankara'ya getirmişti. Yıllar birbirini öyle çabuk takip etmişti ki... Bir 16 Mayıs günü İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal, bu sefer Gazi olarak İstanbul'a dönüyordu. Makbule Hanım, Akaretlerdeki evi temizlemiş, on gün, on gece hazırlık yapmıştı. Odasındaki eşyayı tekar teker gözden geçirmiş, O'nun sevdiği yemekleri pişirmişti.

Sonra, Gazi, onu da beraberine alarak Ankara'ya götürmüştü. Şimdi Makbule Hanım da Çankaya'da oturuyordu.

Gazi, eski arkadaşı Ali Fethi Bey'e[12] Serbest Fırka'yı kurduruyordu. Karargâh, Çankaya'dan Yalova'ya intikal etmişti. 1930 yılı idi. İsmet Paşa başvekildi. Büyük Millet Meclisi'nin içindeki murakabenin kuvvetlendirilmesi için birçok mebuslar fikirlerini söylüyorlar, tartışmalarda bulunuyorlardı.

Bir akşam yine çok geç saatlere kadar yakın arkadaşlarıyla görüşen Mustafa Kemal, Serbest Fırka'nın kurulmasına kesin surette karar vermişti. Masasında Ağaoğlu Ahmet Bey, Ali Fethi Bey ve Makbule Hanım da bulunmaktaydı. Biraz sonra, Gazi'nin çocukluk arkadaşı ve o zaman Kütahya mebusu bulunan Nuri (Conker) Bey'de gelmişti.

Bir aralık Gazi, etrafındakilere Makbule Hanım'ı işaret ederek:

---

(11) Bu konu Fikriye Hanım'dan bahsedilirken daha etraflı anlatılmıştır.

(12) Ali Fethi Okyar: Mustafa Kemal'le Manastır'dan arkadaş olan Fethi Bey, Sofya'da elçilik, Milli Mücadele'de bakanlık, başbakanlık yapmış, Serbest Fırka'nın feshinden sonra Londra Elçiliği'ne gönderilmiş, Saydam kabinesinde Adliye Bakanlığı'nda bulunmuştur.

— Hemşirem de sizin fırkanızda yer alacaktır, dedi.

Sonra kabul edip etmediğini anlamak istiyormuş gibi başını kardeşine çevirdi. Makbule Hanım da:

— Emredersiniz ağabey, diye cevap verdi.

Vakit bir hayli ilerlemişti. Sofradaki kalabalık dağıldıktan sonra Gazi ile Makbule Hanım salona geçtiler.

— Makbuş ne içersin?

— Bir gazoz rica edeyim ağabey.

— Ben de bir kahve içeyim öyleyse.

Tam o sırada kapı açıldı. Başvekil İsmet Paşa içeri girdi. Serbest Fırka'nın kuruluşun haber almıştı. Makbule Hanım'a doğru yaklaştı. Başını Gazi'ye çevirdi. Bazı şeyler konuştuktan sonra:

— Hanımefendi, dedi, siz demişsiniz ki, beni Serbest Fırka'ya Gazi koydu. Bu hususta beni biraz tenvir buyurur musunuz?

Makbule Hanım ne diyeceğini şaşırmıştı. Çünkü, ağabeysi bu konuda nasıl konuşacağına dair kendisine bir tenbihte bulunmamıştı. İşi kurnazlığa vurdu. İsmet Paşa'nın söylediklerini hiç duymamış gibi:

— Paşam, dedi, kusura bakma. İstanbul'a dün geldim. Size uğrayamadığıma müteessirim.

İsmet Paşa bu cevaba pek şaşmadı. Çünkü biraz evvel sorduğu soruyu doğrudan doğruya Makbule Hanım'a değil de Gazi'ye duyurmak için sorduğu belliydi.

Bir zaman sonra Serbest Fırka resmen kuruldu. Kurucuları arasında Makbule Hanım da vardı. Fakat beklenmeyen olaylar oldu. İzmir'de vuku bulan olaylar üzerine Gazi, Ali Fethi Bey'den fırkayı feshetmesini istedi. Serbest Fırka macerası ile, Makbule Hanım'ın siyasi hayatı da bitmiş oluyordu.

Nitekim bir müddet sonra Serbest Fırka'nın feshedildiği ilan olundu.

.....

Sarayda kaldığı günlerdeydi Makbule Hanım'ın.

Bir gün kravatını bağlarken Mustafa Kemal'in ellerine dikkat etti. Titriyordu. Yorgun olduğu belliydi. Kardeşine doğru yaklaştı. Onu, ta çocukluk çağına götüren o tatlı sesiyle:

— Makbuş, dedi.

— Emret Atatürk.

— Şu boyunbağımı bağlar mısın?

Boynunu uzattı.

— Başüstüne Atatürk.

Makbule Hanım, ağabeyisine yaklaştı. Kravatını bağladı. Atatürk'ü ilk defa bu kadar bitkin görüyordu. O'nu kaybetmek korkusunu ilk olarak o gün kalbinin derinliğinde hissetti.

Yorgunluğu geçti, kısa bir müddet sonra sıhhati yerine geldi ama, bu sıhhat uzun sürmeyecek ve Atatürk, ebedi yolculuğa doğru kendisini hızla yaklaştıran menhus hastalığın pençesine düşecekti.

.....

Makbule Hanım yeni bir evlatlık almıştı. Ona isim bulmak için düşünüp duruyordu. Aklına ağabeyisi geldi. Fakat böyle küçük bir iş için onu rahatsız etmek istemiyordu. Bir taraftan da bu vesile ile ağabeysini ziyaret etmeyi de istiyordu. Kalktı, gitti.

Her zamanki gibi onu ayağa kalkarak karşıladı.

— Atatürk, ben geliyorum, başka kimse yok. Niçin rahatsız oluyorsun?

— Senin gelmen kâfi değil mi kardeşim? Seni karşılıyorum.

Makbule Hanım, ağabeyi Atatürk'le Elhamra Sineması'nda film izlerken. 3 Aralık 1930.

Oturup bir müddet konuştular. Makbule Hanım, yeni aldığı kıza bir isim bulmak istediğini söyledi. Atatürk bazı kitapları karıştırdı. Sonra kardeşine dönerek:

— Sen bu kızı isteyerek, dileyerek mi aldın?

— Evet, Atatürk, isteyerek, dileyerek aldım yanıma.

— Öyleyse ismi Dilek olsun.

— Peki Atatürk.

.....

Atatürk son günlerinde eski yaveri, Cevad Abbas'a ve İsmet Paşa'ya darılmıştı. Onlar da eskiden olduğu gibi, şimdi Atatürk'ün çevresinde görünmüyorlardı.

Bir gece Savarona'dan denizi seyrediyorlardı. Güzel bir geceydi. Makbule Hanım, dikkatini çeken bu hususu öğrenmek istedi:

— Atatürk, İsmet Paşa nerelerde? Epey zamandan beri gördüğüm yok.

— Bilmem.

— Peki ya Cevad Abbas? O da ortalarda yok.

— İzinli, iki aydan beri izinli Cevad Abbas.

— Mühim bir işi mi vardı.?

— Kızını evlendirecekmiş.

— Peki, bu düğünü niçin sizinle yapmadı?

Atatürk sustu. Üzgün olduğu belliydi.

Makbule Hanım bu konuşmanın üzerine hazırlandı, hemen Cevad Abbas'ın evine gitti. Gerçekten Abbas, kızının düğün hazırlığı ile meşguldü. Atatürk ile aralarında, Makbule Hanım'ın bilmediği bazı şeyleri geçmiş olduğu meydandaydı.

— Niçin ağabeyimi üzüyorsun? Kalk, gel, Atatürk'ün gönlünü al.

— Korkarım.

— Niçin?

— Şimdi ben saraydan geldim. Kılıç Ali, Salih Bozok ve birkaç arkadaşı vardı Sarayda. Bana aynen şöyle dediler: «Sakın ha! Atatürk'ün karşısına çıkma, gözüne görünme. Sana fena muamele yapar. Hatta kolundan tutturup dışarı bile attırabilir. Kovabilir seni huzurundan.» Bunları işittikten sonra Atatürk'ü rahatsız etmek cesaretini kendimde bulamadım.

Makbule Hanım:

— Yanılıyorsunuz, dedi, ağabeyim sizi çok sever.

— Biliyorum, fakat kızgınsa?

— Vallahi, yalan söylemişler size... Atatürk'ün böyle bir kızgınlığı yok sizin için. İtimad edin bana.

Cevad Abbas'ı arkadaşları fena halde zehirlemişlerdi.

— Gelmekten çekiniyorum hanımefendi, diye cevap verdi, ısrar etmeyin. Belki çok fena bir muameleye maruz kalırım.

Cevad Abbas, Atatürk'ün yanına gitmedi. Makbule Hanım, Cevad Abbas'ın evinden üzüntüyle ayrıldı.

Bir üzüntüsü de, ağabeysinin bazen sabahlara kadar çalışmasıydı. Çok yoruluyordu.

Gene böyle bir sabahtı. Güneş henüz doğmamıştı. Etrafta masmavi bir sabah aydınlığı vardı.

Kapısını vurarak odasına girdiği zaman ağabeysini kâğıt ve kitap yığınları içinde çalışırken buldu. Uykusuz ve yorgun olduğu belliydi. Makbule Hanım:

— Atatürk, dedi, niçin bu kadar yoruluyorsun? Biraz istirahat etsene.

— Memleketin büyük dertleri varken nasıl durulur kardeşim.

Atatürk, yanında Makbule Hanım, Sabiha Gökçen ve Afet İnan'la, Dolmabahçe Sarayı'nda açılan bir sergide. 20 Eylül 1937.

— Peki ama ağabey, sizin mesai arkadaşlarınız var. Onlar bu dertlerle elbette ki meşgul oluyorlar.

Kardeşinin bu sözü üzerine Atatürk'ün dudaklarında müstehzi bir tebessüm dalgalandı:

— Makbuş, dedi, işte ben onların yaptığı hatalarla bu kadar yoruluyorum. Onların hatalarını temizliyorum.

Fakat bu çalışma da bir hadde kadardı. Artık Atatürk hastalanmış, devlet işleriyle eskisi gibi ilgilenemez, uğraşamaz olmuştu.

Bir gece Makbule Hanım, özlediği, bir çatı altında kaldığı halde göremediği ağabeysini ziyaret etmek arzusunu duydu. Doktorlar kendisiyle konuşmanın mahzurlu olduğunu söyledikleri için O'nun sık sık ziyaret edemiyordu.

Ağabeyisinin bulunduğu tarafa geçtiği zaman Atatürk'ü ayakta buldu. Tuvalete gidebilecek kadar iyileşmiş, ayağa kalkmıştı. Kardeşini görünce başını salladı. Makbule Hanım çok çekingen bir halde olduğu için ne söylemek istediğini anlayamadı. O zaman, Atatürk elini sallayarak onu yanına çağırdı.

Üzerinde yan tarafı yırtmaçlı bir entari vardı. Karnı şişmişti. Makbule Hanım yaklaşarak elini öptü. Karşısında bir yere oturdu. Biraz konuştular. O sırada imzalanacak evrak getirmişlerdi. Müsaadesini isteyerek ayrıldı.

İlk önceleri şişmanladığını, kilo aldığını sanan Atatürk, çok zaman geçmeden bu geçici kilo almanın, karnında su toplamasından ileri geldiğini öğrenmişti. Anlamıştı ki, artık son günlerini yaşamaktadır.

Makbule Hanım, ağabeyisinin hastalığına çok üzülüyordu. Bir kardeşin, öteki kardeşine acıması, üzülmesi tabii bir haldi. Fakat Makbule Hanım'ın hayattaki bütün dayanağı ağabeyisiydi. Onun ölümüyle büsbütün yalnız kalacaktı.

Hastalığın iyice ilerlediği günlerden birinde yine ağabeyisini görmeye gidiyordu. Dolmabahçe Sarayı'nın koridorlarında Doktor Neşet Ömer Bey'e rastladı.

— Nereye gidiyorsunuz Hanımefendi?

— Atatürk'ü görmek istiyorum Doktor.

Neşet Ömer Bey susuyordu. Bu susuş, Atatürk'ün sıhhatinin hiç de iyi olmadığını haykıracak en kuvvetli sesten daha tesirliydi.

Atatürk'ün yattığı odaya girdiği zaman, Makbule Hanım, O'nu üç günlük bir uykunun sonunda buldu. Kirpikleri dökülmüş, yüzü sararmıştı. Gözleri kapalı, baygın yatıyordu. Doktor Nihad Reşad (Belger) Bey sol tarafındaydı. Teneffüsünü kolaylaştırmak için bir aletle kendisine hava veriyorlardı.

Makbule Hanım:

— Doktor, diye inledi, ağabeyim uyanacak mı?

— Tabii.

— Ne zaman?

— Belli değil!

Makbule Hanım ellerini iki yanına açarak Allah'a yakarmaya başladı. Sonra ağabeyisine bakarak mırıldandı:

— Hakkını helal et, büyük insan!

Tam o sırada Atatürk'ün, üç gündür komada bulunan Atatürk'ün sağ gözü açıldı. Makbule Hanım hayret ve korku içinde kaldı. Ya Atatürk, son sözlerini duymuşsa? Bu sözlerinden, ölmek üzere olduğunu anlayacaktı. Büyük bir pişmanlık ve ıstırap içinde başını doktora çevirdi:

— Hanımefendi, merak etmeyin, sözlerinizi duymadı, baygındır şu anda.

O sırada Kılıç Ali içeri girdi, Makbule Hanım'ın perişan halini görünce koluna girdi, dışarı çıkardı.

Günlerden 10 Kasım 1938 idi. Duvarda asılı duran saat dokuza sekiz dakika vardı. Doktor masum bir yalan söylemişti. Atatürk artık kurtulamayacaktı. Ölümüne on üç dakika vardı. On üç dakika sonra Dolmabahçe Sarayı'nın bayrağı yarıya indiriliyordu.

Makbule (Atadan) Hanım kardeşini kaybetmenin büyük üzüntüsü içindeydi. Fakat bütün millet «Gazi»lerini kaybetmenin hüznüyle ağlıyordu.[13]

(13) Makbule Atadan kanser hastalığına tutularak, bu amansız hastalığın pençesinden kurtulamamış, Ankara Gülhane Hastanesinde vefat etmiştir.

FİKRİYE HANIM

Gazi Mustafa Kemal'in daha Selanik'ten tanıdığı ve saygı beslediği, eski süvari kaymakamlarından Evrenoszade Muhsin Bey'in damadı, Mithat Bey isminde bir zattı. Milli Mücadele'nin devam ettiği günlerde Mithat Bey Ankara'ya gelmiş, Gazi'yi ziyaret etmişti.

Mithat Bey'in bu ziyaret sırasında bir husus dikkatini çekti. Çankaya'da Gazi'nin bakımsız durumu, erkek hizmetkârların elinde kalmış olması onu üzdü.

Mustafa Kemal, Ankara'ya geldiği zaman önce Ziraat OkuluInda, sonra da istasyondaki binada (sonradan riyaseticumhur kalemi, mahsus müdürlüğü olmuştu) yatıp kalkmıştı. Çankaya Köşkü'nün kendisine hediye edilmesi üzerine de bu eski köşke taşınmıştı. beraberinde Sivas Kongresi'nden getirdiği Bekir Çavuş adında bir hizmetkârı vardı. Her işini bu Bekir Çavuş yapardı. Gazi'ye candan bağlıydı. O'nu rahat ettirmek için canını feda edercesine çalışırdı. Gazi'nin de varı, yoğu, nesi varsa bu adamın elindeydi. Ayrıca Gazi'nin daire müdürleri, yaverleri filan da vardı. Fakat hususi hizmetini Bekir Çavuş yapardı.

Lakin Çankaya'da bir şey eksikti; şefkat. Bu da ancak bir kadın eli ile sağlanabilirdi.

Mithat Bey bu düşüncesini Gazi'ye açtı. Köşkün dahili hizmetkârlarının bir kadın tarafından idare edilmesinin uy-

gun olacağını söyledi. Hatta böyle birisini bulmuştu bile. Zübeyde Hanım'ın ikinci zevci olan Ragıb Bey'in akrabasından ve kendisinin de İstanbul'da iyi tanıdığı Fikriye Hanım'ı tavsiye etti. Fikriye Hanım'ı Ankara'ya getirterek köşkün dahili idaresini ona bırakmasını, bu suretle akıllı ve çalışkan olan bu hanımdan en iyi şekilde faydalanılmış olacağını söyledi. Hem de Gazi rahata kavuşmuş olacaktı.

Mustafa Kemal bu fikri uygun buldu. Mithat Bey İstanbul'a döndü. Ankara'ya ikinci gelişinde Fikriye Hanım'ı da beraberinde getirdi.

Fikriye Hanım, yirmi beş yaşından biraz fazla, terbiyeli, nazik bir ev kadını idi. Kendisine mahsus sempatik bir hali vardı. Az zamanda iyi hali ve etrafına gösterdiği iyi muamele ile kendisini çok sevdirdi. Köşkün idaresini ele aldı. Gazi'nin rahatını temin etti. Hatta Gazi'nin hayat tarzı bile biraz değişti.

Fikriye Hanım, yalnız Gazi ile değil, yaverleri ile de meşgul olmaya, onların çamaşırlarının yıkanmasıyla, söküklerinin dikilmesiyle ilgilenmeye başlamıştı.

Hadiseler birbirini takip ediyor; karışık günler, dahili isyanları, İnönü muharebeleri, Eskişehir bozgununu kovalıyordu. Acı, tatlı bütün safhalarda, Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in yakınında, O'nun silah arkadaşlarıyla bir arada bulunuyordu.

*

Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım İstanbul'dan Ankara'ya geldikten sonra da Fikriye Hanım'ın vaziyeti pek değişmedi. Zübeyde Hanım'a da baktı, hizmetinde kusur etmedi. Etrafından ayrılmadı, iyileşmesi için elinden gelini yaptı.

Fakat o günlerde Fikriye Hanım ile Makbule Hanım arasında birtakım tatsız münakaşalar, anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştı. Esasında bu anlaşmazlık, daha İstanbul'dan, Akaretler'deki evden beri mevcuttu.

Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in üvey babasının yeğeni, yani erkek kardeşinin kızı idi. Zübeyde Hanım'ı sık sık ziyarete gelir, Akaretlerdeki evde günlerce kalır, bu arada Mustafa Kemal Paşa'yı da bir ağabey gibi sever, sayardı. Her hizmetine koşardı. Daha sonra bir Mısırlı ile nikahlanarak İstanbul'dan ayrılmış, harem hayatına katlanamadığından geçinemeyip tekrar İstanbul'a dönmüştü. İstanbul'a döndükten sonra Mustafa Kemal'e büsbütün bağlanmış, üzerine titremeye, O'na bir evlat muamelesi göstermeye başlamıştı.

Bu duruma Zübeyde Hanım'la Makbule Hanım üzülüp duruyorlardı. Fikriye Hanım'ın Mustafa Kemal'e gösterdiği bu aşırı alakadan manalar çıkarıyor, onun Mustafa Kemal ile evlenmeye teşebbüs etmesinden endişe ediyorlardı. Evvelce Fikriye Hanım'ı yanlarından uzaklaştırmaya teşebbüs edemiyorlardı. Zira, Mustafa Kemal Fikriye'nin kendisine gösterdiği yakınlığı gayet makul karşılıyordu. Fakat, şimdi Mithat Bey'le birlikte Ankara'ya gidince yeniden telaşlanmışlardı. Çünkü İstanbul'da aynı evde iken durumu idare ederek korktukları evlenme ihtimalini önledikleri halde şimdi uzakta kalacaklar, Fikriye Hanım'ın dilediği gibi hereketine seyircilikten başka bir şey yapamayacaklardı. Zübeyde Hanım:

— Mustafacığımdan eminim. Katiyen böyle bir şey düşünmez, yapmaz ama insan bu. Fikriye'nin fendinden korkuyorum. Hele Ankara gibi sapa bir yerde, diye üzülüp duruyordu.

Fikriye Hanım'ın niyetinin ne olduğunu ise, Mustafa Kemal'in eniştesi Mustafa Mecdi Bey kısa bir zaman sonra anlamıştı. İstanbul'dan Ankara'ya giderken Kastamonu'ya

Kurtuluş Savaşı sırasında, Atatürk'ün yanından ayrılmayan
Ragıb Bey'in akrabasından olan Fikriye Hanım Çiflik'te. 28 Ekim 1921.

uğrayan Mustafa Mecdi Bey, Posta Telgraf Müdürüne misafir olmuştu. Bu zat, ona bir müddet evvel Fikriye Hanım'ın da, evinde misafir kaldığını ve hatta «Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeye gidiyorum. Vakıa annesiyle hemşiresi muhalefet ediyorlarsa da artık şerlerinden kurtuldum. Ne olursa olsun evleneceğim» dediğini anlattı.

Mustafa Mecdi Bey şu cevabı verdi:

— Fikriye hakikaten böyle söylemişse, kendi kendine gelin güvey olmak hevesine kapılmış demektir. Herhalde aklından zoru olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın hele bu za-

manda evlenmek aklına bile gelmez. Böyle şey yok. Sizden de rica ederim, bana bu sözleri söylememiş olun, kimseye de bundan bahsetmeyin.

Mustafa Mecdi bey Ankara'ya geldiği zaman, Fikriye'yi, müşfik ve hassas bir akrabası durumunda, üzerine titrer bir vaziyette buldu. Kaçak malzeme bulup getirmek üzere gittiği Mersin'de bir müddet sonra Gazi'den bir telgraf aldı. Paşa, onu Ankara'ya çağırıyordu. Eniştesi Ankara'ya geldiği zaman Mustafa Kemal, Klod Farer ile görüşmek üzere İzmit'e gitmeye hazırlanıyordu. Çankaya'ya varır varmaz:

— Mustafa, dedi, valide ile hemşireyi buraya getirmeye karar verdim, hep beraber oturalım artık. Hemen İstanbul'a git onları al, İzmit'e getir. Klod Farer ile görüştükten sonra birlikte buraya geliriz.

Bunun üzerine Mustafa Mecdi Bey, kem küm ederek, O'nu bu fikrinden caydırmaya çalıştı. Çünkü biliyordu ki, Zübeyde Hanım ile Makbule Hanım Ankara'ya geldikleri zaman Fikriye Hanım ile aralarında mutlaka bir anlaşmazlık çıkacaktır. Gazi ısrar ederek açık konuşmasını emretti. O zaman, Mustafa Mecdi Bey:

— Validenizle, hemşireniz, herhalde siz de hissetmiş olacaksınız ki Fikriye'ye karşı çekingen ve muğberdirler. Buraya hep beraber gelirsek rahatınız kaçar. İsterseniz yalnız valide hanımı getireyim, dedi.

Mustafa Kemal sinirlendi:

— Emrediyorum, dediğim gibi yapacaksınız.

— Valide ve hemşire hanımlar hakkındaki emrinizi yerine getirir, onları alır, Ankara'ya getiririm. Fakat müsaade buyurursanız bendeniz İstanbul'da kalırım.

Mustafa Kemal kısa kesti:

— Yorgun görünüyorsun, içmişsin, haydi istirahat et, bunu sonra görüşürüz.

Mustafa Mecdi Bey, Çankaya Köşkü'nde kendisine ayrılan odaya gitti, yattı. Etresi ve daha ertesi günlerde işi fazla olduğundan sofraya bile gidemedi. İkinci günün gecesi saat ikide bir gürültü ile uyandı. O zaman emir subayı olan Siirt mebusu Mahmut (Soydan) Bey, yaver Muzaffer Bey ve Salih Bey...

— Kalk, Paşa seni istiyor.

Mustafa Mecdi Bey hastalık, yorgunluk gibi mazeretlerin para etmeyeceğini bildiği için ister istemez kalktı, gitti, sofraya oturdu.

Sofrada Fikriye, Ruşen Eşref, Kılıç Ali, Fuat (Bulca) beyler de vardı. Kalabalıktı. Paşa, enîştesine bir bardak dolusu viski uzatarak:

— Seninle görüşmemiz yarıda kalmıştı, dedi. Biz Fikriye ile görüştük. O da senin fikrinde. Binaenaleyh valide ile hemşireyi İzmit'e getir. Ben Klod Farer'le görüştükten sonra valide ile birlikte Ankara'ya gelirim, siz de hemşire ile İstanbul'a dönersiniz.

Mustafa Mecdi Bey İstanbul'a gitti. Zübeyde Hanım'la kızı hazırlandılar. Fakat tam hareket edileceği gün önemli bir kaçak malzeme işi çıktı. Mecdi Bey'in İstanbul'da kalması gerekti. Bunun üzerine Zübeyde Hanım'la Makbule Hanım'ı, aile yakınlarından Salih Bey'in enîştesi Ali Saip Bey'e emanet ederek İzmit'e yolladı.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın istirahatini sağlamak için İzmit'e gönderilmiş olan Fuat Bey, yeğeni Fikriye Hanım'ı da buraya getirmişti. Fuat Bey, hem Gazi'nin, hem Fikriye Hanım'ın halazadesiydi. Zübeyde Hanım'la Makbule Hanım, İzmit'te Fikriye Hanım ile karşılaşınca hadise çıktı. Zübeyde Hanım her ne kadar itidalini muhafaza etti ise de Makbule Hanım sinirlerine hâkim olamadı. Önce Fuat Bey'e: «Neden Fikriye'yi buralara kadar getirdiniz?» diye çıkıştı.

Sonra da Fikriye'nin kendisine demediğini bırakmadı. Tam bir çıngar koptu.

Mustafa Kemal ertesi gün İzmit'e gelip de olup biteni duyunca tabii çok üzüldü ve Mustafa Mecdi Bey'e hak verdi. Klod Farer ile mülakatı bittikten sonra annesini alıp Ankara'ya getirdi, kızkardeşini de yine Ali Saip Bey'le İstanbul'a geri gönderdi.

Fakat aradan zaman geçince, Makbule Hanım annesini özlemeye başladı. Fena rüyalar görüyordu. Muhakkak Ankara'ya gitmesi, annesini görmesi lazımdı.

Mustafa Mecdi Bey razı olmuyordu. Karısı çok ısrar edince:

— Fikriye ile kavga etmeyeceğine, Kur'ana el basarak yemin edersen bu şartla Ankara'ya götürürüm. Fakat şarta riayet etmez de yemininde hanis olursan seni boşarım, dedi.

Böylece anlaştılar ve hemen iki gün sonra Ankara'nın yolunu tuttular. Çankaya'ya varınca karşılarına Fikriye Hanım çıktı. Hiçbir şey olmamış gibi davrandı:

— Paşa burada değil, cephede. Fakat siz yabancı değilsiniz. Fuat Bey ile Cevad Abbas beylerin hanımları da burada, buyurun, hep beraber yemek yiyelim.

Sofraya oturdular. Hepsinin önünde küçük birer bardak, bir kadeh verdi. Mecdi Bey bunun manasını düşünürken Fikriye Hanım:

— Abla, seni niye içmiyorsun, diye Makbule Hanım'a sordu.

Makbule Hanım'ın yüzü renkten renge girdi. Ne söyleyeceğini şaşırdı. Müthiş hiddetlenmişti. Birdenbire ateş kesildi:

— Vay, sen benim rakı içtiğimi nereden biliyorsun? Beni kocamın yanında maskara mı etmek istiyorsun.

Ve söylemediğini bırakmadı. Mustafa Mecdi Bey mah-

cubiyet içindeydi. Köşkte o kadar insan var. Hepsine rezil olacaklar. Hemen cebinden kâğıdı kalemi çıkardı, Makbule Hanım'a:

— İşte, boş kâğıdını yazıyorum, dedi.

Makbule Hanım, hatasını hemen anladı, aklı başına geldi, yerinden fırladı, salondan kaçtı. Kimsede iştah kalmamıştı. Ötekiler de sofradan kalktılar.

Halbuki Makbule Hanım ağzına rakı koymuş insan değildi. Mecdi Bey de bunu biliyordu. Şu halde, Fikriye Hanım, bu hadiseyi mahsus yaparak bir nevi intikam almak istemişti.

Zübeyde Hanım, kadınlara ve bilhassa analara mahsus o seziş kudretiyle bunu hissetmiş olacaktı. Yakınlarına bu ihtimalden bahsettiği çok olurdu. Hatta Mustafa Kemal'e bile ihsas ettirirdi.

Gazi, Fikriye Hanım ile evlenmekten bahsetmediği gibi buna ihtimal verdirecek bir tazahürde bile bulunmamıştı. Tabii, Latife Hanım ile evlenmeye karar verinceye kadar.

Latife Hanım'la Gazi evlendikten sonra Fikriye Hanım'ın yine Çankaya'da kalması doğru olur muydu? Tabii ki hayır. Fikriye Hanım, yıllarca Gazi'nin yanında kalmış, hususiyetine karışmış, ona candan bağlanmış bir kadındı. Bu bağlılığını da muhtelif vesilelerle göstermekten kaçınmıyordu. Bir nevi aşktı bu. Gizli bir aşk. Gazi, bu gizli aşkı elbette fark etmişti ve biliyordu ki, Latife Hanım'la Fikriye Hanım karşılaşırsa aralarında muhakkak bir anlaşmazlık çıkacaktır.

Ve günlerden birinde Mustafa Kemal kararını verdi. Fikriye Hanım'ı Avrupa'ya göndermeli. Hem bu muhitten uzaklaşmış olur, hem de zafiyetinin geçmesi böylece sağlanabilirdi.

Fikriye Hanım'ın da fikri alındıktan sonra karar kesinleşti.

Fikriye Hanım, yıllarca Gazi'nin yanında kalmış ve ona candan bağlanmış bir kadındı. Fikriye Hanım'ı Çankaya sırtlarında görüyoruz. 1 Aralık 1922.

Bir nevi sürgündü bu Fikriye Hanım için. Ne yapabilirdi bu karara karşı? Direnmek mümkün müydü? Hayranı olduğu, kalbine gömdüğü adam işte evleniyordu, kendisi için ebediyen kayboluyordu ve diyordu ki: «Yanımdan uzaklaşacaksın.»

Ellerinin arasından bir sabunun kayması gibi güzel ve mesut günler geride kalıyordu. Gitmem diyebilir miydi? Bu,

hem manasız bir davranış olur, hem de O'nu, o sarışın askeri, o her gördüğünde gözlerini yaşartan adamı gücendirirdi.

Fikriye Hanım için boynunu bükmekten başka çıkar yol kalmamıştı. Öyle yaptı.

Bir akşamüstü, Ankara garından kalkan tren bu zayıf ve hassas kadını Avrupa'ya götürdü. Beraberinde Ahmet Rasim'in birkaç kitabı ve Siirt mebusu Mahmud Bey vardı. İsviçre yolu ile Münih'e birlikte gideceklerdi.

Pek mümkündür ki, bu kadın, tren karanlıklar içinde Ankara'dan uzaklaşırken, bu gidişin son olduğunu, Gazi'den ebedi olarak ayrıldığını, bir daha onun yüzünü göremeyeceğini yüreği yanarak hissetmiş, sezmiştir. O, bütün hatıralarını, hatta ruhunu Çankaya'ya gömmüş, Avrupa'ya sadece bir hasta vücut taşıyordu artık.

Aşkın ve ayrılığın mahsulü olan gözyaşı ne kadar mukaddestir.

*

Fikriye Hanım'ın Münih'teki hayatı ve geçimi en iyi şekille temin edilmişti. Fakat, genç kadın ilk geldiği gün, bu şehirde fazla kalamayacağını anlamıştı. Isınamamıştı buraya. Ve içinde vatan hasreti, Mustafa Kemal hasreti yanmaya başlamıştı. Sık sık belirtirdi:

— Sıkıldım burada. Dönmek istiyorum artık.

Nihayet İstanbul'a döndü.

İstanbul'da akrabasından ve eski valilerden Macit Bey'in yanına yerleşerek bu aile ile birlikte sakin bir hayat geçirmeye başladı.

Fakat yangın devam ediyordu. Önüne geçilmez kuvvette bir istek Fikriye Hanım'ı bir humma ateşi ile sarmıştı. Mutlaka Ankara'ya gitmeli ve Gazi'yi görmeliydi. Biliyordu, bunu

yakınlarına söylese engel olacaklar, belki de Mustafa Kemal'i haberdar edecekler, O'nunla görüşmesini önleyeceklerdi. Ve biliyordu ki Mustafa Kemal'in nazarında, kendisi bir hatıradan ibarettir, tozlu bir hatıradan ve her şey bitmiştir. Gururu ve aşkı kendisini bir maceraya sürükleyecek kadar kuvvetli olan bu kadının fikrinde birtakım tasavvurlar yerleşmeye başlamıştı. Eğer, Latife Hanım olmasaydı, o Çankaya'da kalacak, Gazi'nin yanından ayrılmayacaktı. Onun saadetine darbeyi indiren Latife Hanım'dı. Ve eğer Mustafa Kemal dileseydi, Latife Hanım'ı değil, kendisini tercih ederdi. Şu halde her ikisi de onun saadetini tekmelemişlerdi. Bir sürgün gibi Avrupalara göndermişlerdi onu.

Bu düşünce, Fikriye Hanım'da bir öç alma duygusunun uyanmasına sebep oldu. Ve bir gün, kimseye haber vermeden trene bindi, Ankara'ya hareket etti. Onu bir akşamın alacakaranlığında Ankara'dan uzaklaştıran tren, aradan bir hayli zaman geçtikten sonra, bu sefer bir sabah aydınlığında yine Ankara'ya, Mustafa Kemal'in şehrine getiriyordu.

Lakin bu, ilk gelişine benzemiyordu. Bu defa yanında iki tabanca ve kalbinde intikam duygusu taşımaktaydı. Tabancalardan biri çantasında ve diğeri de belinde, etekliğinin altında, kuşağının arasındaydı.

Trenden inince bir faytona atlamış ve doğru Çankaya'ya gitmişti. Kapıdaki muhafızlara ve polislere kendisini tanıtınca emektar memurlar onu derhal hatırlamışlar ve bekletmeksizin içeri almışlardı. Bir taraftan da yaver Muzaffer Bey'e haber vermişlerdi.

Usulen Orta Köşkte, bekleme salonunda beklemesi lazımdı. Fakat Fikriye Hanım doğru Köşke gidip kapının sağındaki yeşil salona girmişti. Bu sırada Bekir Çavuş, tesadüfen Fikriye Hanım'ın geldiğini görünce koşmuş, henüz uyanmamış olan Gazi'yi uykudan uyandırmış, Fikriye Hanım'ın geldiğini ve salonda beklediğini haber vermişti.

Gazi şaşırdı. Bu ani ziyaretin sebebi neydi? Seryaver Rüsuhi Bey'i çağırttı, Fikriye Hanım'la görüşmesini, böyle randevu istemeden gelmesinin sebebini, bir arzusu olup olmadığını öğrenmesini emretti.

Rüsuhi Bey, Fikriye Hanım'ı tanımıyordu. O köşkteyken yoktu. Sonradan tayin edilerek Çankaya'ya gelmişti. Aşağı salona girince önce kendisini takdim etti ve Fikriye Hanım'ı selamlayarak ne gibi bir arzusu olduğunu sordu. Fikriye Hanım, Gazi'yi ziyaret edeceğini ve bu maksatla Ankara'ya geldiğini söyledi.

Rüsuhi Bey:

— Arzularınızı kendileri uyanıp hazırlandıktan sonra arz edip görüşmenizi temin ederim, dedi. Ancak, lütfen beraberce teşrif ediniz ve diğer salona girelim. Orada intizar buyurunuz.

Fikriye Hanım anladı ki o artık bir yabancıdır. Her yabancıya yapıldığı gibi onu da Orta Köşk'teki bekleme salonuna almak istiyorlar. Birdenbire isyan etti:

— Ben buradan hiçbir tarafa gitmem. Ben bu evin hanımıyım.

Fakat Rüsuhi Bey ısrar ediyordu. Mutlaka öteki salona geçmeleri lazımdı. Çünkü Fikriye Hanım'ın sinirli ve gayrıtabii hali dikkatini çekmişti. Şüphelenmişti.

Birlikte Orta Köşke geçtiler.

Biraz sonra Fikriye Hanım tuvalete gitmek istedi. Gitti. Fakat aradan epeyi zaman geçtiği halde tuvaletten çıkmadı. Bu durum, zaten şüphelenmiş olan Rüsuhi Bey'i büsbütün kuşkulandırdı. Muzaffer Bey'e:

— Nedir bu, bunda bir iş var, git de bak bari, dedi.

— Kadındır birader, nasıl kapıyı açıp da bakabilirim.

Biraz daha beklediler. Fikriye Hanım yine ortada gözükmeyince Rüsuhi Bey daha fazla bekleyemedi, gitti, kapı-

yı açtı. Fikriye hanım çantasını karıştırıyordu. Çantasının içinde küçük bir Browning tabancanın kabzası görünüyordu. Bunu da görünce seryaver kesin kararını verdi ve o gün için Gazi ile görüşmesinin mümkün olmadığını Fikriye Hanım'a söyledi.

Fikriye Hanım, bir an dondu kaldı. Sonra hiçbir şey olmamış gibi yaverlere veda etti, köşkten çıktı. Çok üzgündü. Bir zamanlar hanımefendisi olduğu evden işte şimdi kovuluyordu. Yüzünü görmesine bile izin vermemişlerdi onun. Halbuki, o Almanya'da bile duramamış, İstanbul'da bile oturamamış, ne umutlarla koşup Ankara'ya gelmişti.

Birden içinden bir isyan dalgası kabardı. Bunu yapan, Rüsuhi Bey adındaki o yeni seryaverdi. İntikamını hiç olmazsa ondan almalıydı. Ani bir karar verdi. Posta erlerinden biriyle içeri haber yollayarak, seryaverin gelmesini, bir şey söyleyeceğini bildirdi. Fakat bir kere şüphelenen seryaver gitmedi. Bir müddet bekleyen Fikriye Hanım da, seryaverin gelmediğini görünce, kapıya doğru yürüdü, bekleyen faytona bindi, hareket ettiler.

Her şey ve son defa olarak, bitmişti. Evvelce hakarete uğrayan aşkından sonra, şimdi de gururu yerlerde sürüklenmişti. Peki, neydi bir kadını yaşatan? Aşk ve gurur değil mi? Bu ikisi olmadıktan sonra bir kadın hayatının ne değeri kalırdı?

Tabancayı çantasından çıkarması, kalbine çevirerek ateş etmesi bir an meselesi oldu. Kurşunun kalbine değmesiyle, can havli ile kendisini arabadan dışarı attı. Yolun kenarına yığıldı kaldı.

Bu hassas kadının ölümü de, gözleri yaşartacak bir trajedi havasına bürünerek oldu.

Silah sesini duyan muhafızlar, polisler koştular, biraz ilerde, Fuat (Bulca) Bey'in köşküne yakın bir yerde, kanlar içinde yatan Fikriye Hanım'ı kaldırıp Numune Hastanesi'ne naklettiler. Olaydan tabii daha o anda Gazi haberdar edildi. O da Sıhhiye Vekili Refik (Saydam) Bey'e[14] telefon ederek gerekli bütün tedbirlerin alınmasını ve bu genç kadının hayatının mutlaka kurtarılmasını emretti.

Fakat çok geçti artık. Fikriye Hanım'ın, koma halinde geçireceği yirmi dört saatlik hayatı kalmıştı.

Ertesi günü Numune Hastanesi'nde cenazelerin yıkandığı kısma beyaz örtüyle örtülmüş bir cenaze getirildi. Örtüye iliştirilmiş tabelada bir numara ve bir de isim yazılıydı. Fikriye.

Bu bedbaht kadının, aşkı ve gururu için öldüğünü, cenazeyi taşıyanlar bile bilmiyorlardı. Toprakta açılan karanlık çukura bu hafif vücudu bırakırlarken bembeyaz kefende kırmızı bir kan lekesinin yayılmakta olduğunu dehşetle gördüler.

Fikriye Hanım'ın kaderi buydu: kan ağlamak.

(14) İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra Başbakanlığa getirilmiş, bu görevdeyken vefat etmiştir. Askeri doktordu. Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren Gazi'nin yakınında bulunmuştu.

HALİDE EDİP ADIVAR

İri, siyah gözlü genç kadın, kendisine de garip gelen bir sesle:

— Didar, dedi, sıcak su, çok sıcak su, kese ve sabun istiyorum.

— Hepsi hazır.

Şimdi Ankara'da Miralay Emin Bey'in karısı olan Didar ile çocukluk ve gençlik günleri bir arada geçen siyah gözlü kadın o kadar yorgundu ki, bu odada yanan soba, beyaz perdeler ve yerdeki kırmızı halılar ona bir rüya, ulaşılmaz bir saadet gibi geliyordu.

Yıkandıktan sonra ayaklarına fanile terlikleri geçiren, saçlarını arkasında bir yemeni ile bağlayan genç kadın, sedire uzandığı zaman içinde büyük bir rahatlık duydu. O sırada kapı çalındı ve kulağına bir ses haykırdı:

— Mustafa Kemal Paşa'yla Adnan Bey geldi.

Genç kadın, arkadaşının getirdiği hırka ile başörtüyü aldı. Merdivenlerden çıkan ayak seslerini dinlerken başını aceleyle örttü. Nikâhı kaçmasın diye bu tedbir lazımdı. Çünkü, şimdi Mustafa Kemal Paşa ile gelen Adnan Bey ile evliydi ve adı Halide Edip'ti.

İçeri giren Paşa'yı, lambanın sönük ışığında pek fark edemiyordu. Mustafa Kemal, «sedirin üzerine oturarak konuşmaya başladı. İlk görüşte onu anlamak zordu. Mustafa Kemal Paşa deniz fenerlerini hatırlatıyordu. Işık saldığı za-

man göz kamaştıracak kadar parlak, fakat ışık söndüğü zaman bir şey görmek ihtimali yok.»

Bir müddet konuştuktan sonra ayrılırken, Mustafa Kemal:

— Yarım Ziraat Mektebi'ne gelin de konuşalım, dedi.

O gittikten sonra, Halide Edib, tatlı bir rehavet içinde, Ankara'ya gelinceye kadar geçirdiği olayları hatırladı.

Bu hatıraların başında Sultanahmet mitingi geliyordu. Hatta daha, daha eskiye dönerek Kolejde geçen günlerini, öğretmeni Miss Dodd'u hatırlamaktaydı. İzmir'i Yunanlıların işgal ettiği günün ertesinde, eski öğretmeni kendisini telefonda aramıştı:

— Sen misin Halide? Bu İzmir meselesine çok canım sıkıldı.

— İzmir mi? Ne oldu İzmir'e?

— Yunanlılar işgal etti!

Sonra Fatih'teki mitingde konuşması: «Gece en karanlık ebedi göründüğü zaman gün ışığı en yakındır!»

İki erkek talebeyle birlikte Yıldız Sarayı'na, Padişah'a gidişleri: «Bizi halk gönderdi, mutlaka kabul edilmek isteriz.»

Fırtınalı ve yağmurlu bir cuma günü Kadıköy'de, Belediye binasının balkonundan konuşması: Bir şemsiye denizi...

Ve Sultanahmet'teki büyük miting... Susan, mahşeri bir kalabalık. Ne demişti Halide:

«Bir gün gelecektir ki, daha büyük bir mahkeme, milletleri tabii haklarından mahrum bırakanları mahkûm edecektir.»

Halide, bunları düşünürken, en nihayet kendisini bastıran uykuya daha fazla mukavemet edemiyor ve gözleri yavaş yavaş kapanıyordu.

*

Ziraat Mektebi'nin bir odasında sarışın, mavi gözlü bir adam oturmuş, düşünüyordu. Merak ettiği Halide Edip, demek bu akşam gördüğü, o başı yemenili, hırkalı genç kadındı. Bu saf Anadolu kıyafeti içinde, bir yıl önce kendisine İstanbul'dan o mektubu yazan Halide Edip mi vardı? Buna inanmak istemiyordu bir türlü. O, zihninde başka türlü bir Halide Edip yaratmıştı. Halbuki...

Sonra bir dosya çıkarıyor ve içinden aldığı bir mektubu okumaya başlıyordu:[15]

«Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem efendim,

Memleketin siyasi vaziyeti en had bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müspet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Harici vaziyet İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika senatosuna resmen teklif etmiş olmakla beraber bütün kuvvetlerini Sena'nın kabul etmemesi için sarfediyorlar. Taksim'den hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor.

Suriye'de hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiye'de telafi etmek istiyor, İtalya namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu Taksim'inde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk'ün vahdetini, asrileşmesini, hakiki bir istiklâl almasını, ati için bile olsa, istemiyor. Yeni vesait ve

(15) Nutuk. Sahife:68, 69, 70.

fikirle tamamen asri ve kavi bir Müslüman - Türk hükümeti başında hilafet de olursa İngiltere'nin Müslüman esirleri için bir suimisal teşkil eder. Türkiye'yi kül halinde İngiltere alabilse kafasını, kolunu koparır, birkaç senede sadık bir müstemleke haline koyar. Buna en başta bilhassa Klerikal sınıflar memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile döğüşmeden yapabilmek kabil olmayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi vahdet halinde muhafaza zaruri görülürse yani taksin ancak büyük askeri fedakârlıklarla husule geleceğini anlarsa Latinleri sokmamak için Amerika fikrine zahir ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyasi adamları arasında zaten bu fikre temayül mevcut. (Morison) gibi meşhur simalar Amerika'nın Türkiye'de umumi manda alınmasına taraftar oluyorlar.

Diğer bir sureti hal de Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan belki de Trabzon'dan mutlak İstanbul'dan mahrum ettikten sonra eski «kapitülasyon»ları ve boğulmaya mahkûm dahili hududu ile müstakil bırakmak.

Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehveni şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1 — Aramızda herhangi şerait altında Hıristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa Devleti'ne dayanarak şuriş çıkaracaklar, mütemadi müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten suri olan istiklâlimizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesisi için Patrikhane'nin siyasi imtiyazları, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasıyla mütemadi tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2 — Birbirini ifna eden, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhret namına yaşayanlar hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyetiyle asri bir halk haline koyabilecek bir hükümet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lazım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasi istikrazlar siyasi esareti tezyid ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükümeti tesisini münferit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asri bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye'ye her ferdi tahsilli, zihniyeti ile hakiki istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücude getirebilir.

3 — Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4 — Bugünkü emrivakiler kalkmak ve süratle davamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lazım gelen kuvveti haiz bir devletin müzaheretini istemek lazımdır. İstilacı Avrupa'nın bin bir vesaiti ve mel'un siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilsek Şark Meselesini de, Türk meselesini de ati için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lazım gelen Amerika da, tabii mahzursuz değildir. İzzetinefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi Amerika'nın resmi sıfatında dini temayül ve tarafgirlik yoktur. Hıristiyanlara para vere-

rek misyoner kadını Amerikası, Amerika'nın idari makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenktâr muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

Amerika, şarkta mandaterliğe ve Avrupa'da gale almaya taraftar değildir. Fakat onların izzetinefis meselesi yaptıkları Avrupa'ya usulleri ve idealleriyle faik bir millet olmak daiyesindedirler. Bir millet samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse, Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebileceklerini göstermek isterler.

Resmi Amerika'nın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temayül husule geldi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu cereyanı temsil eden resmi ve gayrıresmi Amerika'nın fikri hafi olarak şudur: Türkiye'yi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski hudutları dahilinde vahdet içinde muhafaza etmek şartıyla umumi ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika Komisyonu orada iken umumi bir kongre akdederek Amerika'yı istemiştir. Amerika'da, Suriye'nin bu arzusu pek hararetle karşılanmıştır.

Resmi Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemayil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri müsavi şerait altında bir memleket evladı olarak telakki edip alacaklarını en mühim mehafilinden haber aldım.

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak - bilhassa İngiltere- Ermenilere tavizat vermek istiyor. Amerika efkârı umumiyesinde Ermeni mazlumları namına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim mütefekkirleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Cami Bey gibi hatta

vahdet-i milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir sureti hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki harekatı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hıristiyanları öldürmek ittihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerika'ya telkine ve elbirliğiyle çalışıyorlar.

Her an bu milli harekatı durdurmak için kuvvet sevki mutasavver, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Milli hareket süratle ve müspet arzularla hemen meydana çıkarsa (ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amiraka'da hemen zahir bulacağını yine çok mühim mehafil temin ediyorlar.

Sivas Kongresi in'ikat edinceye kadar Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta Kongre'ye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamızda zahir olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlâl korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaate mecbur görüyoruz. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir. Ati için inkişaf ve vahdet muharebesi açmaya mecburuz. Hududunda bu kadar çok evladı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz türkiye'nin hayırlı evlatlarından yarının banileri olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müştereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim.

Milli davada canile ve başile çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.»

10 Ağustos 1919
Halide Edip

Mustafa Kemal, mektubu okuduktan sonra başını salladı. Halide Edip bir yıl evvel yazmış olduğu bu mektupta Amerikan mandası fikrini hararetle savunuyordu. Bunu tabii görmek lazımdı. Çünkü Halide Edip, yetiştiği muhitin tesiri altında idi. Tanışıp, görüştüğü kimselerin arasında Amerikalı veya Amerikan sempatizanı olanlar çoktu. Bütün bunlara ilaveten, Halide Edip, Anadolu'da açılacak bir cidalin başarıya ulaşacağına da akıl erdiremiyordu. «Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir» diyordu. Anadolu'da girişilecek yeni bir mücadele bir sergüzeşt olacaktı. Eğer, Amerika lütfen kabul ederse onun mandası altına girmek fırsatını asla kaçırmamalıydı.

1920 Nisanı'nın ilk günleriydi. Aradan sekiz ay geçmişti. Bu sekiz ay içinde Halide Edip'in kanaatını değiştirecek ne gibi olaylar olmuştu?[16]

(16) Tarafsız ve dikkatli bir göz, Halide Edip'in fikir hayatında bir karar ve istikrar bulunmadığını hemen fark edebilir. Bir zamanlar Turan'a yol arıyan Halide Edip, kısa bir müddet sonra Amerikan mandası taraftarı olmuş, yine çok kısa bir zaman sonra kuvayi milliye fikrine ve hareketine katılmıştır. Atatürk'e hayranken, cumhuriyetten sonra, Mustafa Kemal aleyhtarlarının ön safında yer almış, evvelce Türk düşmanı olduğunu söylediği İngiltere'de yerleşmiş, Türkiye'ye döndükten sonra yine Atatürk taraftarı, aynı zamanda beşeriyetçi, beynelmilelci ve sosyalist eğilimli görünmeye başlamıştır. Edebiyat tetkikçilerinin kanaatine göre, İngilizcesi Türkçesinden kuvvetli olan bu değerli romancının hayat çizgisinde böyle zikzaklar ve 180 derecelik dönüşler olması son kırk yıllık fikir ve siyaset hayatımızın kalitesi bakımından da bir hayli düşündürücü ve ibret vericidir.

Fotoğrafta Atatürk ve Halide Edib'i Gebze istasyonunda görüyorsunuz. 17 Ocak 1923. Kuvayi Milliye ruhunun cazibesine kapılan genç kadının bu akıncı ruhu, zamanla yerini, yazık ki, Atatürk aleyhtarlığına terk edecektir.

Ertesi gün öğleden sonra kapının önüne Halide Edip'i karargâha, yani Ziraat Mektebi'ne götürmek üzere bir araba geldi. Arkadaşı Didar, çarşıdan aldığı bir yünlü kumaştan Halide Edip'e esvap diktirmişti.

Mustafa Kemal, Halide Edip'i, Ziraat Mektebi'nin üst katındaki bir odanın kapısında karşıladı. İçerde Doktor Ad-

nan ve Cami Beylerle oturup konuşmaktaydılar. Bütün üniformalarından ve rütbelerinden sıyrılmış sarışın ihtilâlci, bir Avrupalı adam tavrıyla Halide Edip'in elini öptü. Sedire karşılıklı oturdular.

Halide Edip, Mustafa Kemal'in sorusu üzerine seyahatlerinin nasıl geçtiğini anlattı. Kocası Adnan Bey hoca kılığına girmişti, kendisi de eski bir çarşaf giymişti. Sultantepedeki tekkeye gidişleri ne kadar heyecanlı olmuştu. Gece Doktor Adnan'ı yatırdıktan sonra pencerede Boğazı seyrederken bir ışığın tekkeye doğru yaklaştığını görerek korkmuş, sonradan o ışığı taşıyan adamın, ilk kocası Salih Zeki Bey olduğunu öğrenmişti.

Anadolu'ya geçtikten sonra İngilizlerin takibinden, Kuvayi İnzibatiyeden, çetelerden, eşkıyadan nasıl çekine çekine yol almışlardı. Yunus Nadi Bey ile Ankara yolunda anlaşmaya varmışlardı. Ankara'ya varır varmaz Anadolu Ajansı adı ile bir ajans kuracaklardı.

Halide Edip ajans kurmalarındaki zarureti Mustafa Kemal'e etraflıca anlattı. Ankaraca alınan haberler telgraf vasıtasıyla Anadolu'ya gönderilecek, telgrafhanesi olmayan yerlerde de cami duvarlarına yapıştırılacaktı. Ayrıca İngilizce ve Fransızca gazetelerin önemli olanları da lazımdı. Bunlar Manchester Guardian, Times, Daily Chorincle vb. gibi gazetelerdi.

Sonra söz Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne intikal etti. Makine ve diğer ihtiyaçlar mevzuunda konuştular. Halide Edip, ayrılırken, Mustafa Kemal'den iki günlük izin istedi. Hazırlıklarını yapacaktı.

Karargâha hareket edeceği gün, o zaman miralay olan Refet Bey, Halide Edip'i ziyarete geldi. Gazze Harbi'nde okumuş olduğu «Handan» romanı çok hoşuna gitmişti. Halide Edip, Refet Bey'i de anlayamıyordu. Herhalde, daha Ana-

dolu ve kuvayi milliye ruhuna alışamamıştı. Olup bitenler ona bir rüya gibi geliyordu.

Ziraat Mektebi'nde Adnan Bey'le eşi Halide Hanım'a iki oda tahsis edilmişti. Güzel bir balkonları vardı. Çubuk Çayı yakından geçiyordu. Bahar yaklaştığı için akasyalar açmaya başlamıştı.

Ankara'ya vardığının beşinci günü, Halide Edip için bir oda ayrılmış ve burası büro haline sokulmuştu. Büyük bir yazıhane, dosya rafları, sandalye, iki masa, bir de eski yazı makinesi. İngilizce gazetelerin siyasi temayüllü olan kısımlarını tercüme ediyor, gelen telgraflar arasından, Anadolu Ajansı veya Hakimiyet-i Milliye gazetesi için lazım olan parçaları seçiyor, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın diğer muhaberatına ait yazıları hazırlıyordu. Abdurrahman adında Afganistanlı bir de yardımcısı vardı. Makinede tek eliyle, fakat oldukça süratli yazabilen bir yardımcı.

Yemekleri karargâhta yiyorlardı. Öğle yemeyi basit ve çabuk geçerdi. Akşam yemekleri ise bir sohbet tarzında devam ederdi. Mustafa Kemal bilhassa geçmişten konuşurdu.

.....

Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa'yı bir defa, uzaktan Bâb-ı Alî'de görmüştü. İkinci görüşü ise, Ankara istasyonunda olmuştu. İstanbul'dan geldikleri akşamdı. Ortalık kararıyordu. Tren durmuştu. Trenin kapısı açılınca biri yaklaştı, elini uzattı ve Halide Edip'in inmesine yardım etti. Bu Mustafa Kemal'di. Halide Edip'in ilk intibaı, Mustafa Kemal hakkında ilk düşüncesi parmaklarının teması ile oldu. Uzun parmaklı, gergin derili, Türk'ün bütün hususiyetleriyle birlikte aynı zamanda hâkim vasfa da sahip bir eli vardı. Bu el, İstanbul'dan Ankara'ya kadar olan yolda arkadaşlık ettiği öteki erkeklerin elinden ne kadar farklı, ne kadar kuvvetliydi.

Sonra istasyonda kendisini karşılayan çocukluk arkadaşı Didar Hanım onu alıp evine götürmüştü.

.....

Birbirine benzeyen, fakat her biri endişeli ve korkulu günler gelip geçiriyordu. Her an, Hilafet Ordusu'nun Ankara'yı basarak hepsini boğazlamalarını bekleyen bir halleri vardı. Bolu'daki hastanede yatan subayları, zorla dışarı çıkararak başlarını taşla ezmişlerdi.

Halide Edip, bürosunda her gün aynı işleri yapıyor, tercüme ve makine ile uğraşıyordu. Bazen Mustafa Kemal geliyor, bir kahve ısmarlayarak biraz oturup gidiyordu.

En yoruldukları günlerdi o günler. Bazı geceler sabaha kadar çalışıyor, birkaç saatlik bir uykudan sonra tekrar vazife başına koşuyorlardı. Tehlike gün geçtikçe büyümekteydi. Karargâhın etrafında atlar bekletiliyordu, kaçmak için Mustafa Kemal, Halide Edip'e bir araba hazırlanmasını emretmişti. Doktor Adnan çetecilerin eline düştüğü takdirde kullanmak üzere yanında kuvvetli bir zehir taşımaktaydı.

Halide Edip, bir sabah kendisini rahatsız hissettiği için karargâhtan ayrılmıştı. Doktor Adnan Bey, geldiği zaman dedi ki:

— En tehlikeli geceyi geçirdik. Hemen bütün teller kesildi. Yakından silah sesleri geliyor. Ortalıkta bir panik havası var!

Bir akşam, Hayati Bey gelerek selam verdi:

— Bütün teller kesildi.

Hemen arkasından silah sesleri gelmeye başladı.

Halide Edip, en çok Mustafa Kemal ile Refet Bey'in ne yapacaklarını merak ediyordu. Mustafa Kemal, dolaşarak emirler veriyordu. Miralay Refet Bey ise kımıldamadan si-

garasını içmeye devam ediyordu. Biraz sonra, kurşunları zeybeklerin attığını haber aldılar.

.....

Ankara'ya geleli dört buçuk ay olmuştu.

Halide Edip, on altı Ağustos'ta Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek gönüllü olmak istediğini bildirdi. Bu isteğe Mustafa Kemal, şu cevabı verdi:

«Halide Edip Hanımefendi Hazretlerine

Garb Cephesi
ACELEDİR

Ordu safları arasında vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için şiddeti arzu ile vuku bulan müracaatı vatan perveraneleri orduca memnuniyetle telakki olundu. Hizmeti fiiliyeyi askeriyyeye kabul ve garb cephesine memur edildiğinizi tebliğ ederim. Keyfiyet cephe kumandanlığına da işar kılındı. İlk vasıta ile cephe karargâhına müracaat ve oradan vazifenizin telakki buyurulması rica olunur.

Fi. 18/8/37
Başkumandan
Mustafa Kemal

Halide Edip, trenle Garp Cephesine karargâhına gitti. Karargâhın yeri gizli tutulduğu için nerede ineceğini bilmiyordu. Mallı istasyonunda bir yüzbaşı onu karşıladı. İsmet Paşa arabasını göndermişti. Buna binerek karargâha geldiler. Garp Cephesi Kumandanı, odasında bir binbaşı ile konuşuyordu. O çıkınca Halide Edip'e bir tahta iskemle gösterdi:

— Artık benim ordumda bir nefersin!

— Evet Paşam!

Genç kadın, bunu çok askerce bir tavırla söylemişti.

— Başkumandanı ziyaret ettiniz mi?

— Hayır Paşam!

— Şimdi hemen gitmelisiniz, sizi bekliyor. Döner dönmez sizi vazifenize tayin edeceğim.

Bir zabit Halide Edip'i Başkumandanın karargâhına götürdü. Köy yolları karanlık ve çamur içindeydi. Bir direk, telsiz muhaberesini sağlayan bir direk, karanlık gökyüzüne doğru sipsivri uzanıyordu. Kapıda onları muhafızlar karşıladı. Başkumandanın yaveri Muzaffer Bey Halide Edip'i Paşa'nın yanına çıkardı.

Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip'in geldiğini görünce, oturduğu koltuktan güçlükle kalkmaya çalıştı. Kaburga kemikleri ağrılar içindeydi. Yanında, kendisine çok benzeyen bir Miralay vardı. Bu miralayın Arif Bey[17] olduğunu Halide Edip sonradan öğrenecekti. Halide, er Halide, Mustafa Kemal Paşa'ya doğru, kalbinde mutlak bir hürmet duyarak ilerledi. Onun nazarında bu genç başkumandan, bir milletin istiklal kararını temsil ediyordu. Gitti, elini öptü. Halbuki dört buçuk ay önce, Ankara'ya ilk geldiği gün Mustafa Kemal onun elini öpmüştü.

— Safa geldiniz Hanımefendi, dedikten sonra yanındaki zabiti takdim etti: «Miralay Arif»

Mustafa Kemal, Halide Edip'ten Ankara hakkında havadis sordu. Ondan sonra kendisiyle konuşmaya başladı. Tahta masanın üzerindeki bir haritaya eğilerek durumu, dört yaşın-

(17) Adana'lı olan Arif Bey, Mustafa Kemal ile Harbiye ve Erkânı Harb mekteplerinde aynı sınıfta okumuştur. 19 Mayıs 1919'da, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da Anadolu'ya ayak bastığı zaman, Arif Bey de yanında bulunmaktaydı. İstiklâl Harbi'nde fırka ve kolordu kumandanlıklarında bulunmuş, İsmet Paşa'nın şikâyeti üzerine Gazi tarafından karargâh emrine alınmıştır.

da bir çocuğun anlayabileceği kadar açık bir sade bir ifade ile anlatmaya başladı. İşte Sakarya, kıvrılarak gidiyor. Halide Edip'e göre, Mustafa Kemal'in bütün askeri deyimlerle söylemek istediği ne olursa olsun, Yunan ordusu kocaman bir canavar gibi Ankara'ya yaklaşmış görünüyordu. Türk ordusu da kıvrılarak bu canavarın Ankara'yı yutmasına engel olmak istiyordu. Siyah canavar o kadar kocamandı ki, insana yeis veriyordu.

— Eğer Ankara'ya gider de bizi geride bırakırsa ne yaparız?

Mustafa Kemal, korkunç bir kaplan gibi güldü:

— Bon Voyage, mounseiurs derim. Arkalarından vurarak onları Anadolu'nun boşluğunda mahvederim.

Halide Edip ayağa kalktı:

— İsmet Paşa'ya gidip sizinle görüştüğümü bildireceğim.

— Yeriniz rahat mı?

Akşamları kendi masasında yemek yemesini Halide Edip'e söyledi.

İsmet Paşa, Halide Edip'i, birinci şubeye memur etmişti. Garnizon kumandanı onu evine götürdü. İki odalı bir evdi burası. Bir tanesinde emireri portatif karyolayı kurmuş, elinde bir lamba ile bekliyordu. Ayakkabıları ve üstü başı param parça, uzun boylu bir adamdı. Selam verdi:

— Battaniyemi getirip kapınızın önünde yatayım mı efendim?

— Garnizon kumandanından izin aldıktan sonra yatabilirsin.

Garnizon kumandanı künyesini yazdı: «Edib Kızı Halide, karargâh erlerinden.»

*

Şimdi Halide Edip, Birinci Şubedeki masalardan birinde, Binbaşı Kemal'in emrinde çalışmaya başlamıştı. İnsan, hayvan kuvvetleri, günlük yoklamalar, mevcutlar, iltihaklar, firarlar, ölen kalanlar, hepsi bu şubeden geçiyordu. İş, kolay gibi görünmesine rağmen, aslında oldukça yüklüydü.

Yunan uçakları, her gece olduğu gibi, gündüzleri de Mallı istasyonuna kadar gelerek bomba atıyorlardı.

Karargâh civarındaki evinde ilk gece, kurşun ve top sesleri Halide Edip'in üzerinde, uçuşan kocaman arıların bıraktığı tesiri bırakmıştı. Fakat bu seslere de zamanla alışacaktı.

.....

En nihayet Yunanlıların taarruzu başladı. Düşman, ilk günler yer kazanıyor. Küçük tepeleri birer birer ele geçiriyordu. Mustafa Kemal, Çal tepesine kadar bir tehlike olmadığını, fakat Yunanlılar Çal tepesini ele geçirirlerse kuvvetlerimizin kapana tutulacağını söylüyordu.

Bir hafta geçmeden Çal tepesi düştü. Korkunç bir sessizlik. Savaş kaybedilmiş miydi? Mustafa Kemal, aşağı yukarı dolaşarak düşünüyordu. Herkesi bir umutsuzluk ve panik havası sarmıştı. Tam o sırada bir zabit odaya girdi:

— Fevzi Paşa sizi telefonda arıyor efendim!

Gece yarısından sonra saat ikiydi. Mustafa Kemal Paşa bir odadan telefon ediyor, Halide Edip de diğer odanın kapısına dayanmış onu dinliyordu:

— Mustafa Kemal konuşuyor. Siz misiniz Paşa Hazretleri? Ne? Vaziyet lehimizde mi dediniz? Doğru anladım mı? Ne? Yunanlılar kuvvetlerinin sonuna gelmiş, ricat mı edecekler?

Halide Edip bir rüya görür gibiydi.

Mustafa Kemal'in gözleri, yeni planı hazırlarken, korkunç bir ateşle yanıyor gibiydi. Halide Edip:

— Dinleniniz Paşam, dedi.

— Hayır, haydi bir kahve daha içelim.

Sonraki günler, ikinci şubenin işi önem kazandığı için Halide Edip de o şubede çalışmaya başladı.

Savaş devam ederken yakalanan bir Yunan esiri Halide Edip'e:

— Bize, dedi, her tepeye hücumda «işte bunun arkasında Ankara var» diyorlardı. On altı gün geçti, Ankara görünmedi. Türklerin eline geçersek bizi ileri sürüyorlardı.

Karargâh, Polatlı'nın on mil kadar ötesine taşınmıştı. Ertesi gün ilk Türk taarruzu yapılacaktı. Önce üç paşa arabalarla geçtiler. Arkalarından otuz kırk kadar atlı onları takip etti. Bu atlıların içinde Halide Edip de vardı. Bir köyün önünde durarak tepeye tırmandılar. Vızıldayan Yunan uçaklarının altında Türklerin arı gibi kaynaşarak hücuma kalktıkları görülüyordu. Zabitlerden biri:

— Bu manzara gece çok güzeldir, dedi.

O sırada Ali Çavuş, Halide Edip'in yanına gelerek:

— Sol üzengiye ayağını geçirmemişsin, dedi. Paşa gönderdi, düzelteyim diye.

Ali Çavuş'un öbür tarafından bir siperden Mustafa Kemal Paşa gülerek bu acemi süvariyi seyrediyordu. Neşeliydi. Seslendi:

— Gelin Hanımefendi, harbediyoruz.

Yüzü, en çok sevdiği oyunu oynayan bir çocuk gibi gülümsüyordu:

— Duatepe'ye hücum ediyoruz.

.....

Sakarya Savaşı diye anılacak olan bu savaş 13 Eylül'e kadar sürdü. Öğle yemeğinden önce Halide Edip, bu heyecan ve dehşet dolu günleri hatırlamaya çalışıyordu. Yeni

karargâha geldiği zaman Miralay Asım, onu onbaşı yapmıştı. Bir nevi uğur alâmeti muamele etmişti.[18]

Bir tepeden Yunanlıların ricatını seyretmişti. Şükrü Naili Paşa kolunu uzatarak onu bir çocuk gibi siperin içine çekmişti. Yedi fırka kumandanı Sakarya'da şehit olmuştu. Duatepe'nin üzerinde bir Türk askerinin güneşin altında parladığını görmüştü. Duatepe alınmıştı.

Öğle yemeğinde, Malta'dan kaçıp gelmiş olan Ali Fethi Bey'le Miralay Arif de oradaydı. Bir aralık Mustafa Kemal, elini uzatarak falına bakmasına rica etmişti. Arif Bey de:

— Bak, parmaklarının arasında ışık sızıyor, dedi. Hiç içini saklamıyorsun.

Mustafa Kemal Paşa güldü:

— Bunu bilmek için elime bakmak lazım mı?

Miralay Arif, sonra Halide Edip'in falına da bakmıştı:

— İçini saklayan, fakat kuvvetli bir insansın.

Geleceği hakkında parlak sözler de söylemişti. O gün Halide Edip, etrafındakilerin falına bakan Arif Bey'in geleceği hakkında hiçbir şey düşünmemişti. Fakat aradan yıllar geçtikten sonra, kendi avucuna bakarak korkunç istikbalinin ne olacağını da görmüş müydü, diye düşünmüştür.[19]

*

(18) Halide Edip'in bu şekilde ifadesine karşılık, Necmeddin Sadık, Akşam'da yazdığı başyazılarında bu konuya şöyle temas etmektedir: «Taarruz için her şey hazırlanmış, her tedbir alınmış. Fakat Mustafa Kemal hiçbir şeye inanmamakla beraber batıl itikatları vardı; şansa, kadere inanırdı. Onun için kendisine uğur getirsin (maskot) diye Halide Hanım'ı yanına çağırmış.
Muharririn bu tarzdaki ifadelerinin ne gülünç olduğunu yazmaya hacet var mı? Mustafa Kemal'in asla ve hiçbir zaman inanmadığı ve ehemmiyet vermediği bir şey varsa o da «superstition» yani batıl akidelere itikattır.»

(19) Halide Edip, bu ifadesiyle, Arif Bey'in, Milli Mücadele'den sonra askerlikten istifa edip siyasi hayata karışarak Gazi'ye cephe almasını, daha sonra İstiklâl Mahkemesi kararı ile idama mahkum edilerek asılmış olmasını hatırlatmak istiyor.

Halide Onbaşı'nın başına tuhaf şeyler de gelmekteydi. Mesela bir akşam yabancı bir adam, yatak odasına girmek istemişti. Pencereye merdiven dayayarak tırmanıp pencereyi açmak isteyen bu adam kimdi? Halide Edip, onun sadece koyu renk bir esvap giyinmiş olduğunu ve başında astrakan bir kalpak bulunduğunu görmüştü. Kıyafetinden adi bir hırsıza benzemiyordu. Yandaki odada yatan Nuri Efendi'yi uyandırıp da tekrar pencereye geldikleri zaman, adamın gitmiş olduğunu görmüşlerdi.

İzin alıp Ankara'ya giderken, Beylikköprü'deki kumandanın çadırında bir başka kadın asker görmüştü. Yetmiş yaşlarındaki bu askerin adı Fatma Çavuş'tu. Nakliye kolunun başında çalışıyordu. Cephede savaşan bu kadın, ona tüfekten korktuğunu söylemişti.

.....

Aradan bir müddet daha gçti. Artık, Mustafa Kemal'i eskisi kadar sık göremiyordu. Cephedeyken Ankara'ya sık sık gidemiyordu. Gittiği zaman Fikriye Hanım'la Mustafa Kemal Paşa'yı görüyordu. Zübeyde Hanım'ın Ankara'ya gelmiş olması Doktor Adnan Bey'i oraya mütemadiyen gitmeye mecbur kılıyordu. Ona göre, Zübeyde Hanım oldukça ilgi çeken bir kadındı.[20]

---

(20) Halide Edip Adıvar, yayınlanan «Milli Mücadele Hatıralarından Parçalar»da, Zübeyde Hanım hakkındaki intibaını şöyle anlatmaktadır:
«İhtiyar hanımın yüzü, ince, hareketli vücudu, atılgan ifadesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın aynıydı. Yetmiş yaşında olmakla beraber, süt gibi beyaz ve pembe renkli cildinde bir tek buruşuk yoktu. Çok çabuk öfkelenir olmasına rağmen, koyu mavi gözlerinde ve ağzında bir şefkat hissedilirdi. Beyaz entarisi, ütülü mendilleri, beyaz elleri büyük annemi hatırlatırdı. Tam Makedonyalı bir kadındı. Onun için, oğlu, daima ilk mektepteyken istediği gibi azarladığı Mustafa'ydı. Bir yer yatağında yatıyordu. Anlaşılan hastalığı çok ciddiydi ve yaşaması bir mucizeydi. Dr. Adnan'ın boynuna kollarını dolar, yanaklarını öper, ellerini yakalayarak doğmuş olduğu Selanik şehrinden bahsederdi. Anadolu mücadelesiyle ilgili değildi. İçi Selanik için yanıyordu. Oğlu Mustafa, Selanik'i almadan kendine yeni bir entari yapmamaya ahdettiğini söyledi. Fikriye Hanım'a da pek teveccühü yoktu.»

1922 Haziranının sonlarında bir gece karargâhta oturdular. Gece yarısı saat 3'e kadar, Mustafa Kemal, Türkiye'nin gelecek günlerdeki Batılılaşmasından bahsetti. Doktor Adnan'a:

— Adnan, diyordu, sen tıbbiye ile ordunun en önce garblılaşmasından dolayı ilerlediğini söylerdin. Biz, şimdi bütün memleketi garblılaştıracağız.

Hatta Latin haflerini kabul etmek ihtimalinden ve bunu yapmak için sıkı tedbirler almak gerektiğinden bahsediyordu.

Halide Edip, o gece, Mustafa Kemal'in gözlerinde parlayan inkılâp ışığını ilk defa görüyordu.

Fakat bir müddet sonra, kulağına gelen bir söylentiden, Mustafa Kemal Paşa'nın, dağlarda yalnız gezmesinin kendisi için tehlikeli olabileceğini söylediğini anladı. Halide Edip buna pek inanmak istemiyordu. Dolaşmakta devam etti. Kendisine bu rivayeti nakleden adamın sözlerini Mustafa Kemal Paşa'ya söylemekten de kaçındı. Çünkü o günlerde Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip'lere sık sık geliyordu.

O günlerde Amerikalılarla, Türkler, Kayseri'de bir yetimhane açacaklardı. Halide Edip'i, Kayseri'ye bu meseleyi tetkik etmesi için yolladılar. Orada bir müddet kalan Halide Edip, Ağustos'un 24'ünde Ankara'dan bir telgraf aldı. Mustafa Kemal Paşa, derhal orduya dönmesini emrediyordu.

Halide Edip, 27 Ağustos günü kendisini Konya Hilâliahmer Hastanesi'nin kapısı önünde buldu. Büyük taarruz başlayalı bir gün olmuştu. O gün HalideEdip, iki hafta sonra İzmir'de olacaklarını aklına bile getirmiyordu. Bu, o kadar uzak bir ihtimaldi ki...

Halide Edip, karargâha geldiği zaman Binbaşı Tahsin:

— Hemen Başkumandana rapor ediniz, dedi. Çavuşu iki defadır geldi, sizi sordu.

Halide Onbaşı, Başkumandanın nerede olduğunu sordu. Yandaki odadaymış. Bir küçük odanın kapısından, içerdeki masanın başında Mustafa Kemal Paşa ile Fevzi (Çakmak) Paşa'nın bir harita üzerine eğilerek bir şeyler konuştuklarını gördü. Mustafa Kemal Paşa'nın yüzü pırıl pırıl:

— Safa geldin Hanımefendi!

— Tebriklerim Paşam, nihayet muvaffak oldunuz.

Bir kahkaha:

— Evet, nihayet bu işi yaptık. Buraya nasıl geldiniz?

— Az daha Yunanlıların arasına düşüyordum.

— Ben de bugün Yunanlıların arasına düşüyordum.

— Sizin düşmeniz çok büyük bir felaket olurdu.

Yine bir kahkaha:

— Gelin Hanımefendi, yemek yiyelim.

Yemeği, Gazi ile beraber Fevzi ve İsmet Paşa'larla birlikte yedi. Mustafa Kemal çok neşeliydi:

— İzmir'i aldıktan sonra artık biraz dinlenirsiniz Paşam, Çok yoruldunuz.

— Dinlenmek mi? Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz.

— Niçin? O kadar yapılacak iş var ki...

— Ya bana muhalefet etmiş olan adamlar?

— Bu, bir millet meclisinde tabii değil mi?

— Bu mücadele bitince vaziyet sıkıntılı olacak. Başka heyecanlı bir iş bulmalıyız Hanımefendi.

Halide Edip, bu sözleri Mustafa Kemal Paşa'nın mizacının bir belirtisi olarak görüyordu. Büyük kudrete erişenlerin hepsinde bu mizacın var olduğunu düşünüyordu.

30 Ağustos günü gelmişti. Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa'yı Birinci Ordu Kumandanı Nureddin Paşa'nın evinde buldu. Gazi, Halide Onbaşıya çok nazik davranıyordu. Ona

bir Yunan mermisinden yapılmış olan bir de hatıra verdi. Bu, yakın doğuyu temsil ediyor, ön kısmında kalp şeklinde bir resmin üzerinde iki el birleşiyordu. Mustafa Kemal Paşa:

— Bana ayrılan odayı size veriyorum, dedi. Ben çadırda yatacağım.

Sonra Nureddin Paşa'ya döndü:

— Kızılcadere'yi gösterin ona...

Halide Onbaşı o geceyi Mustafa Kemal'in odasında geçirdi.

.....

Artık Türk ordusu İzmir'e doğru akıyordu.

Nif. En nihayet Nif'teydiler. Türk kuvvetlerinin öncüleri İzmir'e 9 Eylül günü girmişti. 10 Eylül sabahı birlikte kahvaltı ederlerken Mustafa Kemal Paşa:

— Bugün İzmir'e gireceğiz, dedi.

— Bir zafer alayında gitmek istemem, teşekkür ederim. Ben sonra yalnız başıma gelirim.

— Geleceksiniz Hanımefendi.

Mustafa Kemal'in sesinde, ona karşı, belki de ilk defa amirane bir eda vardı.

O gün beş otomobillik bir kafileyle Türk orduları Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir'e girdi. Türk ordularının ilk hedefi ele geçirilmişti.

Mustafa Kemal, İzmir'de Latife Hanım'ı tanımıştı. Halide Edip'e:

— Bu küçük hanım sizden hocam diye bahsediyor, dedi.

Latife Hanım kolejde bir yıl okumuş, sonra hukuk derslerini takip etmek üzere Fransa'ya gitmişti. Mustafa Kemal Halide Edip'in kulağına fısıldadı:

— Boynunda küçük bir çerçevede benim resmim var.

Sevinçle gülüyordu.

Mustafa Kemal ile Halide Edip cephedeki silah arkadaşlıkları savaşın bitmesiyle sona erdi. Daha sonra Halide Edib Doktor Adnan'la Türkiye'den ayrılarak Avrupa'ya gitti.

Halide Edip, buna pek önem vermemişti. O günlerde milli bir kurtarıcı durumunda olan Mustafa Kemal Paşa'nın resminin her kadının göğsünde saklı olduğunu düşünüyordu. Paşa'nın, Latife Hanım'ın kendisine âşık olduğunu «tahayyül» etmesine biraz şaşırmıştı.

12 Eylül günü Mustafa Kemal, Halide Edip'i karargâha çağırdı. İngiliz amirali, Mustafa Kemal'e resmi bir mektup göndermişti. İngilizce olan bu mektuba cevap verilecekti. Halide Edip onun için çağrılmıştı. Gazi, Halide Edip Onbaşıya:

— Hanımefendi, diyordu, eğer Yunanlılar İngilizler tarafından sevk edilmeselerdi İzmir'e çıkabilirler miydi? Yakın Şarkta onların eli olmayan bir hareket olabilir miydi? Evet, tabii olarak onlarla harb halindeyiz.

Sonra resmi ve söylediklerinden muhakkak ki çok değişik bir cevap hazırlamak üzere Hariciye Vekilini davet etti.

.....

18 Eylül'de, Latife Hanım, Mustafa Kemal'le birlikte İsmet Paşa'yı, gazetecileri ve Halide Edip'i evine davet etti. Mustafa Kemal Paşa, otomobiliyle Halide Edip'i davete götürürken ona hep Latife Hanım'dan bahsediyordu. İstiklâl Savaşı'nın onbaşısı, bu seste, bir yuva kurmak için hazırlanan bir erkeğin sesindeki ahengi buluyordu. Latife Hanım'a olan bağlılığının çok samimi olduğunu düşünüyordu.

Sofraya oturdular.

— İzmir zaferini kutluyoruz. Siz de bizimle içersiniz.

Halide Edip, Paşa'ya cevap veriyordu:

— Ben ömrümde ağzıma rakı koymadım. Şampanya ile ben de iştirak edebilirim.

Mustafa Kemal Paşa rakı kadehini dudaklarına götürken, eliyle Halide Edip'i göstererek:

— Hanımefendi'nin huzurunda ilk defa olarak içiyorum, dedi.

Latife Hanım da, Halide Edip gibi şampanya içiyordu. O gece, Mustafa Kemal konuştu ve sofradakiler dinledi. İsmet Paşa, otomobilinde Halide Edip'e:

— Latife Hanım'ı nasıl buldunuz, diye sorduğu zaman şu cevabı aldı:

— Çok cazip.

Artık Milli Mücadele bitmişti.

Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa'ya veda için, Karşıyaka'daki köşke gitti. Başkumandan balkondaydı, yanında Rauf Bey'le Ali Fuat Paşa vardı. Kolunda onbaşı işareti olduğunu görünce Mustafa Kemal:

— Siz hâlâ onbaşı işareti taşıyorsunuz, dedi. Sonra gitti, başçavuş rütbesinin işaretini getirdi, Latife Hanım da oturup, bu işareti Halide Onbaşı'nın koluna dikti. O, artık Başçavuş Halide idi.

Ayrılmadan önce Mustafa Kemal sordu:

— Hava çok soğuk. Paltonuz var mı?

Olmadığını öğrenince:

— Biraz durun, ben pelerinimi size vereceğim, dedi.

Gitti, uzun kurşuni pelerinini getirdi. Bunu, idama mahkûm edildiği zamanki mücadeleli günlerde giyerdi. Halide Edip, ister istemez, Mustafa Kemal'in bu pelerine sarılı olarak, bazen bütün gece ateşin karşısında düşünüşünü hatırladı.

Pelerini omuzlarına aldı. Etekleri yerde sürüklenerek merdivene kadar geldi. Merdiven başında Latife Hanım'la Başkumandan Gazi Mustafa Kemal onu geçirmeye gelmişlerdi.

Başçavuş Halide, merdivenlerden inerken arkasına dönerek seslendi:

— Pelerini miras olarak çocuklarıma bırakacağım. Sonra da müzeye gidecek.

*

Fakat, zamanla Halide Edip'in kalbindeki duygular bu minnettarlıktan biraz uzaklaşmış olacaktı. Mustafa Kemal'in ona söylediği gibi araya siyasi mücadedeler girecek, Doktor Adnan'la Halide Edip, Türkiye'den ayrılarak Avrupa'ya gidecekler, uzun müddet orada yaşayacaklardır.

Mustafa Kemal ile Halide Edip'in cephedeki silah arkadaşlıkları, savaşın bitmesiyle sona erdi. Onun yerini, bir mücadele havasının sinir bozan gerginliği aldı.(21)

Bu durum, belki de, iyi bir romancı ve güçlü bir yazar olan Halide Edip'in, Mustafa Kemal hakkında daha tarafsız ve objektif hükümlere varan yazılar yazması bakımından bir kazanç sayılacaktır.

---

(21) Armstrong'un BOZKURT adlı kitabına cevap olmak üzere, Necmeddin Sadık, AKŞAM gazetesinin 7 Aralık 1932 günlü nüshasından başlayarak seri halinde başmakaleler yazmıştır. Bu makalelerin büyük kısmını, Gazi Mustafa Kemal dikte etmiştir. Halide Edip hakkında Armstrong'un yazdıklarına cevap verilen kısımda Necmeddin Sadık aynen şunları yazmaktadır:

«Mr. Armstrong, böyle bir kitapta Halide Hanım'a mühim bir yer ayırmadan geçemezdi. Nasıl ki bir kısım sahifelerini kendisine tahsis etmiştir.

Fakat, muharririn Halide Hanım ismi münasebetiyle yaptığı şairane sahnelerin malzemesi çok uydurmadır.

Türkiye'de herkesin bildiği bir bizzat müellifin de dediği gibi Mustafa Kemal, Yahudi bir babanın kızı olan Halide Hanım'dan asla hoşlanmamıştır. Ona yalnız bir kadın olduğu için, İstanbul'dan firarla Anadolu'da kendisine iltica ve iltihak ettiği için terbiyeli davranmıştır. Fakat onu hiçbir vakit ciddi hiçbir işe karıştırmamıştır. Kendisi de bundan çok kudurmuş ve Mustafa Kemal'in o zamandan beri her yerde fuzuli olarak aleyhtarı kesilmiştir.

Halide Hanım, bir kadın olduğu için ve Gazi Hazretleri'nin de bütün kadınlara ve kadınlığa karşı herkesten fazla nazik ve hürmeti olduklarını yakından bildiğimiz için bu bahiste fazla ısrar etmeyeceğiz. Esasen vaziyeti birçok kimseler bilirler.»

LATİFE UŞAKLIGİL

İzmir yanıyordu.

Üç buçuk yıl düşman çizmesi altında ezilmiş, kahrolmuş İzmir şimdi de, keskin uçlarıyla büsbütün korkunçlaşan alevlerin elinde bunalıyor, yok oluyordu.

Fakat, kimin umurundaydı yangın? İzmir kurtulmuştu ya, Anadolu, Türkiye kurtulmuştu ya. Saadetin bundan büyüğü olur muydu?

Yangın yavaş yavaş genişliyor, patlayan bombaların sesi ortalığa büsbütün dehşet veriyordu. Kundakçılar ateşi körüklüyor, her tarafı sarmasına çalışıyorlardı.

Büyük İzmir yangınıydı bu.

Yıllardan 1922, günlerden Eylül'ün 10'u idi.

Kramer semti civarındaki evlerden birinde belirli bir telaş vardı. Karargâhtı burası, Başkumandanlık karargâhı. Sakarya'nın, Dumlupınar'ın, Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer Başkumandanının karargâhı.

Yaverler aşağı yukarı koşuşuyor, gittikçe yaklaşmakta olan yangını seyrediyor ve aralarında konuşarak, artık bu binayı boşaltmak zamanının geldiğine hükmediyorlardı. Ama Başkumandan razı olacak mıydı buna? Bin bir tehlikeyi hiçe saymış bir asker, bu sefer alev ve ateş karşısında geri çekilmeyi gururuna yedirebilecek miydi?

Karargâh bir doktorun eviydi. Öğleden önce Başkumandanla beraberindekiler kendilerine verilen adreslere gitmişler, bu evleri birer birer gezmişlerdi. Neticede Başkumandan bu evi seçmişti. Lakin, işte şimdi burasını boşaltmak, daha iyi bir eve geçmek lazımdı. Tehlikeden daha uzak bir eve... Yaverlere göre bu ev, Göztepe'deki Uşakizade Muammer Bey'in konağı olabilirdi. Bu konak hem büyüktü, hem de yangın tehlikesinden uzaktı.

Elle tutulacak kadar yaklaşan tehlike karşısında Başkumandan da bu fikre katıldı. Göztepe'ye, Muammer Bey'in konağına taşınılmasına karar verildi.

Ne tuhaf ve ne hazindir. Bir ara dakikası, bazen, insanların hayatında umulmaz ve önüne geçilmez değişiklikler yaratabiliyor. İhtimal, o anda, muzaffer Başkumandan, Uşakizade Muammer Bey'in konağına değil de başka bir yere taşınılmasına karar verseydi, Latife Hanım adında genç bir kadını da hayatı bambaşka bir şekilde olacaktı. Bu kadını, belki de kimse tanımayacak, varlığından kimse haberdar olmayacak ve genç kadın bütün hayatını bir esrar ve nisyan perdesi altında geçirmeyecekti.

O sırada, Uşakizade Muammer Bey, eşi ve küçük kızı ile Avrupa'da bulunmaktaydı. Konakta sadece Latife Hanım'la büyükannesi oturmaktaydı.

Gazi'nin köşke geldiğini haber alınca tarifsiz, benzersiz bir sevinç içinde, üstünün başının düzgün olup olmadığına bakmadan (Bir kadının telaşını bundan daha güzel ne belirtebilir?) koşmuş, Başkumandanın ayaklarına kapanırken haykırmıştı:

— Paşam, paşam...

Bu feryatta neler gizli değildi ki. Çekilen sıkıntılar, kara günler, kurtuluşun sevinci, konağa gelmekle «Paşa»nın verdiği bahtiyarlık; hepsi, hepsi bu iki kelimenin dört hecesinde feryat ediyordu:

— Paşam, paşam...

Mustafa Kemal eğiliyor, bu genç kadını yerden kaldırıyor, yanaklarını okşuyor. O meşhur, titreten ve ürperten bakışlarıyla gözlerinin içine bakıyor. Gözgöze geliyorlar.

Latife Hanım'ın gözlerinde bir saadet pırıltısı yanıp sönmektedir. Sevinçten ve şaşkınlıktan çakmak çakmak parlayan gözbebeklerinde ifadelerin en tatlısı.

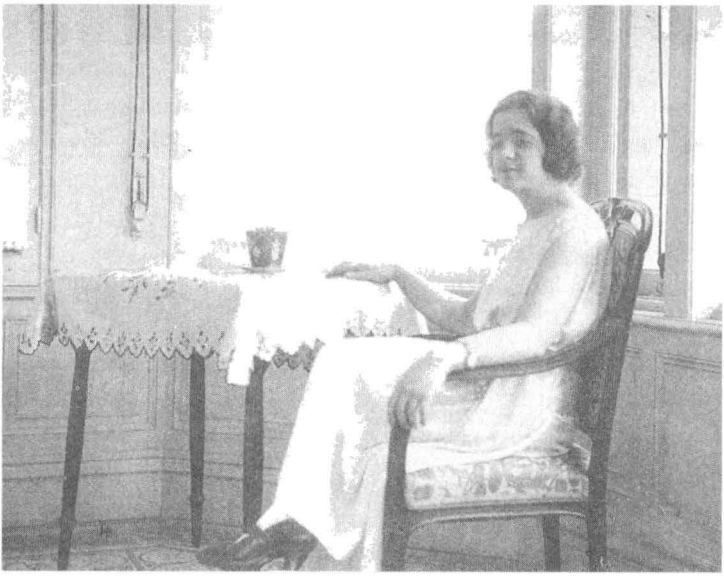
Kim diyebilir ki, Mustafa Kemal, o dakika, bu gözlerde kendi aksini görmemiş; kalbinde, yarattığı saadetin bir parçasını duymamıştır.

Bu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Uşakizade Latife Hanım'ın ilk karşılaşmalarıdır.

*

Akşam yemeğinde Latife Hanım, Mustafa Kemal'e aşırı bir konukseverlik gösterdi. İkramda, ağırlamada, kendi eliyle kurduğu sofrada bir kusur olmaması için ne kadar dikkatli davrandığı gözlerindeki endişeden okunuyordu.(22)

(22) Halide Edip Adıvar, Latife Hanım'ı şöyle anlatmaktadır:
«Merdivenin başında siyahlar giyinmiş, ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Latife Hanım'ın yirmi dört yaşında olduğunu biliyorduk. Fakat, tavrı daha çok olgundu. Halinde ve selam verişinde eski dünyanın vekarı vardı. Sosyete kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtüsünün ortasında yüzü çok hoştu. İnce dudaklarından büyük bir irade hissedilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı. Bu kahverengi gözlerin etrafına saçtığı ışık çok cazipti.
Mustafa Kemal Paşa, bir müddet ortadan kayboldukdan sonra yaz bir kostümle geldi. Mavi gözleri pırıl pırıl yanıyor ve önümüzde hazırlanmış olan içki sofrasına bakıyordu. Latife Hanım da yanımda oturuyor, hayran hayran Mustafa Kemal Paşa'ya bakıyordu. O akşamı şenlendiren hadise, bu iki kişi arasındaki aşk başlangıcıydı.» (Hayat 20. Sayı. 13 Mayıs 1960. Halide Edip Adıvar'ın Milli Mücadele Hatıralarından Parçalar)

Atatürk'ün eşi Latife Hanım. 25 Şubat 1923.

Yemek, umumi konuşmalarla geçti. Yemekten sonra Latife Hanım, Mustafa Kemal'le konağın taraçasından oturmuş, İzmir'in bu hiç unutulmayacak gecesini, müthiş yangının tahribatını seyrediyordu.

Biraz arkalarında Mustafa Kemal'in iki yaveri, Salih (Bozok) Bey ile Muzaffer (Kılıç) Bey ayakta duruyorlar, taraçadan görünen denizin, alevlerin kızıl akisleri altında mahzun ve mütevekkil uzanıp gidişini seyrediyorlardı. Yangın hâlâ bütün dehşetiyle devam ediyordu. Kordonboyu, şimdiki Kültürpark'ın bulunduğu alaniyle birlikte alevler içindeydi.

Yavaş sesle konuşuyorlardı. Latife Hanım, ailesinden, çevresinden, geçirdikleri ızdıraplı yıllardan bahsediyor. Mustafa Kemal de Dumlupınar'a ve 30 Ağustos ile 10 Eylül arasındaki günlere dair hatıralarını anlatıyordu.

Kültürlü, bilgili, karşısındakini tesiri altına alacak şekilde konuşmasını bilen bir kadındı Latife Hanım. Mustafa Kemal'in, uzun savaş yılarından, usandırıcı Meclis tartışmalarından, kan ve ateş dolu meydanlardan sonra biraz da böyle sakin ve dinlendirici, tatlı bir konuşmaya ihtiyacı yok muydu?

Mustafa Kemal, bir ara eliyle yanan alanı gösterdi:

— Bu yangın yerinde size ait emlâk var mıdır?

Latife Hanım:

— Emlâkımızın büyük bir kısmı yanan sahadadır, dedi ve hemen arkasından büyük bir heyecanla ilave etti: «Paşam, isterse hepsi yansın... Yeter ki siz sağ olun. Bu mesut günleri gören insanlar için malın ne kıymeti olur? Memleket kurtuldu ya. İlerde onları yeniden ve daha mükemmel surette yaptırırız.

Bu cevap Mustafa Kemal'i çok memnun etmişti. Bir an durdu, düşündü, gözleri nemlendi. Sonra:

— Evet, diye haykırdı, evet, yansın ve yıkılsın. Hepsinin telafisi mümkündür.

«Yansın ve yıkılsın.» Ne kadar serbestçe ve iç rahatlığı ile söylenmişti bu söz. Latife Hanım bu iki kelimeyi uzun zaman unutamayacaktı.

«Yansın ve yıkılsın.» Çünkü bu kızıl alevler bir devrin batışını ilan ediyor. Sömürgecilik ve kapitülasyon devrinin batışını. Yabancı emellerin Türk illeri üzerine kanat gerişinin, acı ve karanlık günlerin batışını. Bu kızıl alevler bir temizliktir. Yüzyıllar süren bir devrin temizlenişi.

.....

Mustafa Kemal'le Latife Hanım taracada konuşurlarken, Uşakizade konağının büyük odalarından birinde yaşlı bir kadın hıçkıra hıçkıra ağlamaktadır. Derin hıçkırıklarla ihtiyar göğsü sarsılan bu kadın, Latife Hanım'ın büyükannesidir.

Sevinçten ağlıyor. Vatan kurtulmuştur. İzmir kurtulmuştur. Vatanın kurtarıcısı İzmir'e gelmiştir ve kendi konaklarında misafir kalmaktadır. Temiz kalbli, ince duygulu büyük hanım, bu günleri görebildiği için ağlıyor.

*

İlk karşılaşmayı takip eden günler çok çabuk geçmeye başladı. Çabuk da değil, Latife Hanım için yıldırım hızıyla geçiyordu adeta. Her gecesi bir rüya gibi akıp giden bu sayılı günlerin de sonu gelmişti. Artık Ankara'ya dönülecek, zafer sonrasının siyasi fırtınaları buradan idare edilecekti.

10 Eylül'den beri geçen üç - dört hafta, Gazi için gerçek bir dinlenme olmuştu. Kaç zamandır susadığı sevgi ve şefkati Mustafa Kemal burada, Latife Hanım'ın yanında bulmuştu. Şimdi, Ankara'da kendisini bekleyen hadiselerin içine karışmak, hatta bu hadiselere yön vermek için İzmir'den ayrılması gerekiyordu.

Harekete birkaç gün kala Latife Hanım Gazi'den bir istekte bulunmuştu. Göztepe'deki eve karargâh adı verilmesi ve karargâhın muhafazası için evde bir müfreze asker bırakılması.

Başkumandan, bu dileğin yerine getirilmemesi için bir sebep bulamadı. Kabul etti.

Fakat Latife Hanım'ın bir ricası daha vardı ki bunu sona saklamıştı. O da, Mustafa Kemal Paşa ile, «Paşa»sı ile birlikte Ankara'ya gitmek, O'nu yalnız bırakmamak, belki de ve asıl sebep olarak kendisi onsuz kalmamak istiyordu.

Lakin bu isteği yerine getirmek biraz zordu. Çünkü, bir zafer kazanılmasına ve düşmanın denize dökülmesine rağmen Mustafa Kemal'in bilhassa Meclis'te pek çok muarızı

vardı. Henüz nikâhlı olmadığı, yani aralarındaki münasebetin resmi muameleden geçirilmemiş olduğu bir kadını beraberinde Ankara'ya getirmesi hem halk tarafından hoş görülmeyecek, hem de muarızlarının istismarına fırsat hazırlanmış olacaktı. Sonra, Ankara'da Latife Hanım'ın kalması için uygun bir yer bulmak zordu. Bulunsa bile, Mustafa Kemal Paşa'nın çalışma tarzı ve sistemi, Latife Hanım'la yakından ilgilenmesine imkân verir miydi?

Bütün bunları düşünmüş olmalı ki, Mustafa Kemal, Latife Hanım'ın, beraberinde Ankara'ya gelmesine izin vermedi. Fakat kendisine karşı bu kadar ince davranan, yakınlık gösteren bu genç kadını kırmak da istemiyordu. Onun için:

— Biz, dedi, evvela gidelim. Sonradan lüzum görürsem sizi de yanıma aldırtırım.

— Peki Paşam, öyleyse müsaade buyurursanız mektup yazayım.

— Yok, mektup istemem, telgraf kafidir.

Ve ayrıldılar.

Bu da, ilk buluşmalarından sonra ilk ayrılışlarıydı.

*

Latife Hanım, Mustafa Kemal ile maiyeti İzmir'den ayrılacakları sırada Seryaver Salih Bey'i bir kenara çekerek:

— Salih Bey demişti, Paşa'nın sıhhati hakkında sık sık haber beklerim sizden.

Sonra, Mustafa Kemal'e, uzaktan şefkat ve sevgi dolu gözlerle bakarak ilave etmişti:

— Beni unutmayınız.

İçli bir kadındı, duygulu bir kadındı Latife Hanım. O zaman kadınlar ve genç kızlar, İkinci Cihan Savaşı sonrasının

gençliği gibi «gerçekçi», hatta «egzistansiyalist» olmamışlardı. Mustafa Kemal'in kendisini beraberinde Ankara'ya götürmemesi, Latife Hanım'ın kalbinden yaralamış, fakat bunu belli etmemeye çalışmıştı. Çehresinde, ızdırabını saklamayı bilenlerin nurdan ifadesi belirmişti.

Halbuki, Mustafa Kemal bir gece ona ne demişti: «Bir yere gitmeyin, beni bekleyin. Bunu emrediyorum.» Bu söz, verilen teminatın en güzeli değil miydi? Lakin bu genç kadın, bu duygulu genç kadın için böyle bir söz dahi yeter sayılmazdı.

Ankara'ya vardıkları zaman Salih Bey, Latife Hanım'a verdiği sözü hatırladı. Paşa'nın sağlığından, İzmir'deki bu genç kadını sık sık haberdar edecekti. Mustafa Kemal'den müsaade alarak, Latife Hanım'a sağ salim Ankara'ya geldiklerini bildiren bir telgraf çekti.

Bu kısa haber Latife Hanım'ı çok memnun bırakmıştı. Bu memnuniyetini oturup kendi elyazısı ile Salih Bey'e yazdığı mektup ne güzel belirtir:

İzmir, Göztepe
19 Teşrinievel 38

Muhterem Salih Beyefendi,

Sadakatinizin minnetarıyım. Ankara'ya selameten muvasalat haberini müş'ir telgrafınızla beni ne derece mes'ut ettiğinizi tasavvur etseydiniz herhalde bir iki kelimecik daha lütfederdiniz.

Bugüne kadar bütün arkadaşların sükutunu fazla meşguliyete atfederek müteselli oluyordum. Esasen müfarekatinizden beri bu bahtiyar yuvayı tezyinle pek muhterem ve mukaddes misafirimin güzelliği seven gözlerini okşayacak ufaktefek tefrişat meşgul oldum.

Mütemadiyen gözlerim yolda, sizleri bekliyordum. Görüyorsunuz ki hayalen ayrılmamıştık. Geçen gün akrabanızdan bir zatın İzmir'de olduklarını haber aldım. Derhal buraya, öğle yemeğine davet ettim. Maatteessüf yatakta olmak münasebetiyle kendilerini göremedim. Kaptan vasıtasıyla biraz malumat alabildim.

Burada eski debdebe yoktur. Fakat Başkumandanlık boş olmakla beraber şerefi muhafaza edilmektedir. Yalnız içinde siyahlar giymiş müteessir ve mükedder bir vücut vardır. Bu kadar samimiyet ve ünsiyetten sonra, yapayalnız kalmış, hayatının kara sahifelerini tekrar açmaya ve birçok çirkinlikler tasavvur ederek derin bir teessürün altında ezilmeye mahkûm bir ben varım.

Paşa hazretlerine müdeaddit mektuplar yazdığım halde takdime cesaret edemedim. Mektup istemem, telgraf kafidir buyurmuşlardı. Halbuki son telgrafıma da cevap alamayınca bir daha tasdik etmekten sarfınazar ettim.

Büyük yerden gelen sükuta hürmet lazımdı. Ben de yalnız size cevap vermekle iktifa ediyorum. Sizin burada bırakmış olduğunuz hatıra pek kıymettardır. Eminim ki Paşa Hazretleri'ne karşı taşıdığım temiz ve edebi sadakatı hiç kimse, Seryaver bey kadar takdir etmemiştir.

Siz de beni mahzun etmeyin ve hiç olmazsa birkaç kelimecikle sıhhatleri hakkında malûmat verin. Olmaz mı Salih Bey?

Gazeteleri muntazaman takip ediyorsam da aldığım malumatla iktifa edemiyorum. Deli gibiyim. İşte bazen pek mes'ut günler yaşatanlar aksini hissettirmekten mütelezziz oluyorlar.

Paşa Hazretleri de rica ve istirhamıma rağmen Ankara'da en ufak bir vazife ile bile istihdan ederek beni beraberlerinde bulundurmak istememişlerdi.

Yalnız bir gece bipayan denizlere benzeyen mühlik gözlerini bana dikerek «Bir yere gitmeyin, beni bekleyin. Bunu emrediyorum» demişlerdi. Bu cümleyi hatırladıkça belki bir daha kavuşmak mümkün olacaktır diyor ve kemali memnuniyetle yeni bir saadete intizar ediyorum. Bu satırlara gülerseniz doğru değildir.

Zira güneşin daima ziyası altında yaşayanlar, medid bir karanlığın ne müthiş bir uçurum olduğunu bilemezler.

.....

Bu akşam bizim muhafızları bahçeye davet ettim. Güzel güzel oyunlar yaptılar. Ben de kendilerine ikram ettim. Tabii memnun oldular. Hepsi de hatırımı sayıyor. Paşa Hazretleri'ne ne kadar teşekkür etsem azdır. Buraya Başkumandanlık bürosu namına vermekle benim alam ve ekdarımı bir dereceye kadar tahfif ettiklerine emin olsunlar.

Zavallı babam, son mektubunda: Fakirhaneme bir levha asacağım ve bütün Müslümanların ziyaretgâhı olacaktır diyor.

Daha birçok sözleri vardır. Fakat başınızı ağırtmak istemem.

Paşa Hazretleri'ne kemali hürmet ve samimiyetle ellerini öptüğümü ve daima emirlerini ifaya amade olduğumu söyler misiniz?

Beni unutmadığınızdan dolayı arzı teşekkür eder, teyidi hissi hürmet eylerim efendim.

Uşakizade Latife»

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Salih Bey, Latife Hanım'dan bir mektup daha aldı. Zarfı açınca içinden bu defa Gazi'ye hitaben yazılmış bir mektup çıktı. Bu mektubu Gazi dikkatle okudu. Latife Hanım, ağlayan ve yalvaran satırları

ile Mustafa Kemal'in kalbine, kalbinin en ince hassas yerine hitap etmesini biliyordu:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Mukaddes Paşam,

Pek mes'ut dakikalar yaşadım. Şimdi de derin bir teessürün altında ezilmekteydim. Burada bırakmış olduğunuz şeref bütün ailemin halei saadetidir. Fakat yalnız bendenizin olan çok kıymetli ve ebedi bir şeyi daha vardır. O da canlı hatıranızdır. Yoksa, bu kadar debdebe, haşmet ve bilhassa samimiyetten sonra yapayalnız nasıl yaşayabilirim? Görüyorum ki bütün hissiyatımla zatı devletinizi takip etmekteyim. Yegâne emelim, münciye daima hizmettir.

Birçok defalar ufak bir vazife istirham etmiştim. Muvafakat buyurulmadı. Bazen dalıyorum, saatlerce gözlerim kapalı düşünüyorum. Bu rüyalardan uyanışımda: «Yarab, ne eksilirdi, deryayı izzetinden» diyor, gözyaşları döküyorum. Belki: «Beni yirmi gün görmekle bu kız benden ne istiyor? Ve bu hakkı ona kim vermiştir?» diye hiddetlenirsiniz. Bu zavallı kızcağız, şimdiye kadar, hayatın birçok acı sahifelerini okumuş, hiç kimseye rabtı kalb etmemiştir. Nazarında hiçbir şeyin ehemmiyeti olmamıştır. Fakat, ilk görüşte, dünyanın en büyük dahisi, kendisi için saklanmış olan sadakat, hürmet, samimiyet almak tenezzülünde bulunmuştur. Evet! Hayatımın son dakikasına kadar mes'ut veya bedbaht edileyim. Münciyi takibdeh hali kalmayacağım. Fi'len olmasa hayalen daima beraber yaşayacağım. Mademki bütün saadetimi, zatı devletinizin hizmetinde buluyorum. Yegâne arzum, her ne suretle olursa olsun sadakatimin yanınızda bir silah

olmasıdır. Esasen zatı devletinizi bu kadar temiz ve her türlü menfaati şahsiyeden vareste olarak seven kaç kişi vardır?

Rahatsızlığınızı işitince ne kadar mahzun ve mükedder oldum. Madem ki seyahatinize devam ettiniz afiyette olduğunuzu tahmin ediyorum. Müsterihim. Bursa'ya hareketim hakkındaki emre teşekkür ederim. Bendenizi bir dakikacık hatırlamış olmaklığınız gıpta edilecek bir şereftir. Hiç olmazsa iki helecanlı gece geçirdim. Meşguliyetiniz arasında, kalbimin en derin köşesinden fışkıran cümlelere affı nazar ederseniz, mes'ut olacağım. Daima emri devletlerine intizar eder, iki ellerinizi kemali hürmetle öperim mukaddes paşam.

«Latif»ten
Göztepe, 25-10-38»

Mektuptan da anlaşıldığı gibi, Latife Hanım, Gazi'yi hayalen de olsa adım adım takip ediyor, bir bakıma onun hayali ile yaşıyordu. Muhakkak ki Gazi bu mektubu okurken «kendisi için saklanmış olan sadakat, hürmet, samimiyet almak tenezzülü...» satırları üzerinde derin derin düşünerek ve gözleri dalarak durmuştur. İlerdeki izdivacı için, bu satırların kuvvetli bir tesiri olmadığı nasıl iddia edebilir?

Doğrusu Mustafa Kemal de, Latife Hanım'ı unutmuş değildi. Onu yalnız düşünmekle kalmıyor, Ankara'ya döndükten sonra, o sırada yanında olan annesi Zübeyde Hanım'a ve kızkardeşi Makbule Hanım'a, sık sık vesileler icad ederek, münasebetler düşünerek Latife Hanım'dan bahsediyordu. ondan bahsetmek ihtiyacını artık hissetmeye başlamıştı.

Latife Hanım, Gazi için artık sadece «Latif»ti. Latife adının bu kısaltılmış şeklini çok seviyor, bu manayı, ona daha çok yakıştırıyordu. Hemen her akşam sofrada onun adını

açmadan edemiyordu. Annesine kaç kereler Latife Hanım'ı methetmişti:

— Görsen anne, sen de beğeneceksin. Çok anlayışlı kız.

Heyecanı o kadar belliydi ki, Zübeyde Hanım, oğlunun kalbindeki alakanın bir kıvılcım niteliğini aştığını çoktan anlamaya başlamıştı. Kadınlara mahsus sezişi, ona diyordu ki, «Latife, artık Mustafa'mın kalbindedir.»

Bir yandan da merak ediyordu. Anneydi. Elbette ki oğlunun mürüvvetini görmek isterdi. Mustafa Kemal 43 yaşına gelmişti. Daha Harbiye'de öğrenci iken evlendirmek istediği Mustafa'sının ev bark sahibi olmasını tabii ki gönlü diledi. Bir akşam oğluna:

— Ben, dedi, şu Latife'yi muhakkak görmeliyim.

Bu arzu gitgide arttı. Zübeyde Hanım o sıralarda hasta idi. Doktorlar Ankara'nın yüksek ikliminin kendisine yaramadığını söylüyorlardı. Deniz seviyesinden daha az yüksek bir yerde yaşamasını tavsiye etmekteydiler.

Zübeyde Hanım için, bu «deniz seviyesinden az yüksek» olan şehir, pek fazla düşünülmeden bulundu. Burası, olsa olsa İzmir olabilirdi. Burada Latife Hanım da vardı. Son günlerini bu deniz kıyısındaki şehirde geçirmesi onu aynı zamanda dinlendirecekti. Mustafa Kemal, başyaveri Salih Bey'i İzmir'e göndermeye karar verdi. Zübeyde Hanım için münasip bir ev araştırılacaktı.

Salih Bey otomobille ve Konya yolu üzerinden İzmir'e geldi. Bir otele inmek ve sonra ev aramaya başlamak niyetindeydi. Fakat istasyonda Latife Hanım'ın emektar ağası Ahmed Efendi ile karşılaşınca şaşırdı. Çünkü Ankara'dan hareketini kimseye bildirmemişti. Peki, Ahmet Ağa kendisini karşılamak için buraya geldiğine göre kimden haber almıştı?

Ahmed Ağa, Latife Hanım namına geldiğini ve kendisini evlerine götürmeye memur olduğunu söylüyordu. Salih

Bey, bahane olarak rahatsız etmekten çekindiğini söyledi. Gitmeyi pek istemiyordu. Fakat Ahmed Ağa o kadar ısrar etti ki neticede, Latife Hanım'ların evine gitmeyi kabule mecbur oldu.

Latife Hanım, Salih Bey'i büyük bir samimiyetle karşıladı. Kapıya kadar çıkmıştı. Siyahlar giyinmişti. Mustafa Kemal'e ve Ankara'ya dair bitip tükenmez sorular soruyordu. Salih Bey her soruya uygun cevaplar bulup vermeye çalışıyordu. Nihayet sıra İzmir'e yaptığı bu seyahatin sebebini anlatmaya geldi. Zübeyde Hanım'ın rahatsızlığını, doktorların tavsiyelerini, gideceği yer olarak İzmir'in seçildiğini, kendisinin de münasip bir ev aramak üzere buraya geldiğini anlattı.

Latife Hanım birden ellerini çırparak sevinçle haykırdı:

— Ev hazırdır! Kendilerini Karşıyaka'daki evimizde misafir etmek bizim için müstesna bir zevk olacaktır.

Hemen ertesi günü Karşıyaka'ya giderek evi gördüler. Burası, bir sanatoryumdan aranan bütün özellikleri toplamış, türlü ağaçlar ve çiçeklerle süslü, geniş bir bahçe ortasında mükemmel bir köşktü.

Fakat Salih Bey, Gazi'ye sormadan kesin bir karar vermek istemiyordu. İzmir Valisi Abdülhalik Bey'e[23] giderek durumu anlattı, kendisine danıştı, sonra Gazi'ye vaziyeti bildirdi. O tarihte Büyük Millet Meclisi Reisi olan Mustafa Kemal Paşa rızasını bildirdi. Bunun üzerine köşkteki hazırlıklara hemen başlandı.

Latife Hanım çok memnundu. Mustafa Kemal'in hayran olduğu adamın annesini, kendi evlerinden birinde misafir edecekti. Bu suretle onun yanında olmak fırsatını eline geçirmiş olacaktı. Adeta bir çocuk gibi seviniyordu. Salih Bey'le

(23) Mustafa Abdülhalik (Renda): İzmir Valiliği, mebusluk, Büyük Millet Meclisi Reisliği, Atatürk'ün ölümünde bir gün Reisicumhur vekilliği yapmıştır.

birlikte, her gün otomobille Göztepe'den Karşıyaka'ya geçiyor, evin hazırlıklarına nezaret ediyor, akşam olunca yine otobille Göztepe'ye dönüyorlardı.

Salih Bey görüyordu ki, Latife Hanım'ın en büyük zevki Gazi'den bahsetmektir. Salih Bey'in bir görevi de, Gazi'ye, gün aşırı, Latife Hanım'la konuştukları şeyler hakkında bilgi vermekti. Yakından görüp duyduklarını çok samimi bir şekilde Gazi'ye bildiriyordu. Ankara'ya gönderdiği mektuplardan birini Latife hanım her nasılsa okumuş, hakkındaki düşüncelerinden çok memnun kalmış, çok duygulanmıştı. O mektubu okuduğu günden sonra Salih Bey'e olan sevgi ve saygısı bir kat daha artmıştı.

Bir gün:

— Salih Bey, dedi. Sizin benim hakkımda iyi hisler besleyen bir zat olduğunuzdan öteden beri emindim. Fakat son günlerde ben sizi hakiki bir baba yerine koymaya başladım.

O sıralarda Gazi'den bir telgraf geldi. Salih Bey'in hemen Ankara'ya dönmesini istiyordu. Fakat Salih Bey soğuk algınlığından rahatsızdı. Tedavi eden hekim seyahatine izin vermiyordu. Rahatsızlığını Gazi'ye bildirdi. Gelen cevapta birkaç gün daha İzmir'de kalmaklığına müsaade edildiği bildiriliyordu.

Aradan birkaç gün daha geçmişti. Salih Bey artık iyileşmeye başlamıştı. Ankara'ya dönmeye hazırlanıyordu. Bir gün Latife Hanım yanına geldi:

— Ben artık İzmir'de kalamayacağım. Paşa Hazretleri'ne lütfen tarafımdan arz ediniz. Müsaadeleri olursa Avrupa'da küçük bir seyahate çıkmak istiyorum, dedi.

Salih Bey Ankara'ya döndü. İlk işi Latife Hanım'ın ricasını Gazi'ye bildirmek oldu. O sırada Zübeyde Hanım'ın rahatsızlığı daha artmıştı. Doktorların tavsiyelerini tekrarlama-

ları üzerine Zübeyde Hanım'ı İzmir'e hemen götürmek gerekiyordu.

Bir gece yarısı yatağına girmiş, uyumak üzere olan Salih Bey telefonun sesiyle uyandı. Zübeyde Hanım İzmir'e gönderilecekti. Bu görev, yine Salih Bey'e veriliyordu. izmir'e giden heyette Salih Bey, eşi Pakize Hanım, Dr. Yzb. Asım (Arar) Bey vardı.

Latife Hanım, Zübeyde Hanım'a bir hastabakıcı gibi hizmet etmekte kusur etmiyordu. Fakat aradan birkaç gün geçtikten sonra, Salih Bey'i çağırdı. Gizlice dedi ki:

— Salih, benim gördüğüme göre bu kızcağız ile oğlum mesut olamazlar. Derhal beni geriye götür. Mustafa'mı bu işten vazgeçirteyim.

Lakin Salih Bey, Zübeyde Hanım'ın bu dileğini Mustafa Kemal'e söylemedi veya söyleyemedi. Niçin? Aradan çok geçmeden Zübeyde Hanım vefat etti. Bu arada Salih Bey, Gazi'yi göremedi, söylemeye fırsat bulamadı. İkinci bir ihtimal de, Salih Bey'in, Latife Hanım'ı beğenmesi ve Gazi ile evleneceğine emin bulunması olabilir. Kurtulacak bir yuvanın temeline çürük bir taş koymamak istemesi muhtemeldir. Bir başka sebep de, Zübeyde Hanım'ın bu dileğini bir kapris veya «oğlan annesi» olmanın verdiği duygu ile varılmış bir hüküm telakki etmiş olabilmesidir.

*

Mustafa Kemal, Batı gezisine çıkmıştı. İlk önce Eskişehir'e gelerek terftişlerde bulunmuştu. Buradan Bilecik, İzmit ve Bursa'ya doğru yoluna devam edecekti. Fakat daha hareket etmeden Eskişehir'de, annesinin ölüm haberini aldı. İzmir'e gitmesine imkân yoktu. Gitse bile annesinin cenaze tö-

renine dahi yetişemeyecekti. Yaverine telgraf çekmekle yetindi.

22 Ocak 1923 günü Bursa'ya gelmişti. O gece, Rauf Bey'le eşi Lâika Hanım'ın ve arkadaşlarının, Madam Brod'un otelinde hazırladıkları ziyafette bulundu. Hatıralarını anlatıyor, sofradakiler de merakla ve heyecanla O'nu dinliyorlardı. Saatin nasıl geçtiğini fark eden yoktu. Bir aralık, Laika Hanım:

— Paşa Hazretleri dedi, bu seyahatiniz münasebetiyle ortada dolaşan bir rivayet etrafında bizleri tenvir etmenizi rica edeceğiz. Bu defa İzmir'e gidince evleneceğinizi söylüyorlar.

Gazi bu sorudan çok hoşlandı. Gülmeye başladı:

— Evet, öyledir. Evlenme tarihini bu seyahate göre ayarladık.

İnce parmakları arasına aldığı kadehten bir yudum içti. Masadakiler, bu konu etrafında biraz daha açılmasını, bilgi vermesini bekliyorlardı. Biraz sonra, Gazi'nin sesi tekrar duyuldu:

— Evvelce evlenmenin aleyhinde idim.

Davette bulunanlardan Kurmay Binbaşı Cevdet Kerim (İncedayı):

— Affınızı dilerim Paşam, evlenmenin aleyhinde olduğunuzu buyurdunuz. Şimdi sizi lehine çeviren amil nedir? Lütfeder misiniz?

— Muzipler, birbirinizle anlaşıp tertipler yapıyorsunuz beni konuşturmak için. Sizin Fevzi Paşa'nız bu suale cevap vermezdi.

Az süren bir tereddüt. Gözlerinin içine dikilen bakışları tarıyarak devam etti:

— Neden aleyhinde olduğumu anlatayım.

Tam o sırada dışardan feryatlar duyuldu. «Yangın var» sesleri geliyordu. Rauf Bey'le Laika Hanım, Gazi'den izin isteyerek masadan fırladılar. Çocukları oteldeydi. Onların başına bir şey gelmesinden korkmuşlardı.

— Neden evlenme aleyhinde olduğumu şu anda fiilen bu hareket tevsik etmektedir. Evli olmak, millet ve memleket lehine icabında büyük fedakârlıkları göze almayı kayıtlar, zincirler. İnsanın yerine göre enerjisini kırar. Görüyorsunuz bir yangın haberi bir ana ve babayı nasıl heyecanlandırdı. Çünkü çocukları var. Yavrularını korumak isterler, haklarıdır. Ben mücadele adamıyım. Hiçbir kayıt altına girmemek isterdim. Şimdi ise evlenme lehine neden döndüğümü de Latife Hanım'a söyleteceğim. O da cevap vermezse o zaman fena olur.

«Latife Hanım» adı böylece ilk defa duyuluyordu.

Bir sessizlik oldu, sonra hanımlardan biri:

— Latife Hanımefendi güzel mi Paşam?

Gazi Mustafa Kemal bu soruya üç kelimelik bir cevap verdi? Sonra devamla:

— Hanımefendi çok güzel olsa ben zaten almam, dedi, Ben kıskanç bir adamım. Zekâsını, bilgisini, terbiyesini beğendim.

Yangın söndürülmüş, Rauf Bey'le eşi sofraya dönmüşlerdi. Bu sefer Laika Hanım sordu:

— Paşam, hiç sevdiniz mi?

Gazi'nin kaşları çatıldı. Müstehzi bir gülüşle:

— Sevmek, dedi, vakit bulduk mu ki? Bir ömür çeşitli mücadelelerle geçti. Dağ, dere, tepe, vadi ve çadırda, karargâhlarda ömür süren bir askerin sevmeye vakti kalır mı?

Bir itiraz yoktu. Bir tereddüt yoktu. Sanki bu cevabı tabii karşılamıştı. O zaman isyan eder gibi sert bir sesle:

— Hanımefendi, hanımefendi, dedi. Biz de insanız, bizim de çarpan bir kalbimiz, bizim de bir his tarafımız var. Askeriz diye mi şüpheniz?

Sonra sesindeki tonu yumuşatarak:

— Haydi çocuklar, ayağa kalkınız, diye devam etti, piyano bilen piyano başına. Milli havalar çalınız, türküler söyleyiniz, oynayınız.

Herkes kalktı, sofrada tek başına kalan Mustafa Kemal, ortada dönenleri coşturmak için ellerini çırpıyordu. Bir taraftan da beyaz keten mendili ile gözlerinden akan yaşları silmeye çalışıyordu. Kimseye göstermeden, hissettirmeden silmeye...[24]

Mustafa Kemal, artık İzmir'e geliyordu. Hareketi her tarafta derhal duyulmuştu. Birçok yerlerden, karşılama programı hakkında tafsilat isteyenler oluyordu.

Hazırlanan programa göre, Mustafa Kemal Paşa, Karşıyaka'da trenden inecek ve annesinin kabrini ziyarete gidecekti.

Tren istasyona girdi. Mustafa Kemal'i karşılamaya gelenler arasında, en önde Uşakizade Muammer Bey de bulunuyordu. Gazi, vagondan inmeden önce, yaveri Salih Bey'i çağırarak Latife Hanım hakkında bilgi istedi. Salih Bey, her zamanki gibi, Latife Hanım'da gördüğü meziyetlerden bahsetti. Bunun üzerine Gazi:

---

(24) Tanınmış Hintli kadın yazar Rubbana Nathal, Atatürk'ün hiç sevip sevmediği hususunda diyor ki:
«Atatürk ileri, garblı bir insanın bütün hususiyetlerini fazlasıyla taşır. Fakat onda aynı zamanda kadın ruhunu ve varlığını çok iyi kavramış, şarklı bir erkeğin inceliği, hassasiyeti vardı. Kendisine, hayatınızda hiç sevdiğiniz mi, diye sorduğum zaman, hârikulade manalı gözlerinin nemlenir gibi olduğunu ve bir melankoli bulutunun gelip geçtiğini hissettim.»

— Ben onunla evlenmeye karar verdim, dedi. Şimdi babası burada mıdır?

— Evet, sizi istikbale geldi.

— Öyleyse hemen git, babasını bu kararımdan haberdar et. fakat başka hiç kimseye buna dair bir şey söylenmemesini ayrıca tembih etmeyi unutma.

Salih Bey, Gazi'nin emrini, Muammer Bey'e gizlice bildirdi. O da gözleri yaşla dolarak Salih Bey'in boynuna sarıldı:

— Çok teşekkür ederim Salih Bey!

Gazi, trenden inerek annesinin kabrine gitti ve bir söylev verdi. Oradan dönüşte, Göztepe'deki Başkumandanlık karargâhı yapılmış olan Uşakizade konağına yerleşti.

Gece Uşakizade ailesinin sofrasında neşeli bir yemek yediler. Gazi, Muammer Bey'le konuşuyordu. Muammer Bey'in babası Uşakizade Sadık Bey meşrutiyet yıllarında İzmir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başında olarak ve İzmir belediyesini elinde tutarak mücadele etmiş. İttihatçılarla araları daima açıkmış. Gazi de, parti mücadelelerinin dışında ve üstünde kalarak milli birliğin davacısı olduğunu anlatıyordu.

1923 yılı Ocak ayının 29'uncu günü Uşakizade konağına çaya davet edilenlerin çoğu bunun nikâh merasimi için olduğunu tahmin bile etmiyordu.

*

Bütün Uşakizade ailesi konakta toplanmıştı. Latife Hanım'ın kızkardeşleri salondaydılar. Ondan daha küçük olan iki kızkardeşi ile erkek kardeşi Ömer misafirleri karşılayıp ağırlıyorlardı.

Köşkün üst katındaki sofaya kapısı açılan büyük odalardan birine bir masa konulmuş, etrafına da masa ve sandalyeler dizilmişti.

Nikâh salonuna önce İzmir Kadısı girdi. Onun arkasından Gazi, yanında Latife Hanım olduğu halde içeri girdi. Müşir Fevzi Paşa ile Karabekir Kâzım Paşa, üniformalı oldukları halde Gazi'nin tarafına geçerek oturdular. Salih Bey'le İzmir Valisi Abdülhalik Bey de Latife Hanım'ın tarafında yer aldılar.

Gazi sivil, kruvaze, lacivert bir elbise giyindi. Başında her zamanki gibi yassı, koyu renkli, astrakan bir kalpak vardı. Latife Hanım da koyu renkli bir rop giymiş ve başını ölçülü bir şekilde örtmüştü. Muammer Bey'in gözleri yaşlıydı. Pencerenin yanında duruyordu.

Davetliler arasında Galib ve Emin Paşa'lar da bulunmaktaydı.(25)

Atatürk, Latife Hanım ve
beraberindekiler Afyon Türkocağı önünde. 23 Mart 1923.

(25) Davetlilerin hepsini ismen tesbite imkân bulunamamıştır.

Bütün sesler kesilmişti.

Biraz kısık, vakur bir ses, İzmir Kadısı'na hitab etti. Bu, Mustafa Kemal Paşa'nın sesiydi:

— Efendi Hazretleri, biz Latife Hanım'la evlenmeye karar verdik. Lütfen muamele-i lazimesini yapar mısınız?

Kadı Efendi, Mustafa Kemal'i dikkatle dinliyordu. O'nun sözü bitince, Latife Hanım'a dönerek sordu:

— Hanımefendi, on dirhem gümüş mihri müeccel ve aranızda takarrür eden mihri muaccel ile hazırı bilmeclis Gazi Mustafa Paşa Hazretleriyle tezevvücü kabul ediyor musunuz?

Latife Hanım, beklenen cevabı verdi:

— Kabul, ettim, cevabını alan Kadı Efendi, bu sefer Gazi'ye dönerek aynı soruyu sordu:

— Paşam, on dirhem gümüş mihri müeccel ve aranızda takarrür eden mihri muaccel ile hazırı bilmeclis Latife Hanımefendi ile evlenmeyi kabul ediyor musunuz efendim?

— Kabul ettim!

Hayatında ve kadılık görevinde şerefli bir hizmeti yaptığına sevinen kadı, cübbesinin kollarını süratle sıvayarak ellerini göğe doğru kaldırdı, yeni evlilerin sağlık ve saadetine ve bu evlenmenin vatan için de «müteyemmen» olması için hazır bulunanları duaya davet etti. Duadan sonra, Latife Hanım'ın iki kızkardeşi, misafirlere çay, şekerleme, şerbet ikram etmeye başladılar.

Müşir Fevzi Paşa, hayatında kimseye göstermediği bir yakınlıkla, gözleri yaşlı olarak Gazi'nin sırtını okşuyordu.

Şimşekler ve fırtınalar arasında geçmiş kırk üç yıllık hayat gemisi artık sükunet limanına girmek üzereydi.

Latife Hanım, kaç zamandır özlediği hayata kavuşmuştu. Gazi'yi ilk gördüğü andan beri bu dakikayı beklemişti.

29 Ocak 1923 günü saat 17'den itibaren, Gazi Mustafa Kemal Paşa da artık evliler sırasındaydı.[26]

.....

Saadetleri için her şey tamamdı. Yalnız bir nokta, küçük bir nokta önemliydi: Latife Hanım, Mustafa Kemal'in yaradılışındaki ani çıkışlara ve durgunluktan nefret eden hareketli akışa intibak edebilecek miydi?

Mesela bir geceyarısı saat ikide yataktan kalkıp şöyle bir istekte bulunduğu zaman Latife Hanım muhakkak ki şaşırmıştı:

— Latife, ben şimdi bir tramvaya binmek istiyorum.

O gece bir türlü uyuyamamıştı. Halbuki, hekimlerin tavsiyelerine uyarak gayet asude bir hayat geçirmesi gerekiyordu.

---

(26) Anadolu Ajansı'nın 29.1.1923 günlü bülteninde, nikâh merasimi hakkında verdiği tafsilat aynen şöyledir:

«Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle Uşakizade Latife Hanımefendi'nin emri mesnunu akidleri bugün saat beşte Göztepe'de icra edilmiştir.

Akid merasimi fevkalade sade olmuştur. Müşir Fevzi, Kâzım Karabekir Paşa'lar hazaratı, Başkumandan Paşa Hazretleri'nin, Vali Mustafa Abdülhalik Bey'le Seryaver Kaymakam Salih Bey de Latife Hanımefendi'nin şahidleri bulunuyorlardı.

Paşa Hazretleri ve Latife Hanımefendi, şahit ve davetlilerden mürekkeb bir masada karşı karşıya oturmuşlardır. Paşa Hazretleri Kadı Efendi'ye hitaben: «Efendi Hazretleri, biz Latife Hanım'la evlenmeye karar verdik. Lütfen muamele-i lazımesini yapar mısınız?» demiştir.

Bunun üzerine Kadı Efendi evvela Latife Hanım'a teveccüh ederek: «On dirhem gümüş mihri müeccel ve aranızda takarrür eden mihri muaccelle hazırı bilmeclis Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle tezevvücü kabul ediyor musunuz?» demiş ve Latife Hanım, «kabul ettim» cevabını vermişlerdir. Kadı Efendi müteakiben Paşa Hazretlerine aynı suali irad etmiş ve müşarünileyh «evet, kabul ettim» buyurmuşlardır.

Duayı müteakib tarafeyn, hazırun tarafından pek samimi bir surette tebrik edilmişlerdir.

Anadolu Ajansı, millet ve memleketi halas ve necata isal eden büyük müncimizle, yüksek tahsille iktisabı feyz ve kemal eylemiş bulunan Latife Hanımefendi'nin mazharı saadet olmalarını niyaz ve tazarru eyler.»

Gecenin o saatinde tramvay nereden bulunacaktı? Bunu, Gazi'ye anlatmak belki mümkündü ama bir dileğinin yerine gelmemiş olması O'nu üzecekti. Bunu düşünen Latife Hanım:

— İstirahat etseniz daha iyi olmaz mı, dedi vakit de oldukça geç.

— Ben de vaktin geç olmasından istifade ederek tramvaya binmek istiyorum ya.

— Peki öyle ise, temin edelim.

Saat ikide telefon edilerek bir atlı tramvay hazırlatıldı.

— Tramvay hazır. Emrinize amade.

Mustafa Kemal, yanına yaverini ve Latife Hanım'ı da aldı. Hep beraber tıramvaya bindiler. Bir sürücüden başka kimse yoktu. Gazi, sürücünün yanına yaklaştı ve sordu:

— Sen atları kamçı ile mi idare edersin?

— Tabii Paşam, kamçısız idare edilir mi?

— Neden idare edilmesin?

— Biz görmedik!

Sürücünün yanına çıktı:

— Sen şu yerini bana ver de, ben kamçısız idare edeyim.

Dizginleri eline aldı ve tramvayın atlarını sürmeye başladı.

— Nasıl, idare edebiliyor muyum?

— Benden daha güzel idare ediyorsunuz Paşam.

— Ben de senin gibi bir idareciyim. Ben de yüz binlerce insanı idare ettim. onları ölüme giden yola seve seve sevk ettim. Fakat bir tanesine kamçı kullanmadım.

Latife Hanım da söze karıştı:

— Paşam, ben de biletçi olsam?

Gazi ciddi ciddi:

— Çok güzel olur, biletleri çaldırmazsın, diye cevap verdi.

Sonra hemen ilave etti:

— Kamçısız tramvay idare ediyorum. Beni fazla konuşturma.

.....

Buna benzer diğer olaylara ve aralarındaki yaradılış farkının henüz meydana çıkmamış belirtilerine dayanıp dayanamayacağını bu ilk günlerde Latife Hanım da kestiremiyordu.

*

Bir müddet sonra, Gazi Mustafa Kemal ile Latife Hanım balayı gezisine çıktılar. Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşan yeni evliler her tarafta büyük gösteriler ve candan yapılan törenlerle karşılanıyorlardı.

Konya'ya geldiler.

Resmi ziyaretlerden sonra, Mevlevihanede verilen bir akşam ziyafetine, Gazi, Latife Hanım'la birlikte gitti. Postnişinin büyük kızı da sofradaydı. Haremsiz, selamsız bir sofra.

Latife Hanım, Avrupalı büyük isimlerin kadınlar hakkında söylemiş oldukları sözleri tekrarlıyordu:

— Kant demiş ki, kadının en büyük süsü fazilettir. Dekart demiş ki...

Sofrada, öğretmen ve yazar İsmail Habib (Sevük) de bulunuyordu. Gazi'ye:

— Hanımefendi'nin bu gibi fikirlerini millete de bildirmek için bir mülakat yapmak ne kadar faydalı olacak.

— Ben razıyım. Eğer kendisi de razı ise...

Latife Hanım:

— Şimdiye kadar, dedi, hiçbir gazeteciye mülakat vermedim, fakat... fakat İsmail Habib başka.

(Bu mülakat, Ankara'ya dönüldüğü vakit, Latife Hanım ve İsmail Habib'in arzularına rağmen, Gazi siyasi sebeplerle izin vermediği için yapılamamıştır.)

Bu seyahat sırasında. Gazi Mustafa Kemal, eşinin bilgi ve görgüsünü ortaya çıkaran olayları ve vesileleri büyük bir sevinçle kolluyordu. Herhangi bir vesile ile, mesela:

— Byron'dan bir şiir okusana Latife, manasını anlamıyoruz ama ahengi hoşa gidiyor, derdi.

Byron'dan tanınan bir sesle okunan şiir bitince bu defa:

— Bir de Hugo'dan oku da bari manasını da anlayalım, diyerek bir şiir daha okuttururdu.

Bir gazinoda, Latife Hanım, Yunan esirleriyle yapılan konuşmada tercümanlık edince, etrafındakilere, «bizim hanım nasılmış» der gibi öğünen bakışlarla bakmıştı.

Latife Hanım, Gazi'nin kendisine olan hayranlığını elbette hissediyor ve bundan haklı bir gurur duyuyordu. Bu gururu gösteren küçük bir olay da, tren Çumra'ya geldiği sırada vuku bulmuştu.

O tarihte Konya Ovası Sulama Müessesesi Müdürü olan Asaf (İlbay) Bey de karşılayıcılar arasındaydı. Gazi, onu, Latife Hanım'a takdim etti:

— Çocukluk arkadaşım ve aziz dostum Asaf.

Sonra, kendilerini karşılamaya gelen halka doğru ilerlerken Asaf Bey'e:

— Sen Latife Hanım'la otur, dedi.

Asaf Bey, Latife Hanım'ın elini saygı ile sıktı ve oturdu. Latife Hanım, Fransızca bir derginin sayfalarını karıştırıyordu. Asaf Bey:

— Seyahatiniz nasıl geçiyor Hanımefendi, dedi.

Cevap yok. Latife Hanım sadece başını salladı.

Asaf Bey bu sefer başka bir konudan açtı. Kesin ve çok kısa cevaplar aldı. Nafile! Latife hanım bir türlü konuşmuyordu. Gazi'nin eski arkadaşı sıkıntıdan ne yapacağını bilemiyordu. En nihayet susmaktan başka çare olmadığını anladı, başını çevirdi, pencereden dışarısını seyre daldı.

Birden Latife Hanım, elindeki dergiyi bıraktı:

— Paşa ile nerede ve nasıl tanıştınız, anlatır mısınız lütfen, dedi.

— Bir mahallede doğduk, büyüdük, bir mektepte okuduk.

— Selanik'te mi?

— Evet!

— Selanik şehri nasıldır? Halkı medeni midir?

— Rumeli'nin, hatta Türkiye'nin en iyi ve ileri şehridir. Mustafa Kemal Paşa orada doğdu ve büyüdü. Selanik mektepleri bu dahiyi yetiştirdiğine göre, halkının da medeni olduğundan şüphe edilemez.

— İzmir'le mukayese edebilir misiniz?

— İzmir'den daha ileridir.

O sırada Mustafa Kemal, kompartımana girdi. Latife Hanım:

— Senin arkadaşların hep böyle bilgili ve mağrur mudur, dedi.

Sonra ilave etti:

— Bakınız arkadaşınız, Selanik'i en ileri şehir ve Selanik'lilerin de en medeni vatandaşlardan, hatta İzmir'den ve İzmir'lilerden ileri olduğunu söylüyor. Doğrusu dostunuzdan müştekiyim.

Demin Latife Hanım'ı konuşturamadığına sıkılan Asaf Bey, bu sefer de pot kırmış olduğunu düşünüyordu. Fakat Mustafa Kemal derhal:

— Arkadaşım hakikatı ifade etmiştir, dedi.

Tren hareket etmek üzereydi. Asaf Bey, iyi yolculuklar dilerken, dönüşte, Çumra'da bir çayını içmelerini rica etti. Kabul ettiler.

(Fakat, Adana dönüşünde bütün hazırlıklar yapıldığı halde, Bostancı Barajı'nın kenarında kurulan çay sofrası bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında mahvoldu. Asaf Bey, tren gelince özür dilemekten başka çare bulamadı.)

Adana yolunda ilerleyen trende «Paşa Kâzım» adında bir de cüce vardı. Ankara'nın hemen hemen tek eğlencesi olan çok kısa boylu bir adam.

Yolda, Latife Hanım'ın çok hoşuna giden bir nükte yaptığı için, genç kadın, Paşa Kâzım'a yirmi beş liralık bir banknot verdi. Yirmi beş lirayı cebine koyan Paşa Kâzım, parayı koyduğu tarafı ağır basmış gibi yamuk bir halde Gazi'nin yanına geldi.

— Ne o Paşa?

Zeki cüce Mustafa Kemal'den de para koparmak niyetinde:

— Hanımefendi'nin verdiği bu cebimdeki banknot o kadar ağır bastı ki, muvazenem bozuldu.

— Aferin Paşa Kâzım, seni iğrilikten kurtarmak lazım. Fakat eksik versem muvazene düzelmez, fazla versem muvazene bozulur. Cebindeki banknotu ver de biz de ona göre verelim.

Paşa Kâzım, hep o iğri tavrıyla yürüyerek banknotu Mustafa Kemal'e uzattı. Gazi, parayı alınca ciddi bir eda ile emretti:

Latife Hanım, Atatürk'le çıktığı yurt gezisinde
Karabekir Kâzım Paşa'yla. 4 Şubat 1923.

— Doğrul.

Paşa Kazım şaşırmıştı.

— İğriliğin bu banknotun ağırlığından ileri gelmiyor muydu? Ağırlığı aldım. Artık iğri kalmazsın, doğrul!

Fakat, buna rağmen Paşa Kazım dilediğine ulaştı. Yirmi beş liralık banknotlar ikileşti.

*

Latife Hanım, Gazi'nin içkisine karşı ilk tedbirleri almaya başlamıştı. O'nu içkiden vazgeçirmek, hiç olmazsa azaltmak istiyordu. Bu suretle hayatını bir çerçeve içerisine sokabileceğini umuyordu.

Şehirlerde söylediği nutukları, İsmail Habib yazıyor ve sonra kendisine okuyordu. Konya'da söylediği nutku da yazmış ve Gazi'ye okumuştu. Nutkun yazılışını çok beğenince:

— Çocuğa kadeh getirsinler, dedi.

Latife Hanım, içkiyi azalttırmak hevesiyle, fakat yumuşak bir sesle:

— Gece yarısı buradan gidilecek diye bütün şişeleri trene yollamıştık, dedi.

Gazi birden köpürdü:

— Nasıl olur? Misafirimize karşı da mı?

Tabii şişeler getirildi, açıldı, kadehlere dolduruldu ve sohbet başladı. Bu, Latife Hanım'ın, mücadelesinde uğradığı ne ilk, ne de son mağlubiyetti. Bununla beraber, Latife Hanım'ın, Gazi üzerindeki tesiri hâlâ devam ediyordu. Mersin'e gittikleri zaman, Mustafa Kemal, birçok şeylere hiddetlenmişti. Belediye reisine kızmış, Türk Ocağı'nda söylenmiş, vilayette noksanlar bulmuştu. Dr. Reşid Galib Türk Ocağı başkanı olmak sıfatıyla, Mersin'de, Gazi'nin şerefine bir nutuk vereceği vakit, doğrudan doğruya kendisine söyleyememiş, İsmail Habib'e rica etmiş, o da Latife Hanım'dan ricada bulunmuştu. Karısının istediği üzerine de Gazi «peki» demişti. Seyahatin sonuna doğru, tren Polatlı'ya yaklaşırken, İsmail Habib, o gün söylediği nutku yazıp hazırlamış, kendisine de okumuştu Gazi nutku çok beğenmişti. İsmail Habib, her bölümü okudukça, «Bravo, bravo» diyordu. Bu bravolar o kadar çok tekrarlandı ki en nihayet Latife Hanım:

— Hiç insan kendi söylediği söze bravo der mi, dedi.

— Ben kendi sözlerime değil, onların tutuluşuna bravo diyorum.

— İyi söylemişsiniz ki iyi tutulmuş.

— Bunda yalnız tutuluş değil, işin ruhunu kavrayış var. Mesela bak... Oku çocuğum bir daha bakayım o milliyet fıkrasını.

İsmail Habib tekrar okuyor, Gazi izah ediyor ve Latife Hanım, Mustafa Kemal'e hak veriyordu.

En nihayet seyahat bitmiş, Ankara'ya dönülmüştü.

*

Gazi, Ankara'ya döndükten sonra yaşayış tarzını tamamıyla değiştirmişti. Akşamları vaktinde yemek yiyor, yemekten sonra yakın arkadaşlarının evine, Latife Hanım'la birlikte ziyarete gidiyordu. Bu yakın arkadaşlar bazen Salih Bey, bazen Kılıç Ali Bey oluyordu. bu ziyaretlerde oturulup konuşuluyor, hoşça vakit geçiriliyordu. Bütün hayatında hiçbir şekilde kayıt altına girmemiş olan Gazi de bu yeni hayata intibak etmeye çalışıyor, hatta bu yaşayış tarzından memnun bile görünüyordu. Bütün alışkanlıklarını bir kenara bırakmış, sakin ve mesut aile hayatına uymaya başlamıştı.

Latife Hanım, kısa zamanda çevresinin saygı ve sevgisini toplamayı başarmıştı. İyi bir ev kadını idi. Gazi kimi severse ona yakınlık gösteriyor, neden hoşlanırsa hoşlandığı şeyleri yadırgamadan çabucak intibak ediyordu. Etrafına, Gazi'nin yakın arkadaşlarının ailelerini toplamıştı. Bu suretle Ankara'da bir sosyete hayatı kurulmaya başlamıştı.

Fakat bu tatlı hayat uzun zaman devam etmeyecekti. Geçen günler, Zübeyde Hanım'ı haklı çıkarmaya başlamıştı. O bu genç kızın, oğlu ile mesut olamayacağını söylememiş miydi? İşte şimdi yaradılış ayrılıkları bir geçimsizlik konusu olmaya başlamıştı bile.

Latife Hanım'a göre, Mustafa Kemal, sadece kendi kocası idi. O'nun bütün diğer sıfatları bundan sonra geliyordu. Akşam oldu mu «Kemal» evine gelmeli, soyunmalı, gecelik entarisini giymeli, yemeğini yedikten sonra bir köşede otu-

rup bol köpüklü kahvesini içmeliydi. Tıpkı Bâ-bıaliye mensup bir kalem efendisi gibi. Halbuki Mustafa Kemal, bu tarz bir adam olmaktan ne kadar uzaktı. Mümkün müydü? bir defa serbest ve gönlünün dileğince yaşamaya alışmış 43 yaşındaki bu adam, bu yaştan sonra tabiatını değiştirebilir miydi? Sonra, Mustafa Kemal devlet reisi idi. Siyasi bir şahsiyetti. Alelade bir adamınki gibi aile hayatı olması elbette imkânsızdı.

Latife Hanım'ın en hoşlanmadığı şeylerden biri de Gazi'nin sofrasıydı. Geceleri, bu sofra başında geç vakte kadar oturulmasını, kendisinin bir nevi ihmali telakki ediyordu. Zaman geçtikçe bu sofra meselesini ele aldı. Sofranın samimiyetini ortadan kaldırmak için birtakım kurallar koymaya başladı. Sofraya smokin ile gelinecekti, davetliler teşrifat memurları vasıtasıyla davet edilecekti, akşam yemeği devamınca bir orkestra çalacaktı. Bütün bunları Gazi, elbette ki hoş karşılamıyordu. Sofranın samimi havasını bozacak, ortadan kaldıracak bu tedbirlere canı sıkılıyordu.

Latife Hanım ve Atatürk Tarsus'ta karşılanıyor. 18 Mart 1923.

Latife Hanım, kocasının devlet reisi olduğunu unutuyor, fakat kendisinin devlet reisinin karısı olduğunu aklından çıkarmıyordu. Bir nevi kraliçeydi adeta. Mesela belirli bazı saatlerde Çankaya Köşkü'nün önünde bando çaldırması Gazi'nin hiç hoşuna gitmiyordu. Bir halk adamıydı o, fakir halkın arasından çıkmıştı. Fakir bir milletin başındaydı. Böyle gösterişlere, birbirini aldatmaya ne lüzum vardı?

Günler böyle geçerken bir zaman gelmişti ki, Latife Hanım tamamen değişmiş, Gazi'nin hoşlandığı şeylerden nefret etmeye, hoşlanmadığı konulara yakınlık göstermeye başlamıştı.

Gazi, Latife Hanım'ın bütün bu davranışlarını hoş görmemeye başlamıştı. Sakin, asude hayatı bırakıp, sofrabaşı hayatına dönmek arzuları kendini belli ediyordu.

Nihayet Latife Hanım'ın hevesleri, ısrarları kendisini bıktırdı, bazı akşamlar sevdiği arkadaşlarını sofrasına davet ederek sabahlara kadar sohbete dalmaya başladı. Asker olsun, sivil olsun, devlet ve ilim adamları da arasıra sofrasına davet olunuyor, siyasi, ilmi, askeri konular görüşülüyordu.

Bu toplantılarda Gazi, olayların seyrine göre, bazen neşeli, bazen durgun görünürdü. Her ne durumda olursa olsun, Latife Hanım, adeta Mustafa Kemal'e eziyet etmek ister gibi tavırlar takınıyor, bu hareketleri etraftakilerin dikkatini çekiyor, onları üzüntüye sevk ediyordu.

Bir akşam Gazi yine çok neşeliydi. Sofradakiler de O'nun bu neşesine katılmışlardı. Konuşuluyor, gülüşülüyordu. Latife Hanım, sofrada değildi. Birdenbire yemek salonu sarsılmaya, avize yerinden düşecekmiş, gibi sallanmaya başladı. Birisi yukarıda, yemek salonunun üstündeki odada tepiniyordu. Gürültü, davetlileri şaşırtmıştı. Sofranın neşesi kaçmış, herkes olanları tahmin etmeye başlamıştı. Anlaşılan Latife Hanım, bu kadar neşeli olunmasını istemiyordu.

Gazi, en nihayet sabredemedi. Misafirlerinden utandı. İstemeye istemeye, sofrada karşısında oturan Salih Bey'e:

— Salih, yukarı çık bak, dedi, hizmetçilerden bu terbiyesizliği yapan kimdir?

Bu hareketin, Latife Hanım tarafından değil de, bir hizmetçi tarafından yapıldığını anlatmak istiyordu. Davetliler olup biteni anlamışlardı ve bir devlet reisinin karısının böyle bir harekette bulunması onların da canını sıkmıştı.

Salih Bey yukarı çıktı. Biraz sonra döndüğü zaman davetlilerin fark edemeyeceği bir işaretle:

— Tembih ettim efendim, dedi.

Tepinme durdu, gürültüler kesildi, fakat tatsızlıklar, kırgınlıklar bitmek bilmedi.

*

Latife Hanım, muhakkak ki Gazi'yi çok seviyordu. Bu aşk, hırçınlıkların ve anlaşmazlıkların sebeplerinden biri ve belki de en önemlisiydi. Olur mu böyle şey? Seven kadın, her şeyinden fedakârlık yapmaz mı? Fakat, Gazi'ye olan büyük sevgisi Latife Hanım'da başka türlü tezahür etmekteydi.

Kıskanıyordu.

En olmayacak ve akla gelmeyecek yerde dahi Gazi'yi şiddetle kıskanıyordu.

Bu kıskançlıklar daha Adana seyahatinde başlamıştı.[27]

Gazi, bu seyahate müşir üniforması ile çıkıyordu. Adana, büyük bir karşılama töreni hazırlamıştı. Taklar kurulmuş, caddeler süslenmiş, binalar bayraklarla donatılmış, halk sokaklara dökülmüştü. Herkesin gözünde Gazi'yi, bu büyük kurtarıcıyı görmek umudu ve heyecanı parlıyordu. O göründüğü zaman, içten gelen bir sevgi ile, kadın, erkek, genç, ih-

(27) 12 Mart 1923 Pazartesi.

tiyar, çocuk, herkes Gazi'ye atılıyor, sarılıp elini yüzünü öpüyordu. Bu arada, tabii ki genç kızlar, kadınlar da vardı. Onların Gazi'yi öpmelerinden Latife Hanım'ın hoşlanmadığı, hatta sinirlendiği besbelliydi. Gazi'nin maiyetinde bulunanlar bunu açıkça seziyor, görüyorlardı.

Karşılayıcıların tezahüratı arasında istasyondan çıkıldı, Adanalıların hazırladığı otomobile binildi. Gazi, Latife Hanım'ı soluna almıştı. Böylece, ikâmetleri için tahsis edilen köşke gittiler.

Beraberlerinde bulunan zevat henüz aşağı kattaydı. Gazi ile Latife Hanım yemekten sonra yukarı kata çıkmışlardı. Aşağıdakiler bir münakaşanın başladığını ve Latife Hanım'ın yüksek sesle haykırdığını duydular. Neden Gazi otomobilde kendisini sol tarafına almıştı? Her zaman sağında bulundururken, bu sefer soluna almasının sebebi neydi? Hakaret değil miydi bu?

Mustafa Kemal, hâlâ sakin ve vakur bir sesle, üzerinde müşir üniforması bulunduğunu, millet ve orduyu, yani zaferi temsil ettiğini, bu durumda kendisini sağına almasının büyük bir hata ve ayıp olacağını anlatmaya çalışıyordu. Fakat, nafile! Latfe Hanım'ı ikna etmek imkânsızdı.

Tahsil ve terbiye görmüş bir kadın, bu durumu neden anlayamıyor, takdir edemiyordu? Bu da gösteriyor ki, Latife Hanım, gururundan ve izzetinefsinden hiçbir şekilde fedakârlığa yanaşmıyor, hatta en olmayacak şeyleri bir haysiyet meselesi yapıyordu. Halbuki aşk, gururla bağdaşamaz. Arada ne hazırlanması da zaman meselesiydi. Bu yüzden Latife Hanımınki ne kadar kuvvetli aşk olursa olsun, karşılıklı gurur da bir arada yaşayamaz. Latife Hanım'ın yanıldığı nokta burasıydı. O, aşkın ve gururun bir arada yaşayacağına inanıyordu.

*

Mustafa Kemal'in en çok sıkıldığı ve Latife Hanım'a olan sıcak duygularından sarsıntı hasıl eden bir olay da yine seyahatte oldu.

Konya'ya gelmişlerdi.

Gazi, istasyonda büyük bir kalabalığın kendilerini beklediğini gördü. Askeri ve mülki ileri gelenler, subaylar, büyük bir halk topluluğu istasyonu doldurmuştu.

Latife Hanım henüz hazırlanamamıştı. Hazırlanması da biraz gecikecekti. Gazi, karşılamaya gelenleri daha fazla bekletip ayakta bırakmamak için trenden yalnız olarak inmek zorunda kalmıştı. Latife Hanım, Gazi'nin bu hareketine çok sinirlenmişti. Hiddetli bir hal ile Gazi'ye bir şey söylemek için arkasından vagonun penceresine geldi, dağınık saçlarını zor toplayarak seslendi:

— Kemal! Kemal!

Vagonun penceresinden gelen bu sese başlarını çevirenler, orada Latife Hanım'ın hiddetli gözleriyle çatılmış kaşlarını gördüler. Kalabalıkta soğuk ve tuhaf bir hava esti. Mustafa Kemal, karısının sesini duymamazlıktan geldi, el sıkarak kalabalığın içine doğru yürümeye devam etti.

Fakat Mustafa Kemal Atatürk'ü, bütün hayatı boyunca bu derece sarsan, bu derece utandıran başka kaç olay olmuştur?

Latife Hanım'ın kızkardeşlerinden başka erkek kardeşleri de vardı. Bunların, İstanbul'da ve başka yerlerde «Gazi eniştemizdir» diyerek bazı taşkınlıklarda bulundukları ve yolsuz hareketler yaptıkları hakkındaki haberler, rivayet ve dedikodu şeklinde de olsa, Mustafa Kemal'in kulağına kadar geliyordu. Tabii ki buna çok üzülüyordu.

Fakat bu konuda Latife Hanım'a bir şey hissettirmekten ve duyurmaktan kaçınıyor, «ne yapalım, bu da varmış kaderde» diye boyun büküyordu.

Lakin, kim iddia edebilir ki, bu durum Gazi'nin kalbinde Latife Hanım'a karşı uyanmış duygularda hiçbir değişiklik yapmamıştır?

*

1924 yılının sonbaharında Gazi Mustafa Kemal, Anadolu'da bir geziye çıktı. Reisicumhur seçilmişti. Devlet şekli değişmiş, saltanat kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmiş, inkılâplara girişmek üzere zemin hazırlanmaya başlamıştı.

Şimdi, milletin arasına girecek, onların tutumunu, duygularını yoklayacak, onlarla birlikte oturup kalkacaktı. Bu geziye, beraberinde Latife Hanım'ı da götürmeye karar vermişti. Böylece, Türk kadınlığında yeni bir devre başlamış olacaktı. Bu davranış bile, başlıbaşına bir inkılâp sayılırdı. Çünkü bu suretle gidilecek yerlerde karşılamaya gelecek halkın içine kadınların karışması, yapılacak kabul merasimi ve içtimai toplantılara, davetlilerin eşleriyle birlikte gelmeleri mümkün olabilecekti.

Latife Hanım, geziye çıkarken Salih (Bozok) Bey'in eşi Pakize Hanım ile Fuat (Bulca) Bey'in eşi Sabiha Hanım'ı da davet etmişti.

11 Eylül 1340 (1924) günü Mudanya'dan Hamidiye gemisine bindiler. İstanbul'a uğramadan Karadeniz'e çıktılar Başlıca kıyı şehirlerine uğraya uğraya dört gün sonra Trabzon'a vardılar.

Trabzon'a çıktıklarının ikinci günü Gazi, Erzurum civarında büyük hasar meydana getiren bir zelzele olduğunu haber aldı. Bu haber, O'nu çok üzdü. Kayıpların büyük olduğunu öğrenince derhal Erzurum'a, felaket mıntakasına gitmeye karar verdi. Hemen Erzurum'a hareket ettiler.

Hareketten önce Pakize ve Sabiha Hanım'lar, Samsun'dan ayrılarak geriye döndüler. Latife Hanım yalnız kaldı.

30 Eylülde Erzurum'a vardılar. Gazi, bütün Erzurum dolaylarındaki felaket mıntıkalarını ayrı ayrı gezdi. Gerekli bütün tedbirlerin alınması için emirler verdi, felakete uğrayanları teselliye çalıştı.

Erzurum'dan sonra Sarıkamış'a gidilmesine karar veren Gazi, beraberindekilerle birlikte, 4 Ekim günü bu küçük ve sevimli kasabaya vardı.

Bu seyahat boyunca, uğradıkları her yerde Latife Hanım, sinirli hallerine devam ediyordu. Mesela Samsun'a karaya çıktıkları vakit, halkın bilhassa genç kadın ve kızların Gazi'ye atılarak O'nu kucaklayıp öpmeleri, candan gösterdikleri sevgi tezahürleri Latife Hanım'ı kıskandırıyordu. Kıskandırmak bir yana, hatta öfkelendiriyordu.

Buna engel olmak için Gazi, Pakize ve Sabiha Hanım'larla birlikte Latife Hanım'ı da geriye göndermek istemişti. Fakat o zaman Latife Hanım özür dilemiş ve bu gibi hallerin bir daha tekerrür etmeyeceğini söylemişti. Beraberce seyahate devam etmişlerdi. Lakin, Erzurum'da asabiyet yeni-

Latife Hanım ve Atatürk, Kazım Karabekir ile Balıkesir'de. 6 Şubat 1923.

den başlamış, hele Sarıkamış'ta dayanılmaz bir hal almıştı. Latife Hanım adeta sağına soluna çatarak öfkesini çıkarmaya çalışıyordu. Ne kumandanların, ne valilerin hanımlarına ve ne de kendilerini ziyarete gelen diğer hanımlara iltifat ediyor, bunları görünce sanki nevri dönüyordu.

.....

Ordu Kumandanı Ali Sait Paşa, Gazi şerefine Sarıkamış'ta, kendi evinde bir akşam yemeği hazırlattı. Sofrada Erzurum Valisi, Sarıkamış'taki ordunun ve tümenin yüksek rütbeli subayları, sivil şahsiyetler bulunuyordu. Latife Hanım ile Ali Sait Paşa'nın eşi Naciye Hanım da sofrada idiler.

Evvela içilmeye, sonra da yemek yenilmeye başlandı. Gazi, kendisine uzatılmış tabaktan makarna alıyordu. Tam o sırada Latife Hanım, sofrada yakışık almayan ve duruma uymayan bir harekette bulundu. Gazi, bu hareketi farketmemiş gibi davrandı. Hemen yemeklerini bitirip ertesi günü erken hareket etmek zorunda olduklarını bahane ederek sofradan kalktı.

Hususi daireleri yemek salonuna bitişikti. Oraya geçtiler.

Şalonda Salih Bey, Rize Mebusu Rauf Bey, Seryaver Rüsuhi, yaver Muzaffer ve Kılıç Ali Bey'ler bulunuyorlardı. Kulaklarına gelen sözlerden, artık aralarındaki ayrılığın dayanılamayacak, uzlaşamayacak bir hale geldiğini anlamışlardı. Gazi ile Latife Hanım arasındaki ayrılığın çanları bütün şiddetiyle çalmaya başlamıştı.

Geceyi, Gazi ayrı bir odada geçirdi. Ertesi günü (8 Ekim 1924) öğleden evvel Erzurum'a döneceklerdi. Gazi, geceki tatsız olaydan ve münakaşadan olacak, çok asabi görünüyordu. Latife Hanım ise, her zamanki gibi yaptığına pişman ve üzgün tavırlar takınıyordu. Herhalde evvelce olduğu gibi, bu sefer de, meselenin tatlılıkla halledileceğini sanıyordu. Hatta

buna emindi. Birkaç dakika sonra, Gazi'nin bir hareketine kadar da bu inancına devam etti.

Artık hareket saati gelmişti. Otomobiller evin önünde hazır bekliyorlardı. Latife Hanım da Gazi'nin yanına oturmak için hazırlanıyordu. Fakat O Ali Sait Paşa'nın eşi Naciye Hanım'a:

— Buyurun Hanımefendi, diyerek otomobilin sağ tarafını gösterip buyur etti. Kendisi de geçti, yanına oturdu. Ön tarafta seryaver Rüsuhi ve Salih Bey'i oturttu. Latife Hanım da Umumi Kâtip Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey'in arabasına geçti.

Durumun uzlaşmaz bir hal aldığı iyice belliydi. Herkes, bir iltifat olsun diye, Ali Sait Paşa'nın eşini kendi otomobiline aldığını sanıyordu. Halbuki, bu, Ali Sait Paşa'ya bir iltifat değil, Latife Hanım'a hakaretti. Bunu genç kadın da anlamış ve içinde bir korku, bir heyecan belirmişti.

Bu üzücü ve düzensiz hayata bir son vermek kararında olduğu anlaşılan Gazi Mustafa Kemal, Erzurum'a vardıkları geceyi de Latife Hanım'dan ayrı bir odada, yalnız geçirdi.

*

Gazi, o gece geç vakte kadar uyuyamadı. Gece yarısına doğru yaveri Salih Bey'i çağırttı. Latife Hanım'dan ayrılmaya karar verdiğini söyledi. Latife Hanım'ı Ankara'ya götürecekti. Bu yolculuğa Salih Bey'i memur etmişti. Hükümete hitaben bir mektup yazmıştı. Bu mektupta, karısından ayrıldığını, gereken kanuni işlemin yapılmasını bildiriyordu.

Salih Bey çok üzülmüştü. Bu yuvanın temelinde kendi harcı da vardı. Az emeği geçmemişti. Sabaha karşı Latife Hanım'ın yanına gitti. Yakınlığın verdiği samimiyet ve ayrılığın verdiği üzüntü yüzünden, Latife Hanım'la lüzumsuz ve

uygunsuz bir münakaşa yaptı. Bu, münakaşadan çok bir ağız kavgası halini aldı. Yaver, Latife Hanım'a ağır bir şekilde çıkışıyordu.

Oradan çıktıktan sonra, Kılıç Ali Bey'in odasına giden Salih Bey, olup biteni ona da anlattı. Kılıç Ali Bey, ona yaptığı hareketin iyi olmadığını söyledi. O sırada Gazi, Salih Bey'i çağırttı.

Kılıç Ali Bey de hazırlandı. Gazi'nin yanına gitti. İçeri girdiğinde Salih Bey, Gazi'ye, Latife Hanım'a anlattıklarını tekrarlıyordu. Hepsini dinledikten sonra Mustafa Kemal:

— Salih, dedi, bana anlattığın muameleyi yaparken bir lahza düşünmen lazım gelirdi ki, Latife, el'an benim ismimi taşımaktadır. Binaenaleyh iyi yapmadın.

Latife Hanım artık hareket edecekti. O sırada kötü bir tesadüf daha oldu. Gazi'nin eşi, Ordu Kumandanı Ali Said Paşa'nın eşi Naciye Hanım'a veda etmek için mülakat isteğinde bulundu. Halbuki Naciye Hanım'ın geceki durumdan haberi yoktu, yani Latife Hanım'ın daha önce hareket edeceğini bilmiyordu. Daha kalkmamıştı, uyuyordu. Uyandıktan sonra hazırlanması da zaman meselesiydi. Bu yüzden Latife Hanım dileğini kabul edemedi.

Salih Bey'in ağır muamelesine bu ikinci hareket de eklenince Latife Hanım çok üzüldü. Bunu duyunca Gazi de kederlendi, canı sıkıldı. Latife Hanım'ı kapıya kadar indirdi. Otomobile binerken:

— Bon voyages (iyi yolculuklar), dedi.

Kılıç Ali Bey'le diğer arkadaşlarını da Erzurum kaplıcalarına kadar Latife Hanım'ı geçirmeleri için görevlendirdi.

Otomobilde Latife Hanım durmadan ağlıyordu. Çok üzgündü. Hiç tahmin etmemişti ayrılacaklarını. Her şeye rağmen, Gazi'nin iyi yürekli oluşunu teselli edinerek, aradaki

gerginliğin boşanmaya kadar gideceğini ummuyordu. Salih Bey, giderlerken genç kadını boşuna teselliye uğraşıyordu.

Salih Bey, evlenmeleri için çok yardım etmişti. Şimdi, isterse bu ayrılığın önüne geçebilirdi. Ne olur, Latife Hanım'a yardım etsindi. Gazi'nin nezdinde, tekrar birleşebilmeleri için çalışsındı, ne olur.

Salih Bey, elinden geleni yapacağını vaat etti.

Kaplıcalarda ayrılmadan önce, Kılıç Ali Bey'le Salih Bey, aralarında bir şifre kararlaştırdılar. Yoldan, Gazi'nin hiddetinin geçip geçmediğini öğrenmek için telgraf çekeceklerdi: «Hastanın sıhhatı ve ateşi nasıldır?» Kılıç Ali Bey de Gazi'nin durumuna göre onlara cevap verecekti.

Salih Bey'le Latife Hanım Kaplıca'da diğerlerinden ayrıldılar. Kılıç Ali Bey'le beraberindekiler de Erzurum'a döndüler.

Gazi, çok üzgündü. Hayatında yeni bir devre başlamak üzereydi. Kılıç Ali, Kaplıca'ya kadar olan yolculuklarını, Latife Hanım'ın üzüntü ve pişmanlığını anlattı. Aralarında kararlaştırdıkları şifreden de bir sırasını getirip bahsetti. Bu sırada Gazi:

— Salih çok fena yaptı. Bu dakikada ismimi taşımakta olan bir kadına karşı böyle nezaketsiz bir muamelede bulunmaya hiç de hakkı ve salahiyeti yoktu, diyordu.

Olup bitenler, her şeye rağmen, Latife Hanım'ın lehinde cereyan ediyordu. Çünkü bu hareketler ve tesadüfler Gazi'nin içindeki acıma duygusunu kuvvetlendirmişti. Şimdi, Latife Hanım'a karşı olan kızgınlığı merhamete çevrilmeye başlamıştı.

Herhalde, umutsuz durum biraz geçmişti. Merhametinden faydalanarak Latife Hanım'ı affettirmek o kadar zor olmayacaktı. Gazi'nin böyle durumlarda kin gütmek adeti olmadığı için bu iş kolay olacağa benziyordu.

.....

Telgraflar gelmeye başlamıştı.

İlk tergraf Erzincan'dan çekildi: «Hastamızın sıhhati nasıldır?» Cevap: «Hastanın ateşi devam etmektedir.» Latife Hanım'la Salih Bey'in yolculuğu devam etti.

10 Ekim günü, Gazi de Erzurum'dan hareket etti. Hedef: Ankara.

İkinci telgraf Suşehri'nden geliyordu. Cevap aynı oldu: «Hastamızın ateşi devam ediyor.»

Kılıç Ali Bey, bu telgraflardan Gazi'yi haberdar ediyordu. Arada kararlaştırılan şifre, Gazi'nin hoşuna gidiyor, kızgınlığını biraz azaltıyordu.

Hatta bu telgraf işi, Gazi için bir şaka konusu olmuştu. Yolda giderken:

— Hastanın ateşi nasıl? Devam ediyor mu Kılıç? diye takılıyordu.

Latife Hanım, telgraflarla birlikte, mektupla da Gazi'nin üzerinde tesirli olmaya çalışıyordu. Erzincan'dan ayrılırken Kolordu Kumandanı Asım Paşa'ya bir mektup bırakmıştı. Bu mektup, Kılıç Ali Bey'e verilecekti. Zarfın üzerinde onun adı yazılıydı.

Erzurum'dan hareket ettikleri gün Erzincan'a vardılar. Asım Paşa mektubu Kılıç Ali Bey'e verdi. Zarfın içinde, bir ikinci zarflı mektup, bir de pusula vardı. Mektup Gazi'ye hitaben yazılmıştı. Kılıç Ali'ye ait olan pusulada, kendisinden, kapalı olan zarfı, uygun ve neşeli bir zamanında Gazi'ye vermesini ve alacağı cevabı veya intibaını telgrafle kendisine bildirmesi rica olunuyordu.

Kılıç Ali Bey, mektubu cebine koydu. Kumandanlık karargâhındaki yatak odasında bulunan Gazi'nin yanına gitti. Böbreklerinden sancılanmış olan Mustafa Kemal, sıcak tut-

sun diye, Rize Mebusu Rauf Bey'den, beline bir yün kuşak sarmasını rica etmişti. Kendi de hafif hafif şarkı söylüyordu. Kılıç Ali'yi görünce:

— Kılıç, ne haber? Hastanın ateşi nasıl, diye şakalaştı.

Neşeliydi, vaziyet pekâlâ elverişli sayılırdı.

— Paşacığım, Latife Hanımefendi, efendimize takdim edilmek üzere bana bir mektup bırakmış. Müsaade buyurursanız takdim edeyim.

Gazi önce sertçe:

— Bırak, dedi.

Sonra hemen sordu:

— Nerede o mektup?

Bunun üzerine Kılıç Ali mektubu hemen çıkardı. Başka bir emir vermesini beklemeden zarfı yırtarak okumaya başladı.

Mektup bir şaheserdi. Latife Hanım'ın durumunda olan bir kimse ancak bu kadar güzel yazabilirdi. Gazi'nin hassas tarafını biliyor ve orasına hitab ediyordu. Mektubun sonu şöyle idi:

«Ben, bütün kötü huylarımı Erzurum'da felaketzede mıntakaya gömdüm. Artık beni affet! O mesut yuvamıza, Çankaya'ya yine birlikte neşeli dönelim.»

Gazi çok duygulanmıştı.

Kılıç Ali:

— Paşam, dedi, şimdi telgraf çekeceğim. Hastanın ateşini kaç olarak bildireyim?

— Hasta iyidir der ve Kayseri'de bizi beklemelerini ilave edersiniz.

Kılıç Ali çok sevindi. Gazi'nin elini öptü ve derhal telgrafhaneye koşarak müjdeyi bildirdi: «Hamdolsun hastanın

ateşi düştü. Tamamen iyidir. Kayseri'de bize intizar etmeniz arzu buyuruluyor.»

Telgraf acele olarak çekildi.

*

Bütün bunlar olurken Latife Hanım, otomobille, Kayseri'ye doğru yaklaşıyordu. Bütün umutları kesilmişti. Son derece üzüntülüydü. Artık hiçbir şekilde birleşemeyecekleri fikri düşüncelerini allak bullak ediyordu.

Telgrafı eline alınca bir an tereddüt içinde kaldı. Zira, bu son umuttu. Sonra aceleyle açtı, okudu. Tanrım, şükürler olsun sana!

O dakikada, genç kadının sevincine ölçü bulunamazdı.

Ertesi sabah erkenden Kayseri'den, bu sefer geriye doğru yola çıktı. 40-50 kilometre kadar geride, bir handa Gazi ile buluştu. Mustafa Kemal, hiçbir şey olmamış, ortada bir şey yokmuş gibi Latife Hanım'ı karşıladı:

— Bak, acele ettin, gittin. Fakat biz sana yetiştik.

Ankara'ya birlikte döndüler. Latife Hanım sevinçten uçuyordu. Salih Bey'e ve Kılıç Ali Bey'e nasıl iltifat edeceğini bilemiyordu. Dönüşünde Kılıç Ali'yi Çankaya'da bir ay misafir etti.

*

Fakat bu samimi hava, Ankara'ya döndükten sonra uzun sürmedi. Ufak tefek meseleler büyütülmeye ızdırap haline getirilmeye başlandı. Saadet tahtı sallanmaya yüz tuttu. Geçimsizlik bir taraftan, bir gün patlak verecekti ama nasıl, ne zaman?

Bilmem kaçıncı defa darılıp barıştılar. Aradan günler, haftalar, aylar geçti.

Bir gece yarısı Kılıç Ali'nin telefonu çaldı. Yaver Muzaffer Bey konuşuyordu:

— Şimdi Gazi Paşa sizi emrediyorlar.

Kılıç Ali'nin evi Çankaya Köşkü'ne çok yakındı. Derhal kalktı, giyindi, köşke gitti. Önemli bir mesele olduğunu tahmin etmişti.

Sonradan yanan köşkte, Gazi, Kılıç Ali ve Salih Bey'leri bekliyordu. İkisi birlikte Mustafa Kemal'in yanına girdiler. Gazi, kanapenin üzerine elbiseleri ile uzanmış, yatıyordu. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Neşesiz ve ızdırap içinde olduğu her halinden belliydi. Salih ve Kılıç Ali beylerin içeri girdiğini görünce haykırdı:

— Bu evden kaçmayım. Yoksa şimdi gaz döküp evi yakacağım.

Salih Bey, hemen Gazi'nin boynundaki kravatını gevşetti. Gömlek yakasındaki düğmeyi çözdü. Böylece, yüzüne hücum eden kanın tesirini gidermek istiyordu.

Sonra, biraz sükunet bulunca, Gazi olup biteni bu iki yakınına anlattı. Sofradan kalktıktan sonra bahçeye çıkmış, hava almak istemiş. Köşkün kapısında otururken Latife Hanım balkona çıkarak yakışıksız bir eda ile niçin erken yatmadığını sorarak, etrafındaki sofracıların, muhafız polislerin, posta erlerinin önünde Gazi'nin şahsiyeti ile bağdaşamayacak laubali ve tarizkâr sözler söylemeye başlamış. Buna hiddetlenen ve fena halde sinirlenen Mustafa Kemal tahammül edemeyerek orta köşke kaçmaya mecbur olmuş.

Bunları yana yakıla anlattıktan sonra:

— Şimdi siz kalınız, dedi, ben yalnızca şöyle bir kafamı dinlendirmek için çıkayım. Biraz otomobil ile gezip hava alayım.

Yanına Seryaver Rüsuhi Bey'i aldı, otomobile bindi ve «Asi Yozgat'a doğru» emrini vererek köşkten hareket etti.

*

Kılıç Ali Bey'le Salih Bey dertleşe, dertleşe eve geldiler. Salih Bey'in dayısı Müdafaa-i Milliye Müsteşarı Derviş Paşa da evde misafirdi. Onu da uykudan uyandırdılar. Üçü de bu meselenin nasıl halledileceğini düşünüyor, fena bir şekil almasından korkuyorlardı. Gazi'nin otomobile binerken söyledikleri artık ipin koptuğunu, önüne geçilmeyecek şekilde bir karar safhasına girildiğini gösteriyordu.

.....

Halbuki Mustafa Kemal Paşa, Asi Yozgat'a gitmemişti. Köşk'ten ayrıldıktan sonra istikameti değiştirip Marmara Köşkü'ne hareket etmişti. Köşke varınca, kendisini kim arar, sorarsa köşkte olmadığını söylemelerini sofracılara, telefon memurlarına, muhafızlara tembih etmiş, onlardan kim ararsa yok demeye başlamışlardı.

Bu arada Latife Hanım, yaptığından yine pişmanlık duymuştu. Gazi'yi aramaya başlamıştı. Hiçbir yerde bulamayınca bir kerede Marmara Köşkü'ne sorayım diyerek telefon etmiş, memurlar da aldıkları emir gereğinde «yok» demişlerdi.

Salih Bey'le Kılıç Ali Bey de, «biz de bir kere soralım belki yatmak için oraya gitmiştir» diyerek telefon ettiler. Onlarda aynı cevabı aldılar:

— Buraya gelmediler!

*

Gazi, geceyi Marmara Köşkü'nde uykusuz geçirdi. Uzun uzun düşündükten sonra kararını verdi: Artık bu sefer kesin olarak Latife Hanım'dan ayrılacaktı.

Sabah olunca, ilgililere, Latife Hanım'ın derhal İzmir'e gönderilmesi için gereken emirleri verdi. Sonra yine Seryaver Rüsuhi Bey'le birlikte, fakat bu defa hakiki olarak Asi Yozgat'a doğru trenle hareket etti.

Aynı gün Siirt Mebusu Mahmut Bey[28] Latife Hanım'a bir müddet İzmir'e gidip ayrı kalmalarının daha muvafık olacağını» tebliğ ediyor ve yanına, İzmir'e götürmek üzre Yaver Muzaffer Bey'i memur ediyordu.

Latife Hanım, resmen hâlâ Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın eşiydi. Ankara istasyonunda soğukkanlılığını muhafazaya çalışıyordu. Halbuki içi kan ağlamaktaydı. Bu soğukkanlılığın ardında mahzun ve düşünceli olduğu apaçık belliydi.

Latife Hanım'ı geçirmeye gelenlerin çoğu, Gazi'nin artık ayrılma kararı verdiğini bilmiyordu. Genç kadın da hal ve tavrıyla, bunu mümkün olduğu kadar belli etmemeye çalışıyordu.

Her şeye rağmen, İzmir'in bu genç ve duygulu çocuğunun kalbinde bir umut ışığı yanmaktaydı. Belki affeder, evvelce olduğu gibi bu sefer de ayrılık geçici olur, tekrar barışırlar.

Tren hareket etmeden önce bir aralık Kılıç Ali Bey'i yanına çağırdı:

— Kılıç Ali Bey, siz bir defa beni böyle vaziyetten kurtarmıştınız. Şimdi de ümidim yine sizdedir. Evlat babasısı-

(28) Nedense Siirt Mebusu Mahmut Bey'e, belki de refakat zabiti olduğu için hep aynı görev isabet ediyordu: Gazi'den ayrılanlara acı haberi iletmek. Fikriye Hanım'ı Almanya'ya götüren de yine bu Mahmut Bey'dir.

nız. Bir kere de bunu hallederseniz size ölünceye kadar müteşekkir kalacağım.

Kılıç Ali Bey, emirlerini vazife telakki ettiğini söyledi. Fakat bu sefer Erzurumda olduğu gibi içinden umutlu değildi. Latife Hanım'ın sebebiyet verdiği bu olayın önüne geçmenin artık mümkün olmayacağını anlamıştı.

Latife Hanım, kendisini geçirmeye gelenlerle ayrı ayrı vedalaştı. Gözyaşlarını içine akıtarak trene bindi.

Bir zamanlar Fikriye Hanım'ı Almanya'ya götüren tren, bu defa yine aynı istikamette Batı'ya doğru, fakat bu sefer İzmir'e, bu liman şehrine Latife Hanım'ı götürmekteydi.

Uşakizade Köşkü'nde başlayan evlilik hayatı Çankaya Köşkü'nde bitmişti.

Gazi'nin Latife Hanım'dan ayrıldığını ve Asi Yozgat'a gittiğini görevlilerden başka hemen hiç kimse bilmiyordu. Yalnız İsmet Paşa (İnönü) durumdan haberdardı.

Atatürk, eşi Latife Hanım ve İsmet İnönü Dumlupınar Abidesi'nin temel atma töreninde. 30 Ağustos 1924.

Latife Hanım hareket ettikten sonra geç vakit Gazi de trenle Ankara'ya geldi. Gidişinden kimsenin haberi olmadığı gibi gelişinden de yoktu. Onun için istasyonda kendisini üç kişi karşıladı. İsmet Paşa, Salih Bey, Kılıç Ali Bey.

Mustafa Kemal sinirliydi, üzgündü, hırçındı. Bu halini belli etmemeye çalışıyordu. Ayak üzeri İsmet Paşa'yla sakalaşıyordu. Sonra otomobiline bindi ve Çankaya'ya çıktı.

Gece sofrada hiçbir şey yokmuş gibi ızdırabını saklamak istiyordu. Fakat ne mümkün! Her halinden üzgün olduğu belliydi. O, bu izdivaca, sonunun böyle olacağını aklına bile getirmeden karar vermişti. Halbuki şimdi...

.....

Aradan yıllar geçti.

Dolmabahçe Sarayı'nın balkonunda oturuyorlardı. Tanınmış birkaç gazeteci eşleriyle birlikte orada bulunuyorlardı. Henüz sofraya oturulmamıştı. Havadan, sudan konuşulmaktaydı. Söz, evlenme bahsine geldi, dayandı.

Gazi, neşeli bir şekilde, aynı zamanda samimi bir halle kendi evliliğinden bahsetmeye başladı:

— İzdivaçta kadının her arzusunu yapmak çok güç. Mesela siz kitap okumak istersiniz; o, o esnada kitap okumanızı istemez. Bizim izdivacımızda da bu kabil ihtilaflar çok olurdu. Asıl tuhafı, Latife Hanım, benim kendisinden ayrılabileceğime hiç ihtimal vermezmiş. Bir gün bu ihtimali mevzuubahs edince bana «Nasıl olur? Dünyaca tanınan Mustafa Kemal, dünya önünde zevcesini nasıl boşar?» diye ayrılığın imkânsız olduğunu söylemek istemişti. Meğer Latife Hanım, formalitelerin, vaziyetimden dolayı nerede ise imkânsız olacağını farz edermiş. Kendisine «gayet basit» dedim. «Öyle bir vaziyet olmasını istemem. Fakat şayet mecbur kalırsak, zile basarım. Kâtibi umumi Tevfik Bey'i çağırırım. Anadolu

Ajansına iki satır vererek, Gazi, Latife Hanım'dan ayrılmıştır, derim ve iş olur biter.» Latife Hanım bu cevaba karşı hayret içinde kalarak: «Bu kadar basit mi» diye sordu ve bende «Evet, bu kadar basittir» dedim.

.....

Sarayın balkonuna oturarak Boğaziçi'ni, Marmara'yı, Kızkulesi'ni, minare siluetlerini seyre dalan bu orta yaşlı fakat dinç adamın gözleri bulutlandı, bir an hatıraları gözünün önünde geçti. Sonra, elinin bir hareketiyle, onları iter gibi yaparak neşelenmeye, tabii halini bulmaya çalıştı.

Latife Hanım, artık O'nun için bir anlık hatıradan başka bir şey değildi.

Halbuki Latife Hanım, kalbine gömdüğü aşkının ve artık hepsi, geçmişin tozlu sayfalarında kalmış olan hatıralarının verdiği büyüklük içinde yapayalnız yaşıyordu. Gerçi, ailesinin yanındaydı ve akrabası çoktu. Lakin kalabalık içindeki gönül yalnızlığına kendisini alıştırmasını bilmişti. Bütün tesellisi Atatürk'e kitaplar okumak, O'nun hayatını takip etmek, odasının duvarlarını dolduran resimlerini seyretmekti.

Bir ara, Mustafa Kemal Atatürk'ü, kendi kalemiyle yazmak istemişti. Büyük adamların hayatlarına dair birçok kitap okumuş, yazacak kitabı daha iyi hazırlayabilmek için incelemelerde bulunmuştu. Fakat sonra vazgeçmişti.

«Yazmak mı. Yazmak... Yirmi sene dünya büyüklerinin hayatlarını tetkik ettim. Bütün kahramanların, bütün inkılapçıların, bütün hükümdarların hayatlarına dair her dilden kitap okudum. İstedim ki ben de Atatürk'ü yazayım, fakat heyhat! Okudukça, tetkik ettikçe anladım ki yapmak istediğim şey imkânsızdır. Her büyük adamın hayat hikâyesi, Atatürk'ü nazarımda daha çok büyüttü, daha erişilmez yaptı ve yazılamaz, anlatılamaz bir varlık olduğuna bir daha inandım.»

Kendisi yazmadığı gibi, hatıralarını başkasının yazmasına da izin vermemişti. Onun en kıymetli varlığı bu hatıralardı. Sadece kendisine ait olan hatıraları başkalarıyla paylaşmaya gönlü elvermiyordu.

«Emil Ludwig benim çok dostumdu. Nice'te yanyana evlerle otururduk. Zengin kütüphanesinden çok istifade ederdim. Hayatımı en ince teferruatına kadar bilirdi ve en büyük arzusu benim hayatımı yazmaktı. Müsaade etmedim. Fakat istediğini yazabilirdi, çünkü dediğim gibi her şeyi bilirdi. Bir gün «yazmayacağım, dedi, senin gözyaşlarıyla yıkanmış hatıralarına hürmet edeceğim ve yazmayacağım. Yazmadı.»[29]

(29) Gazi Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın evlilikleri ve birlikte yaşayamamaları hususunda, o zamanlar en yakınlarında bulunanlardan ve olayları en yakından bilenlerden biri olan Kılıç Ali, haturalarında şöyle demektedir:
«Gazi ile Latife Hanımefendi'nin evlenme ve ayrılması hadisesinde asıl talihsizlik iki mizacın yaradılış itibarıyla birbirine uyamamasında olmuştur. Latife Hanımefendi, Gazi Mustafa Kemal ile evlendikten sonra -onu bütün milletin malı bir adam olduğnu unutarak tamamen kendisine hasretmek istemiş, hatta zaman zaman tahakkümü andırır haller almış ve bu haller neticede Gazi'yi müşkül durumlara düşürerek ayrılmak kararını vermekte muztar bırakmıştır. Latife Hanımefendi, kadın olarak, zevcini tamamen kendisine ait görmekte haksız mıydı? Kadın olarak, kendi bakımından belki haklı idi. Fakat Gazi Mustafa Kemal'in karısı olarak, onun millete mal olmuş bir adam olduğunu da düşünmesi gerekirdi. Esasen Latife Hanımefendi'nin evlenmesini ve ayrılmasını bugün mevzuubahs edişimizde hâkim olan asıl sebep de Gazi Mustafa Kemal'in, milletin malı, tarihe intikal etmiş bir varlık, dünya ölçüsünde bir şahsiyet olması değil midir? Tıpkı tarihteki birçok hükümdarların ve millet şeflerinin hayatlarına karışan, mahremiyetlerine giren kadınlar gibi Latife Hanımefendi de Gazi Mustafa Kemal ile evlenince hususi bir hayat olmaktan çıkmış ve Mustafa Kemal'in karısı olarak, hayatının bir devresinde onunla evlenmiş ve ayrılmış bir parça halinde, tarihe intikal etmiştir.
Fakat asıl hayret edilecek hâdise şudur ki, Latife Hanımefendi izdivacında, Gazi'nin millete ait olduğu noktasına karşı kayıtsız davranırken, ayrılıktan sonra onun büyük adına karşı saygının azami derecesine yükselmiştir.» (Ali Kılıç. Milliyet 8. Aralık 1951)

ZEHRA MEHMED

1936 yılının serin günlerinden biri Paris ekspresinde bir kadın yolcu, trenin bir an evvel istasyona varması için dua ederek dar koridorda geziniyor. Arasıra başını pencereden dışarı çıkarıyor, havanın tatlı serinliğini içine çekerek nefes alıyor. Titrek ve perişan bacakları adeta bu zayıf ve küçücük vücudu taşıyamayacak kadar dermansız.

Halbuki, trenin Paris'e varmasına daha beş altı saat var. Nasıl geçecek bu uzun yol? Genç ve zayıf kız ellerini midesinin üzerine bastırarak, kararan gözlerini kapatarak yolun, bu bitmeyen yolun sonuna bir an evvel varmalarını diliyor. Genç kız Londra'dan gelmekteydi. Adı Zehra Mehmed'dir. Atatürk'ün manevi evladı Amasyalı Zehra Mehmed.

Ekspres en az 120 kilometrelik bir hızla Paris'e doğru koşmaktadır. Zehra, Manş denizini geçerken, vapurun dalgalarda sallanışını aklına getiriyor. Bütün rahatsızlığı o dakikadan itibaren başlamıştı. Midesindeki o korkunç bulantı, başının dönmesi, gözlerinin kararması, hepsi. Kompartmanda oturamamıştı. Yanında, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ın, Atatürk'ün bu eski silah ve siyaset arkadaşının, onu göz kulak olması tembihiyle emanet ettiği bir zat vardı. Ona dahi bir şey söyleyemeden dar koridora zor atmıştı kendini. İstifra etmek ihtiyacındaydı. Belki biraz açılabilirdi.

Tren hâlâ o korkunç sürati ile koşuyordu. Zehra'nın o dakikada düşündüklerini kimse bilmiyor ve bilemeyecek. Acaba hayattan bir bıkış, biz beziş içinde mi çırpınıyordu?

Atatürk, davetli olduğu bir düğünde ilk dansı gelinle yaparken.

Yoksa her şeye rağmen hayatı tatlı ve sevimli mi bulmaktaydı? Gençlik yaşlarının verdiği bir bezginlik mi vardı ruhunda? Hangisi? Yoksa, yoksa bir tesadüf mü idi, trenin

pencerelerinin bu kadar alçak olması? Ekspres bir viraja gelmişti. Keskin bir viraja. Dar koridorda kimseler yoktu. Aien'e yaklaşmışlardı. Treni uzaktan seyreden bir çiftçi birden ellerini havaya kaldırdı, heyecanla haykırmaya başladı. Vagonlardan birinin penceresinden bir kadın sallanıyordu. Elleriyle pencerenin keskince olan çerçevesine sarılmıştı. Ayakları ise yerde sürükleniyordu. Etrafta kimse yoktu. Köylünün haykırışını duyacak ve imdat kolunu çekecek hiç kimse.

Pencereden sallanan zayıf vücut Zehra Mehmed'in ta kendisiydi. Saçları süratten hasıl olan delice rüzgâra kapılmış, dalga dalga uçuşuyordu. Nasıl olmuştu bu? Kendisi bile anlamamıştı. Yalnız şimdi istediği tek şey, biraz evvel o kadar şikâyet ettiği kompartman içinde bulunmaktı. Hayat ne güzeldi. Ne kadar vazgeçilmezdi. Nice sevinçli, güzel günlerle dolu olacaktı.

Ve gözlerinin önünde, çocukluğu, o kimsesiz çocukluğu geçiyordu Zehra'nın. Son dakikalarıydı. Kendisi de anlamıştı bunu artık.

Kâğıthane'deki Darüleytam'da geçirdiği günler. Çocukluk arkadaşları. Mustafa Kemal Paşa'nın, o günlerdeki namı ile Gazi'nin Darüleytam'a gelişi, onu görmesi, bu yetimler yurdundan aldırarak Çankaya Köşkü'ne götürüşü, hepsi kopuk kopuk film şeritleri halinde gözlerinin önündeydi. Sonra Arnavutköyü'ne gelişi, Amerikan Kız Koleji'nde okuduğu günler, okuldaki arkadaşları, arkadaşlıkları. Boğaziçi, İstanbul'un güneşli günleri, Bebek Koyu'na mehtabın vuruşu ve genç kız hayalleri...

Parmakları kesiliyordu. Fakat bırakmıyordu, bırakmak istemiyordu. Bıraktığı anda yere düşeceğini, kurtulma umudunun hiç kalmayacağını anlamıştı. Topuklarında müthiş bir acı duyuyordu. Parmaklarındaki acıdan bile daha büyük bir acı.

Kopuk film parçaları hâlâ hafızasından geçip durmaktaydı. Londra'ya göndermesi Atatürk'ün, istememişti gitmek; tahsiline devam etmesi lazımmış. Atatürk'ün yanında, yakınında geçirdiği o güzel dakikalar. Sisli Londra, büyük köprüler, Taymis, Big Ben, vapur düdükleri ve şiddetli bir acı.

Hiçbir şey göremez olmuştu artık, hiçbir şey yoktu hafızasında. Topuklarındaki, parmaklarındaki o derin acı ve alnındaki serinlik. Sonra parmaklarının uyuştuğunu, gittikçe dermansız kaldığını, yavaş yavaş pencereden kopar gibi olduğunu hissediyordu. Karanlık, korkunç bir karanlık.

Ekspres deli gibi, kompartmanlarda uyuyan insanları Paris'e doğru uçuruyordu. Kimse, elleri mosmor kesilen bir genç vücudun, parmakları koparak yere yuvarlandığını, travers çivilerinin birden kana bulandığını bilmiyordu. Müthiş mücadele, ölümle dirim arasında geçen o kısa fakat ürpertici dakikalar bitmişti. Ölüm galip gelmişti.

Ertesi günkü Aien gazetelerinden biri, onu Atatürk'ün kızı ve Osmanlı Tahtı'nın varisi olarak gösterecekti. Ölmüştür. Fransız hariciyesi telaşlanarak, istasyona karşılamaya gelenler merak içinde kalacaklardı. Amasyalı Zehra Mehmed ölmüştür. Kimse bilmeyecekti onun iç dramını. Geçirdiği o korkunç son dakikaları kimse düşünmeyecekti.

Hayat eskisi gibi akacaktı. Paris Büyükelçiliği, Türk Başkonsolosluğu'nun telefon numarasını arayacak, kuru bir ses,başkonsolosu isteyecekti. Hemen hareket etmeliydi Başkonsolos. Fransız hükümeti özel bir vagon bağlatmıştı eksprese Başkonsolos geceyarısı varacaktı Aien istasyonuna. Vali ve mahalli kumandan resmi elbiselerini giyinmiş olarak Başkonsolosu istasyonda karşılayacaklardı. Evet, her şey sanki evvelden hazırlanmış bir programa uygun olarak cereyan edecekti. Küçük bir yanlışlık sebepti bunlara. Fethi Bey'in Zehra'nın yanına kattığı zat, genç kız dönmeyince te-

laşlanmış ve etrafına, daha çabuk bulabilmek için, Atatürk'ün kızı nerede diye sormaya başlamıştı. Bir de Paris Büyükelçisi'nin kızları, Paris istasyonuna, Zehra Mehmed'i karşılamaya gittikleri zaman trenden inmediğini görünce daha kolay bulunabilmesi için, Gar müdürüne «Trende Atatürk'ün kızı olacaktı, ne de çıkmadı» diye sormuşlardı.

Fakat Zehra Mehmed ölmüştü. İntihar mı etti, yoksa kazayla mı öldü? Şimdi bunun dedikodusu başlayacaktı. Fransız gazetelerine göre intihar etmişti. Çünkü Atatürk'ün onlara göre tek çocuğu idi. Ve okuyucuya heyecan lazımdı. Öyle bir heyecan ki gazete birkaç nüsha fazla satsın.

Zehra'yı bir kilisede bulabilmişti Başkonsolos. Fransızlar, onun cenazesini kiliseye getirmişler, çelenk ve haçlarla kapatmışlardı. Lüzumu kadar ilgi gösterdiklerini sanıyorlardı ve samimi idiler. Belki de Türklerin Müslüman olduklarını bilmiyorlardı. Fakat Başkonsolos gösterdikleri alakaya teşekkür etmiş ve ölen kızın Müslüman dininden olduğunu, haçların kaldırılmasını münasip bir lisanla rica etmişti. Saygı duruşunda bulunmuşlardı.

Olay, hemen Ankara'ya bildirilmişti. Atatürk, bu habere çok üzülmüştü. Zavallı Zehra'yı böyle bir akıbetin beklediğini kim düşünebilirdi? İsminin verilmemesini, Kâtibi umumisi Hasan Rıza Bey'e emretmişti. Fakat Zehra'nın kim olduğu, biraz yanlış olarak çoktan duyulmuş, gazete sütunlarına geçmişti bile.

Cenaze Türkiye'ye getirilecekti. Resmi makamlar hazırlıklarını yapmışlardı bile. Resmi merasim hazırdı. Fakat Başkonsolos yine müdahale ederek bu merasimin yapılmasını sağladı. Lakin vali ve mahalli kumandan cenazeye muhakkak katılmak arzusunda idiler. Özel olarak katılmışlardı da. Sokaklarda biriken halk «Osmanlı tahtının genç varisi» ne gözyaşı döküyordu. Böyle parlak istikbale sahip bir genç kızın ölümü, ne kadar acıydı.

Fransız hükümeti adına Paris Belediye Reisi, Türk Büyükelçisi Paris'te saygı duruşunda bulunuyor, Marsilya'da aynı merasim tekrarlanıyor, cenazenin Piyer Loti vapuruna bindirilişi sırasında da aynı hareketlere rastlanıyordu.

Kâğıthane'deki Darüleytam'da başlayan bu kısa hayat, Amien istasyonu yakınlarında birkaç travers arasında son buldu. Nüfus kaydına işlendi: Amasyalı Zehra Mehmed ölmüştür. Maçka'daki mezarlığa gömdüler, üzerine birkaç kürek toprak atıldı ve bu küçük vücud gözlerden ve hafızalardan silindi. Zamanla mezarında yabani otlar bitti. Toprak yığını küçüldü, kayboldu.

Başka bir cenazeyi gömmek için kemiklerini dağıtmadılarsa bugün hâlâ orada gömülüdür.[30]

(30) Sabiha Gökçen'in Zehra hakkında anlattıkları, genç kızın, trenden kaza ile düşerek değil, intihar ederek öldüğüne kuvvetli bir delil mahiyetindedir:
«Zavallı Zehra genç yaşta dünyaya veda etti. Havacılığa beraber girmiştik. Fakat o tahammül edemedi, çıktı. Morali bozulmuştu. Hassas bir kızdı zaten. Atatürk ona bir şans daha verdi, tahsil için İngiltere'ye yolladı. Fakat orada da memleket hasretine tutulmuştu. İngiltere'yi yadırgamıştı. Okuyamayacağını anladı, ama Ata'ya söz verdiğinden zorla oturuyordu. Atatürk uzakta olmasına rağmen mektuplarından bu vaziyeti anlamıştı. Zehra'ya «istersen gel» dedi. Ve işte genç kız bunun üzerine yola çıktı. Fakat gelirken kendini trneden atıp intihar etmiş. Bu intihar hadisesini dedikodu mevzuu yapanlar çıktı. Fakat hakiki sebep, kızcağınız Atatürk'e karşı duyduğu mahcubiyetten doğan kompleks idi. Çok samimi olduğumuzdan sık mektuplaşırdık. Hemen her hususiyetini bilirdim. Bunun için rahatça ifade edebilirim ki Zehra'nın intihar sebebi sadece ve sadece, kendisine çok ümit bağlamış ve imkân vermiş Ata'ya mahcubiyetiydi. Çünkü o imkânları kullanamamış, havacılıkta kalamadığı gibi tahsilini de istediği gibi yapamamıştı.» (İlk Kadın Tayyerecimiz Sabiha Gökçen, Halit Kıvanç, Milliyet 1956)

SABİHA GÖKÇEN

Sabiha (Gökçen), Gazi Mustafa Kemal'i, ilk defa, Bursa'ya geldiği zaman gördü. 1923 yılının kış aylarıydı. Bursa, Gazi'yi büyük bir törenle karşılamıştı. O törende bulunanlar arasında küçük Sabiha da vardı. Yıllarca sonra, «küçük yaşından beklenmeyen bir kuvvetle onu sevmiş ve hiç unutamamıştım» diyecekti.

Bir yıl sonra, Gazi, Bursa'ya tekrar geldi. Kendisine tahsis ettikleri ev, Sabihaların oturduğu eve çok yakındı.

Bir gün evden hiç kimseye haber vermeden gitti, Gazi'yi görmek istediğini söyledi. Kendisini kimlerin karşıladığını bilmiyordu, ama dileğini söylediği zaman, Gazi'nin karşısında olduğunu gördü.

Gazi Sabiha'ya karşı çok nazik davrandı. On-onbir yaşında bir çocuk değilmiş de koca insanmış gibi hareket etti. Adını, annesini, babasını sordu.

Sabiha'nın annesi de, babası da yoktu. Okumak, yetişmek istediğini söyledi.(31)

Gazi, bu konuşmayı unutmadı. Ağabeyisiyle görüşüp anlaştıktan sonra onu manevi evladı olarak yanına aldı. İlk

(31) Sabiha'nın babası emekli bir memurdu. İkamete memur olduğu Bursa'da Milli Mücadele yıllarında ölmüştür. Annesi ise İstiklâl Harbi bitip ağabeyisi askerden döndükten sonra yine Bursa'da vefat etmiştir. Gazi Mustafa Kemal, Sabiha'yı tanıdığı zaman o, ilkokulun üçüncü sınıfında öğrenciydi.

olarak 1925 yılında Gazi ile beraber Ankara'ya geldi. Çankaya İlkokulu'na yazıldı. Bu Çankaya'daki bağ evlerinden birinde açılmış sekiz on öğrencisi olan bir okuldu.

Gazi, her akşam Sabiha'yı karşısına alıyor, o gün ne öğrendiğini soruyor, imtihan ediyordu. Derslerini bilemediği zaman çok kızıyor, darılıyor, onu azarlıyordu.

Gazi çok sert bir öğretmendi, tembelliğe tahammülü yoktu. Buna mukabil müşfik bir babaydı. Hastalığa hiç dayanamazdı.

Köşkte birkaç küçük kız daha vardı.[32] Bazı bazı, Gazi'ye nazlanırlar, çocukça haller takınırlardı. Gazi de onların yanında üzüntülerini, dertlerini unutmaya çalışır, oyunlarına katılır, fakat şımartmamaya dikkat ederdi.

Sabiha ilkokulu bitirmişti. Gazi, onu Amerikan Kız Koleji'ne gönderdi. Fakat, hastalığı sebebiyle Sabiha bu okulu tamamlayamadı, buradan Üsküdar'daki Kolej'e geçti. Fakat hastalığı artınca Gazi, onun evde oturmasını uygun buldu. Ona Sülün adında bir de at hediye etmişti. Fakat köşkte de iyi dinlenemediğini görünce Heybeliada'ya gönderdi. Burada sıkılan Sabiha, dört gün sonra Ada'dan kaçtı. Gazi, Sabiha'yı bir kere de kolay kaçamayacağı bir yere göndermeyi düşündü. Bu kere Viyana'ya giden Sabiha, vaktiyle Gazi'nin kaldığı hastanede yattı, birkaç ay sonra da Semmering'e gitti. Sekiz ay sonra Ankara'ya izinli geldi, izinden dönüşünde yedi ay daha Viyana'da kaldı.

Sabiha, Viyana'da iken, Mustafa Kemal, kendisine mektup yazarak hatırını soruyor, maneviyatını kuvvetlendirmeye çalışıyordu. Bu mektuplardan ikisi şöyledir:

---

(32) Bu kızlar Zehra ile Rukiye idi. Her ikisini de Latife Hanım köşke almıştı. Gazi. Latife Hanım'dan ayrıldıktan sonra bu kızları bırakmamış, yetişmelerini üzerine almıştı. Bir müddet sonra Nebile de Köşk'e geldi. Bu suretle kızların sayısı dörde yükseldi. Aradan çok geçmeden Nebile evlendi, Köşk'ten ayrıldı.

Ankara, 29-6-1929

Sabiha'ya

Sanatoryumdan gönderdiğin mektubu da aldım. Oradaki hayat ve bakımdan hoşnut olduğundan ve doktorların vesayasını çok itina ile takip ettiğinden pek memnun oldum. Aldığımız raporlardan anladığımıza göre, esasen hastalığın o kadar mühim değildir. Sıhhat ve rahatına, bildiğin gibi, itinada devam edersen az zamanda tamamıyla iyileşeceğin şüphesizdir.

Vücudunda her gün topluluğa doğru vaki olacağına şüphe olmayan tebeddülü anlamak üzere arasıra kilonu bildirmekle fotoğraflarını da gönder.

Gözlerinden öperim
Gazi M. Kemal»

Dolmabahçe, 15-8-29

«Kızım Sabiha'ya

Sıhhatiniz hakkındaki son mektubuna memnun oldum. (Zemering)den istifade etmeni temenni ederim.

Gözlerinden öperim
Gazi M. Kemal»

Viyana'dan döndükten sonra boş olarak geçen beş yıl Sabiha'yı bir bakıma dinlendirmiş, fakat bir bakıma da sinirlerini bozmuştu. Sadece okumak ve düşünmek onu tatmin et-

Atatürk, Sabiha Gökçen, S. Bozok ve yaveri Celal ile Sivas'ta. 13 Kasım 1937.

miyordu. Bu yıllar zarfında, bir kere de, Gazi'nin isteğiyle Fransa'ya gitmiş, orada sekiz ay kalmıştı.

.....

Bir akşam sofrada otururlarken, Atatürk, yakınlarına soyadı dağıttığı için, Sabiha'ya da bir soyadı bulmak istemişti. Bir müddet düşündükten sonra «senin de soyadın Gökçen olsun» demişti. O zamanlar Sabiha (Gökçen) havacılık mesleğine henüz girmiş değildi.

1935 Mayıs'ında Sivil Havacılık Okul'u açıldı. Paraşüt tecrübelerini Atatürk'le birlikte seyreden Sabiha Gökçen çok heyecanlanmıştı. Bu mektepe girmek için kendisinden izin istedi. Atatürk de dileğini Fuat Umay'a bildirdi. Sabiha Gökçen de mektebe devam etmeye başladı.

Sabiha Gökçen, Sivil Havacılık Mektebi'ni bitirerek pilot olmuştu. Atatürk, Bursa'ya gitmiş, Havaalanında gelecek uçağı bekliyordu. Bir aralık:

— İşte, geliyorlar, diyerek eliyle ufuktaki bir noktayı gösterdi. Biraz sonra uçak yaklaşmış, alana inmiş, Atatürk'ün bulunduğu yere yaklaşmıştı. Önce Vecihi Bey indi, elini uzatarak Sabiha Gökçen'in uçaktan inmesine yardım etti.

Tam o sırada Atatürk'ün arkasından bir ses duyuldu:

— Kadın değil mi, ne de olsa erkeksiz uçamazlar.

Bu sesi Atatürk de duymuştu. Fakat sesini çıkarmadı. Koşa koşa gelerek elini öpen Sabiha Gökçen'e, eliyle uçağı göstererek hafif sesle bir şeyler söyledi. Sabiha, pilot Sabiha koşarak uçağa bindi ve tekrar havalandı. Şimdi uçak havada akrobasi hareketleri yapıyor, seyredenlerin heyecandan yürekleri kalkıyordu. Uçuş on dakika kadar sürdü. Sabiha Gökçen indikten sonra koşa koşa gelip Atatürk'ün elini öptü. O ise geriye dönmüş, deminki sözü söyleyen köylüyü arıyordu.

Sonra hazır bulunanlara kısa bir hitabede bulundu:

— Türk kızı, erkeği kadar cesaret ve azimle Türk semalarındaki yerini alacaktır. Sabiha Gökçen, yarının binlerce Sabiha'sından yalnız ve yalnız biridir. Yarın on binlerce Sabiha olacaktır.(33)

*

A ve B bröveleri olan Sabiha Gökçen, C brövesi almak için Rusya'ya gitti ve orada beş ay kaldı. Dönüşte, 1936 yılı başında Hava Harb Okulu'na yazıldı. Burada çok çalışmak zorundaydı. Bilhassa matematik dersinde çok gayret sarfediyordu.

(33) Nitekim, bu konuşmadan yıllarca sonra Leman Bozkurt adında kahraman bir genç kızımız da dünyanın ilk jet kadın pilotu olmak şerefini kazanmıştır. Bugün hava harb okulunu bitirmiş olan ve hava subayı olmuş genç kızlarımızın sayısı gittikçe çoğalmaktadır.

Bir gün uçaktan indiği zaman bölükte olağanüstü bir durum olduğunu gördü. Koşuşanlar, telaşla emir verenler, bir acele...

Bölük Dersim harekatına katılacaktı. Sabiha Gökçen koşarak bölük kumandanına gitti ve harekata kendisinin de katılmak istediğini söyledi. Bölük kumandanı onu alay kumandanına gönderdi. Alay kumandanı ise muharebeye katılacak bir bölükle gidebilmesi için özel bir müsaadeye ihtiyaç olduğunu bildirdi. Sabiha, Ankara'ya uçağı ile gidebilmek için izin istedi. Ertesi günü Ankara'ya gelecek olan bölüğüne katılabileceğini umuyordu. Ankara'ya akşam hava karardığı zaman indi ve hemen Çankaya'ya gitti.

Atatürk, Sabiha'yı karşısında görünce önce şaşırdı, fakat çok kısa bir an sonra:

— Bu arzunu yerine getirmek isterim ve seni takdir ederim, fakat sana bir şey söyleyeyim, kızım, dedi. Çarpışacağın insanların eline esir düşersen çok fena muamele edeceklerdir, buna üzülürüm.

— Emin olunuz canlı olarak ellerine düşmem.

Atatürk'ün bakışı değişti ve hiçbir şey söylemeden cebinden çıkardığı bir hediyeyi masanın üzerine koydu. Bu hediye, tabancasıydı.

Ertesi sabah Sabiha'yı Atatürk uyandırdı. O gece hiç uyumamıştı. Birlikte kahvaltı ettiler. Sonra otomobiliyle onu hava alanına götürdü, Eskişehir'den gelen bölüğü karşıladılar. Bölükteki herkesle ayrı meşgul oldu, başarılar dileğinde bulundu. Sabiha Gökçen'den de her gün sıhhat haberini bildirmesini istedi.

Dersim harekatı bir ay kadar sürdü. Döndükten sora, Sabiha Gökçen'e bir madalya verilmesi kararlaştırıldı. Yapılan merasimde Atatürk bulunamadı. Sabiha Çankaya'ya döndü-

ğü zaman, O bahçedeydi. Kopuş elini öptü. Atatürk de onu alnından öperek tebrik etti.

.....

Bir gece, Ankara'dan İstanbul'a gitmekte olan Atatürk, Eskişehir'den geçerken Sabiha Gökçen'e bir mektup bırakmıştı. Bu mektupta şunlar yazılıydı:

«Kızım Uçman Gökçen'e

Muvaffakiyetle Ankara'dan Eskişehir'e geldiğini memnuniyetle öğrendim.

Eskişehir'deki uçuş vazifelerini yaptıktan sonra İstanbul'a da muvaffakiyetli bir uçuşla gelmene intizar ederek gözlerinden öperim.

K. Atatürk»

Sabiha Gökçen, üniformasını giymiş olarak Atatürk'le aynı otomobilde. Bir manevra esnasında çekilmiş bu fotoğrafta Atatürk'ün hastalığı ve yorgunluğu yüz hatlarından ne kadar belli. 29 Ağustos 1936.

Fakat Atatürk artık hastalanmıştı.

Balkan antantı için toplantı yapılıyordu. Atatürk, Sabiha Gökçen'in delegeler şerefine verilen bir çayda da hazır bulunmasını istedi. Bu gibi davetlerde daima üniforma giymiş olarak bulunmasını dilediği için Sabiha Gökçen o gün de havacı üniformaı ile salona indi. Delegelerle ayrı ayrı tanıştı. Hepsi de kendi memleketlerine davet ettiler.

Atatürk:

— Yapabilir misin? dedi.

— Çalışırsam yapabilirim.

O günden sonra da Amerika'dan gelmiş olan bir tecrübe pilotunun nezaretinde Volti tipi bir uçak ile tek kişilik çalışmalara başlandı.

Bu sırada Atatürk'ün durumu gün geçtikçe bozuluyordu.

Sabiha Gökçen'e verilen bir aylık mühlet ve tecrübe uçuşları bitmişti. Fakat o Atatürk'ün yakınından ayrılmak istemediği için, her soruşunda çalışmaların daha bitmediğini söylüyordu. En nihayet bir gün:

— Bana bir aylık ve 50 saatlik bir uçuş müddeti lazım geldiğini söylemiştiniz, bu müddeti çoktan geçti, dedi.

Sabiha yine, çekingen bir ifade ile henüz hazır olmadığını söyleyince Başyaverini çağırttı, durumun tecrübe pilotundan sorulmasını emretti.

Amerikalı pilot, Sabiha Gökçen'in uçuşa hazır olduğunu bildiren bir rapor verdi. Bu raporu, Celâl Bey, Savarona'da otururlarken getirdi. Atatürk raporu okuduktan sonra:

— Anladım çocuğum, dedi, esasen daha evvel de ne için gitmek istemediğini anlamıştım. Fakat sen müsterih ol, ben kısa zamanda iyileşeceğim.

— Siz iyi olduktan sonra hareket edersem bu seyahati daha rahat yaparım.

Atatürk, Sabiha Gökçen'in, kendi hastalığının mahiyetinden haberdar olmadığını fakat her geçen gün ölüme biraz daha yaklaştığını biliyordu.

— Gideceksin yavrum, söz verdik, sözümüzün yerine gelmesi lazım.

.....

Sabiha Gökçen, geziye çıktı. Atatürk, ona Selanik'e de giderek kendi doğduğu evi de görmesini emretmişti. Geziden döndükten sonra, Sabiha Gökçen, intibalarını ve Selanik'te gördüklerini anlattı. Dinlerken gözleri doluyor, çok müteessir oluyordu. Sabiha Gökçen konuyu değiştirmek istiyor, fakat o ısrarla aynı şeyleri soruyordu.

Türkkuşu'na başöğretmen tayin edilmiş olan genç kadın, Atatürk'ü hasta yatağında bırakarak bir türlü görevinin başına gidemiyordu. Türlü bahanelerle hareketini geciktirdiğini anlayınca, onu çağıran Atatürk, hiç kimsenin, hangi sebeple olursa olsun görevinden kalmasına razı olmayacağını söyledi:

— Git vazifenin başına, işini gör, icabederse tekrar dönersin.

Fakat Sabiha Gökçen'in dönüşü, artık Atatürk'süz bir İstanbul'a dönüş olacaktı. Genç kadın, Atatürk'ü artık sadece konsolun üzerinde duran hediyelerine ve duvarda asılı duran resmine baktıkça görür gibi olacaktı.[34]

(34) Sabiha Gökçen, Atatürk'ün sağlığında kendisiyle evlenmek isteyen, fakat o zaman reddettiği Hv. Yüzbaşı ve öğretmeni olan Ali Kemal Esiner ile evlenmiştir. Yüzbaşı, soyadını değiştirerek Gökçen soyadını almış, fakat 1943'te tifüsten ölmüştür. Sabiha Gökçen, yirmi yıllık hizmet süresini doldurduğu zaman Türkkuşu Başöğretmenliğinden 1955'te ayrılmıştır. Ankara'da, Atatürk'ün kendisine bıraktığı apartmanda oturmaktadır. Sabiha adında bir büyütmesi vardır.

NEBİLE

Yakacık Sanatoryomunun, balkonu denize bakan bir odasının önünde başhekim İhsan Rıfat'la bir gazeteci durdular. Bir an konuşmadılar. İçerisini dinler gibi kapının önünde taş kesildiler.

— İçerde Atatürk'ün kızı Nebile yatıyor.

— Çok mu ağır?

— Eğer hekim sıfatıyla konuşuyorsam, size sadece «burada bir hastamız var» diye cevap verebilirim. O kadar. Hastalarımızın hafif ve ağır diye bir tasnife tutmak adetimiz değildir. Fakat...

Tecrübeli hekim bu «fakat»ın sonunu bir türlü getiremiyordu. Gözleri dolmuştu. Nihayet sözüne devam için kendinden kuvvet bulunca:

— Fakat, Nebile'nin bize verdiği asıl büyük ızdırap onun bir sanatoryumda kalmasını icab ettiren malum hastalığından ileri gelmiyor, dedi.

Sonra bir müddet sustu. Nihayet:

— Gözleri hiç görmüyor artık, diye ilave etti.

— Vah zavallı! Onu ziyaret etmek mümkün olmaz mı acaba?

— Yanında çok kalmamak şartıyla. Çünkü çok konuşmaya tahammülü yok. Teessürü derhal artıyor.

Kapı sessizce aralandı ve başhekim önde, ziyaretçi arkada, bir gölge gibi içeri kaydılar.

Odadaki karyolada küçücük bir tümsek yatıyordu. Adeta hiç görünmeyecek kadar küçük bir tümsek. İki atlas yastığın arasında kaybolmuş minimini bir baş hafifçe kıpırdandı. Sanki gövdesi hemen hiç olmayan bir baş.

Bu başta gök mavisi iki göz uzaklarda bir noktaya bakar gibi cansız ve sabit duruyordu. Bu gözlerin, kendilerinden beklenen vazifeyi yapmadıkları ne kadar belliydi. Ziyaretçi, donuk, cam bakışların altında ezilir gibiydi.

— Siz misiniz doktor?

— Evet kızım! Bugün iyisiniz ya.

— Çok iyiyim.

Kendisini bile aldatamayan masum bir yalan. Başhekim gülümsemeye çalışarak cevap verdi:

— Daha da iyileşeceksiniz. Bugün kaç defa yemek yediniz bakalım?

— Sormayınız. Üç defa yemek getirdiler. Üçünü de çevirmedim ama bilmem fazla gelecek mi? Ateşim yükselirse diye korkuyorum.

O sırada kapı vuruldu. Hastabakıcı elinde bir demet taze çiçekle odaya girdi. İhsan Rıfat, Nebile'ye dönerek:

— Bakın, dedi, size İstanbul'dan selam getirmişler. Bir demet karanfil ile hatırınızı soruyorlar.

Hastanın soluk dudaklarında geniş bir tebessüm yayıldı:

— Karanfil mi dediniz? Aman, ben ne kadar severim karanfili. Kuzum doktor, emrediniz de onları bir vazonun içine koysunlar.

Sonra ağzında birkaç teşekkür kelimesi mırıldandı. Nebile'nin vücudu kadar zayıf bir sesti bu:

— Ah, bu gözlerim bir parça görmüş olsaydı! Öyle sanıyorum ki çabucak ayağa kalkacağım.

— Ne zamandan beri hastasınız Nebile Hanım?

— Atatürk merhum olduğundan beri. Sarayda o acı haberi aldığım dakikada sol koluma bir uyuşukluk geldi. Ama nasıl bir uyuşukluk. Size şimdi anlatamam ki... Kolum, sanki yerinden kopmuş. Derken sırtımda, işte şu hizada (ciğerlerini işaret ediyordu) bir ağrı peyda oldu. Biraz sonra kendimi kaybetmişim. Hekimler zatürre teşhisi koydular. İşte şimdi de...

İri, gök mavisi gözlerde bir bulut parçası ve damla damla akan yaşlar. Genç kadın sessiz sessiz ağalrken başhekimle ziyaretçi kendilerini zor tutuyorlardı. Fakat o kesik kesik devam etmeye çalışıyordu:

— Atatürk'ün son defa, merhum olmazdan üç gün evvel gördüm. Beni hatırlayarak yanına çağırmıştı. «Ne var Nebile? Seni çok üzülmüş görüyorum. Yoksa hasta mısın?» diye sordu. «İyiyim Atatürk» dedim. Dedim ama, kendisini o halde görmeye de daha fazla tahammül edemeyerek hüngür hüngür ağlamaya başladım. Atatürk'ün canı sıkıldı, «Benim için ağlamayacaksın, anladın mı» dedi. Fakat ben bir kere boşanmıştım. İçimin acısını dökmedikçe susmak elimde değildi. O zaman Atatürk daha ciddi bir tavırla şunları söyledi: «Sana emrediyorum, ağlamak yasak.» Beni kollarımdan tutarak dışarı çıkardılar. İşte, Atatürk'ü son defa görüşüm böyle oldu. Muvakkat kabrine bir çelenk olsun koyamadığıma bilseniz ne kadar üzülüyorum. Eğer gözlerimi kaybetmemiş olsaydım.

Sesi yeniden bir hıçkırık darbesiyle kesildi. Sonra hıçkırıklar çoğaldı, bir tufan halini aldı. O zaman başhekimle ziyaretçi yavaşça odadan çıkarak Nebile'yi hatıralarıyla başbaşa bıraktılar.

Ne kadar zengindi bu hatıralar. Şimdi görmeyen bu iki mavi göz, hatıralara bakar gibi derinlerde dolaşıyor, geçmiş günlerin saadetini arıyordu.

Bir şeyhin kızıydı. Çocukluğu buralardan uzakta, bambaşka bir çevrede geçmişti. İzmit Valisi Eşref Bey'in de akrabasıydı. On sekiz yaşındayken tanımıştı Atatürk'ü. O zamanlar, orta boylu, mavi gözlü, beyaz tenli, altın saçlı güzel ve hayat dolu bir genç kızdı. Şimdi görmeyen bu donuk gözlerde zekâ kıvılcımları uçuşurdu.

Şimdi, Yakacık'ta sanatoryumun bu sessiz odasında, ebedi bir karanlığın içinde yatan Nebile, aydınlık ve davetlilerle dolu kalabalık salonları hatırlıyordu. O zamanlar güzel konuşurdu, güzel şarkı söylerdi. Tatlı ve gür bir sesi vardı. Atatürk, onun sesinden en çok şu şarkıyı dinlemeyi severdi: «Ankara'nın taşına bak, gözlerimin yaşına bak.» Ve bir de marş: «Karadeniz, Karadeniz, gelen düşman değil, biziz» Bu tatlı günler iki yıl kadar sürmüştü. Sonra bir hariciye memuru kendisini istemiş. Atatürk de vermişti. Nikâh töreni Çankaya köşküde yapılmıştı. Ankara Şehremi'ni kıymıştı nikâhı. Yeni bir hayata girmişti. Yaşayışı baştanbaşa değişmişti. Fakat bu hayat da iki yıldan fazla sürmemişti. Sonunda kocasından ayrılmış, genç bir mühendisle evlenmişti.[35]

Kocasının görevi İzmit Kâğıt Fabrikasındaydı. Onu, İzmit'e geldiği zaman da görmüşlerdi.

Bir kış günüydü.[36] Lokantalı vagondaki sofranın başında oturmuştu. Fakat, hastalığın da tesiriyle Atatürk zayıflamış ve yorgun görünüşlü bir hal almıştı. Kocası ile beraber, sofrada ona da yer vermişti. Kocasının çalıştığı yeri sormuş, sonra fabrikanın müdürünü aratıp buldurmuştu. Mü-

(35) Bu genç mühendisin adı Sabahattin İrdelp'tir.

(36) 21 Ocak 1938 Cuma.

dürden[37] fabrikanın kuruluşu ve çalışma hakkında izahat aldıktan sonra, genç mühendisi ve yanında duran kendisini işaret ederek:

— Bunlar benim evlatlarımdır. Kendilerine kolaylık göstermenizi rica ederim, demişti. Ne kadar sevinmişti Nebile, kendisiyle böyle yakından ilgilendiğine. Heyecanlanmıştı, gözleri dolu dolu olmuştu.[38]

Aradan çok geçmemişti. Atatürk iyice hastalanmıştı. Dolmabahçe'de onu son gördüğü gün, Atatürk'ün artık, kaybolmak üzere olduğunu anlamış, gözyaşlarını tutamamıştı. Sonra, cenaze töreni yapıldıktan sonra, Ankara'da. Çankaya Köşkünde kaç kereler baygınlıklar geçirmişti.

Fakat artık kendisi de hastaydı. Biliyordu, bu hastalıktan kurtulmanın çaresi yoktur. Ecelin, ebedi hayat şerbetini sunacağı günler yakındır. Yalnız o menhus hastalığa değil, gözlerinin böyle karanlıklar içinde kalışına üzülüyordu. Şu dünyayı bir kere daha göremeyecekti. Asıl yandığı buydu. Hiç olmazsa bir çocuğ olsaydı. Kendisinin çekilip gideceği dünyaya, yine kendinden bir miras, canlı bir miras bırakabilseydi. Tanrı onu da nasip etmemişti.

Nebile, yataktaki günlerini hatıralarıyla başbaşa geçirmekten başka bir şey yapamıyordu artık. İçine gömüldüğü koyu karanlıkta, elinden tutarak aydınlık günlere götüren tek tesellisi bu hatıralar oluyordu. Bazen kendi kendine mırıldanırdı: «Ankara'nın taşına bak, gözlerimin yaşına bak.»

Neredeydi o pembe yüzlü, altın saçlı Nebile? Ne kadar değişmişti. Yüzü sararmış, saçları bir tutam kuru ot gibi en-

(37) İzmit Kâğıt Fabrikası müdürü, o tarihte Mehmet Ali Kâğıtçı'dır.

(38) Mehmet Ali Kâğıtçı'nın anlattığına göre, vedalaşırken, kendisini vagonun kapısına kadar geçiren Atatürk, önce Nebile ile eşini göndermiş, sonra kendisine şöyle söylemişti:«Onların yanında kendilerine kolaylık göstermeni söylemiştim. Lakin iş neyi icab ettiriyorsa, sen yine onu yaparsın.»

sesine kıvrılmıştı. O, ölmeden evvel ölmüştü. Yataktaki bu sessiz yığına canlı denilebilir miydi?

.....

Nitekim, Nebile acıya ve hastalığın kahredici ızdırabına fazla dayanamadı. Yakacık Sanatoryumunun, ıssız ve kimsesiz bir köşesinde, evvelce dünyaya ve ışığa kapanmış olan mavi gözlerini, elemli bir günde hayata da kapadı.

ÂFET HANIM

Orman Çiftliği'nde, akşam üzeri saat 18.00'e yaklaşıyordu. Gazi neşesiz ve durgun görünüyordu.

— Gidelim, dedi.

Otomobiline Asaf (İlbay) Bey ile eşini aldı.

— Sizi evinize kadar götüreyim. Benim de biraz istirahate ihtiyacım var. Nezleyim; galiba biraz hararet de var. Dün gece geç vakit banyo alırken vücuduma rehavet çöktü. Bu gevşeklikle küvet içinde uyumuşum. Suyun soğumasından, fazlaca su içinde kalmış olduğumu anladım. İşte nezlenin sebebi budur.

Gazi gülüyor ve hafifçe öksürüyordu.

Asaf Bey ile eşi bu sözleri teessürle dinlediler. Asaf Bey'in eşi af dileyerek:

— Paşam, dedi, siz Türk milletinin gözbebeğisiniz. Sizin sağlığınız onun baş ülküsü ve arzusudur. Müsaade edermisiniz, onun adına, lütuf ve teveccühünüze güvenerek kendi hesabıma size bir rica bulunayım?

— Buyurun, sizi dinliyorum

— Çankaya Köşkü'nün idaresi şefkatli bir kadın kalbine ve eline muhtaçtır. Mehmet Efendiler, İbrahim Efendiler sizin istirahatinizi temin edemezler. Eğer Köşk'te size candan bağlı bir kadın olsa idi, banyo içinde uyutulmazdınız.

— Anlıyorum. Belki haklısınız, İnkilap bidavetinde bana bir şvester tavsiye ettiler. Geldi köşkün idaresini eline aldı. Alışık olmadığımız bazı tertipler yaptı. Umumi idare fena değildi. Ancak şvesterin fazlaca alakası ve hâkim rol oynamak istemesi kendisine yol verilmesine sebep oldu.

Asaf Bey'in eşi:

— Paşam, dedi, size şefkatli ve candan bir Türk kadını lazımdır. Bu kadın da Âfet Hanım olabilir. Bu kızın, bildiğimize göre size uzaktan intisabı vardır. Ağırbaşlı ve namusludur.

— İyi ama Âfet, Dame de Sion'da tahsildedir. Onun tahsiline mani olmak istemiyorum.

— Paşam, sizin huzurunuz feyiz veren bir mekteptir. O yüksek huzurda Âfet Hanım da diğer arkadaşlarımız gibi feyiz alır, nurlanır.

Atatürk cevap vermeyince konu değişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa bulvarındaki apartmanlarına gelmişlerdi. Asaf Bey ile eşi saygılarını sunarak ayrıldılar.

— Bir müddet sonra Çankaya Köşkü'ne davet edilen Asaf Bey ile eşi, Afet Hanım'ın misafirleri karşıladığını gördüler. Gazi, iltifatkâr ile bakışla:

— İşte arzunuzu yaptım, dedi. Âfet artık Köşk'ün idaresine ele aldı.

Aradan aylar, yıllar geçti. Âfet Hanım, Atatürk'ün en yakınlarından biri oldu. Fakat O'nun içinde, bu genç kızı tahsilinden ayırmış olmanın üzüntüsü devam etti gitti. Bu yüzden bir müddet sonra Âfet Hanım'ı, İsviçre'ye tahsile gönderdi. Okuttu. Türk Tarih Kurumu'na asbaşkan yaptı. Âfet Hanım da ağırbaşlılığı ve tevazuu ile etrafındakilerin ve Atatürk'ün sevgisini kazanmayı ve devam ettirmeyi bildi.

Atatürk, Afet Hanım ve Kılıç Ali bir arada. 1 Mart 1930.

O yıllarda, Gazi Mustafa Kemal'in üzerinde titizlikle durduğu Türk Tarihi ve Türk Dili konuları üzerinde yapılan görüşmelerde, yabancı bilginlerin ziyaretlerinde ve sofrabaşı sohbetlerinde Âfet Hanım da her zaman yer almaya başladı.

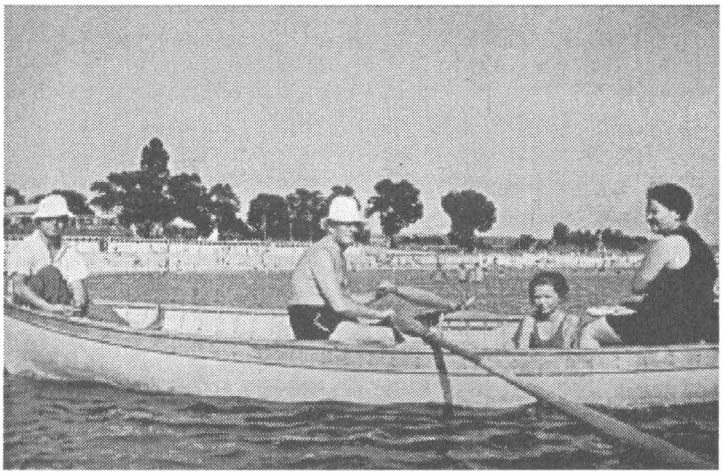
*

Âfet Hanım ertesi gün İsviçre'ye hareket edeceği bir gece yine sofrada oturmuşlar, konuşuyorlardı. Atatürk bir hatırasını anlattı. Selanik'e ait bir hatıra.

Bir manevra öncesinde, Mustafa Kemal bir arkadaşına giderek biraz rakı içmelerini istemiş. Arkadaşı da çanta da duran rakı şişesinden bir kadeh vermiş. Sonra şişeyi kaldırmış, çantaya koymuş. İkinci bir kadeh isteyince yine çanta açılmış ve bir kadeh daha içilmiş. Atatürk bunu anlatırken romanlaştırıyor ve bir hayli mübalağa katıyordu. Sonra Âfet Hanım'a döndü:

— Anladın ya Âfet dedi, bu bey bana iki kadeh rakı vermek için neler yaptı. Sen yarın ona on sandık rakı gönder.

Bahsi geçen zat, o sırada Budapeşte'de elçiydi. Âfet Hanım, İsviçre'ye giderken yanına on sandık rakı aldı ve elçiye götürdü. Cenevre'ye giderken yolu Budapeşte'den geçiyordu. «Atatürk size rakın gönderdi» diyerek sandıkları teslim etti. Sofrada tekrarlanan hikâyeyi de anlattı.

Yıl 1936. Atatürk mutlu günlerinden birinde, Florya'da.
Sağda görülen hanım Prof. Âfet İnan'dır.

Âfet Hanım, Cenevre'ye doğru hareket ettikten sona Budapeşte Elçiliği'nin telefonunu çaldı. Cevad Abbas konuşuyordu. Âfet Hanım hakkında bilgi aldıktan sonra, Atatürk'ün gönderdiği rakıların gelip gelmediğini sordu.

Atatürk, yolda bile Âfet Hanım'ın sıhhati ile meşgul oluyordu.

.....

Gazi Mustafa Kemal, Âfet Hanım'ın fikirlerine değer verirdi.

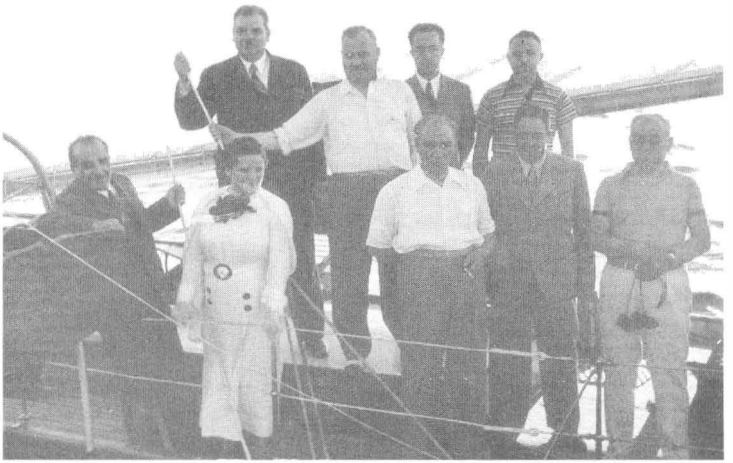
Bir akşam sofrada Tamburi Selâhattin (Pınar) Bey yeni bestelediği bir şarkısını okumuştu.

«Gel, gel, gel... Gel gitme kadın.
Ruhumu hicranına yakma, hicranına yakma.
İnlet beni, öldür beni, ağyara bırakma,
Karşında esirim, bana düşman gibi bakma
Bana düşman gibi bakma.»

Bu şarkı okunurken Âfet Hanım eğilmiş, Gazi'nin kulağına bir şeyler fısıldıyordu. Şarkı bitince alkışlandıktan sonra, Gazi:

— Selâhattin Bey, dedi, şarkınız hakikaten çok güzel. Ama bir şeye itiraz edeceğiz. Şu kadın kelimesi. Biraz kalın düşmüyor mu? Onun yerine mesela kadının inceliğini, nezaketini daha iyi ifade edecek bir kelime koysanız olmaz mı?

Selâhattin Bey şaşırıp sıkılınca:

Atatürk, yanında Celal Bayar, Afet Hanım, Kılıç Ali ile birlikte Adalar'a gezi yaparken. 1 Temmuz 1935.

— Kalk ayağa, müdafa et, dedi.

Tamburinin müdafaası şöyleydi:

Efendim, bu şarkının güftesini yazan ben değilim. Mamafih zannediyorum ki buradaki kadın kelimesi yerindedir. Bunu da mülayim, daha nazik bir şekilde ifadeye elverişli başka bir kelime hatırıma gelmiyor. Hanım desek... Yarattığımız hürriyet devrinde bilmem ki hoş görülür mü? Hanım deyince akla kafes veya peçe arkasındaki çarşaflı hatun gelir diye korkarım.

— Peki, canım desek olmaz mı?

— Evet, olabilir ama, canımı bir kadın da erkeğe söyleyebilir. Halbuki şarkıda söyleyen erkektir ve bana pek sakil gelmiyor. Kadın kelimesi haddizatında ince ve naziktir. Mamafih nasıl emrederseniz.

— Peki davayı kazandın.(39)

---

(39) Tamburi Salâhattin'in «Gel Gitme Kadın» şarkısını söylediği akşamdı. Sabiha, O'nun yüzüne baktığı zaman gözlerinde dizi dizi yaşların süzüldüğünü görmüştü. Şaşmıştı. Üzülmüştü de. İçinden «herhalde, demişti, bu şarkının ona hatırlattığı eski bir macera, bir giden kadın var. Atatürk ona ağlıyor.»

Her sabah Atatürk gazetelerini okurken yanına gider, elini öperdi. O da sorardı. «Dün gece nasıl geçti? Memnun muydunuz?

O sabah erkenden sokağa çıkıyordu. Sabiha'yı da yanına aldı. Otomobilde yine sordu: «Gece nasıldı?»

— Çok iyidi ama siz çok ağladınız. Neden ağladınız?

O da aynı soruyu tekrarladı,

— Neden ağladım?

Sabiha, yüzüne bakışından, bir gece evvelki tahminlerini anlamış olduğunu seziyordu. Kibritini uzattı,

— Şu sigaramı yak kızım.

Gözlerinde bir melâl vardı. Sabiha'nın sorunu cevaplandırmak istemiyordu. Cevat Abbas Bey'e döndü:

— Cevat, hani bizim Samsun'a çıkarken söylediğimiz bir marş vardı?

— Evet! Dağ başını duman almış.»

Beraberce onu söylemeye başladılar.

Belliydi ki, giden o kadının hayalini, gelecek günlerin umudu ile unutmak istiyor.

Âfet Hanım Ankara Kız Lisesi'nde Tarih ve Yurt Bilgisi derslerini okutuyordu, 1935 yılının ilkbaharında, Ankara'da Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin açılması kesin bir karar haline gelmişti. Bilhassa Atatürk bu konuda hassasiyetle duruyordu. Fakültenin öğretim kadrosunda, Tarih ve Dil Kurumlarında çalışan üyelerin de görevlendirilmesi teklif edilmişti. Bu arada, Âfet Hanım'ın da ders vermesi isteniyordu.

Âfet Hanım, bir fakültede görev alabilmek için önce yabancı ülkelerde tetkiklerde bulunmanın gerekli olduğunu Atatürk'e söyledi. Bu dileği yerinde bulan Atatürk, Âfet Hanım, Avrupa'ya gitmesine izin verdi. Âfet Hanım, 1935 ilkbaharında Yugoslavya, İtalya, İsviçre, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Almanya, Avusturya ve Romanya'da, Üniversite ve müze çevrelerinde incelemelerde bulunmak üzere bir geziye çıktı. Yurda döndüğü zaman yeni kurulacak fakültede görev alabilmesi için kendi «formasyonu»nu bir Batı üniversitesinden tamamlaması gerektiğini Atatürk'e anlattı.

Atatürk, yanında Afet Hanım ve Kılıç Ali ile birlikte köşk inşaatını denetlerken. 28 Haziran 1935.

Bunun üzerine Hükümet'ten alınan izinle Âfet Hanım, Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik İlimler Fakültesi'nin Modern ve Yakın Çağlar Bölümü'ne kaydolundu.

1936 yılbaşında, ilk sömestre bitip de Ankara'ya döndüğü zaman Âfet Hanım, Fakültenin açılmak üzere olduğunu gördü. Maarif Vekili Saffet Arıkan, kendisinin de Fakültede profesör olarak ders vereceğini bildirdi. Bu durum Âfet Hanım'ı tereddüde sevk ediyordu. Çünkü, bir üniversitenin birinci sömestrinde okurken bir başka üniversitede profesör olarak ders vermek biraz tuhafına gidiyordu. Fakat Atatürk, ders vermesini emredince itiraza mecali kalmadı ve Fakülte'nin açıldığı gün ilk dersini verdi. Bundan sonra Âfet Hanım'ın ünvanı profesör olarak anılacaktı.

Sonra Âfet Hanım, tekrar İsviçre'ye döndü:

Atatürk, İsviçre'de okuyan Âfet Hanım'ı unutmuyor ve fotoğraf, mektup yollamakta ihmal göstermiyordu.

8 / XII / (1936) tarihli mektubunda şöyle demektedir:

Atatürk ve Afet Hanım Ege Vapurunda halka oynarlarken. 28 Kasım 1930.

«Âfet (Belleten) de çıkacak makalen şu şekli aldı; beğeneceksin sanırım.

İyiyim, gözlerinden öperim.

K. Atatürk»

Yine İsviçre'ye gönderdiği bir başka mektubunda ise şöyle yazmaktadır:

«Afet,

Bu gece Cevat Paşa H. ile beraberiz. Senin «Belleten» de çıkacak Gerilla makaleni beraber okuduk. Memnun ve mütehassis oldular. Sofrada hemşireyle beraber, Orgeneral Altay da vardır. Sevgi ve selam.

K. Atatürk

Samimi teşekkürleriyle ve gözyaşlarıyla

İ. Cevat Çobanlı

Yüksek saygılar.

F. Altay»

Âfet Hanım, İsviçre'de tahsilini bitirerek yurda döndükten sonra (ki o zaman Atatürk artık ölmüş bulunuyordu) Ankara'da profesörlük görevine devam etmeye başladı.[40]

(40) Afet İnan: 1907'de doğan Âfet Hanım'ın eski soyadı Uzmay'dır.

DÖNÜŞ

Kim tanır, kim bilir ki Dönüş'ü? O, Ankara'ya yakın köylerden birinde küçük bir köylü kızıdır. Şimdi ebedi uykusuna dalmış, uyuyor.

— Söyle Dönüş, Atatürk'ü nasıl tanıdın?

Sağ olsaydı muhakkak ki hikâyesini şöyle anlatacaktı:

Fakir bir köylü kızıydı demiştik Dönüş için. Hem yetim, hem öksüzdü. Anasını, babasını çok küçük yaşta kaybetmişti. Yaşlı ninesiyle birlikte küçücük bir evde oturuyorlardı. Basit bir hayattı yaşadığı, bütün öteki köylüler gibi. Köyüne, bağına, bahçesine ait ne sorarsanız kısa, kestirme cevaplar verirdi. Bazen omuz silkerek:

— Bilmiyorum, derdi.

Geçinecek kadar malları vardı. Fakat ortakların elinde yıldan yıla onların da sayısı azalıyordu.

Yıllar geçti. Dönüş büyüdü, on altı yaşına geldi. Ninesinin gördüğü bütün işleri artık o yapmaya başlamıştır. Fakat yoksulluk günden güne kendisini daha fazla duyuruyor, ihtiyar kadınla genç kızın canına yetiyordu.

Bir gün tarladan köye dönerken kendi kendine düşündü. Şehre gitse, çalışıp orada para kazansa? Böylelikle hem kendisine, hem de ninesine daha iyi bakabilirdi. Bu düşünce gün geçtikçe kafasında yerleşti. İyice karar verdi. Bu kararını bir

gün ninesine de açtı. Tarlayı rehinden kurtarırdı, öküzleri çıkarırdı. Nine, bu yaşlı kadın onu bu fikrinden caydırmak için çok çalıştı. Şehirde bir genç kız tek başına nasıl barınabilirdi? Gerçi Ankara'da amcasının oğlu vardı. Onun yanında pekâlâ oturabilirdi. Ama iş hayatı, hele şehirde, bir genç kız üzerinde yıpratıcı tesirler yapacaktı? Bu muhakkaktı. Fakat, Dönüş kararını vermişti. Muhakkak daha iyi yaşamaları lazımdı. Ninesini kandırmaya muvaffak oldu.

İhtimaller artık kafasında gittikçe gelişiyor, hayaller onu sevincinden duramaz hale getiriyordu. Son gün oyalı yemenisini, kırmızı şalvarını hazırladı. Ertesi gün şehre inecekti. Lakin o akşam birdenbire kafasında daha parlak bir fikir uyandı: Atatürk'ün çiftliğine gitmek.

Genç ve güzel olması çalışma hayatında karşısına bir sürü güçlük çıkaracaktı. Halbuki köyün ihtiyarlarından, ağalarından, okulun öğretmenlerinden kaç defa medhini duymuştu. Atatürk yoksulları korur, onlara yardım eder, öksüzleri severdi. Bu sevinç ninesine koştu:

— Tasan tükensin nine, dedi, şehre gitmiyorum gayrı. Atatürk'ün çiftliğine gidip orada çalışacağım. Sen de onu ne kadar seversin değil mi?

Çehizinden ayrılan kalaylı bakracına yoğurdu itina ile çaldı. Bu, onun Atatürk'e armağanı idi.

Ertesi gün tan yeri henüz ağarırken ninesinin boynuna son bir defa daha sarıldı. Yanaklarından süzülen yaşları oyalı çevresiyle kuruladı ve yola koyuldu.

Dönüş çiftliği biliyordu. Şehre inişlerinde amcasının oğlu ona buraları göstermişti. Bir zaman yürüdü. En nihayet Atatürk'ün çiftliğine yaklaştı.

Buraları kendi küçük tarlalarından ne kadar farklıydı. Büyük büyük makinalar gidip geliyor, ötede beride temiz pak giyinmiş insanlar dolaşıyordu. Kapıya usulca yaklaştı.

Fakat içeri nasıl girecekti? Kapıda bir nöbetçi vardı. İçeri girmesine mutlaka engel olacaktı. En iyisi hiçbir şey söylemeden koşa koşa içeri dalmaktı.

Koşarak kapıdan içeri daldı. Fakat nöbetçi iki adım atmadan ensesine yapışmıştı bile. Dönüş can havliyle bağırıyor, çağırıyor, çırpınıyordu. İlerde dev gibi duran büyü makinalardan birinin yanında bir kalabalık vardı. Gürültüyü duyunca bu kalabalıktan biri ayrıldı, kıza doğru yaklaştı. Bu adamın başında geniş kenarlı bir hasır şapka vardı. Dönüş nöbetçinin elinden sıyrıldı, ona doğru koştu:

— Kuzum ağa, dedi, ne olur söyle şuna beni bıraksın. Hırsız değilim, ona bir kötülük etmedim. Benden ne istiyor?

Orta vücutlu adamın ellerine sarılmış, yalvarıyordu. Ağa, Dönüş'ün omuzunu okşayarak sordu:

— Sana dokunmaz küçük, merak etme. Fakat sen nereye gidiyorsun, kimi istiyorsun?

Genç kızın kalbine bir güven gelmişti. İyi yürekli bir adam olmalıydı ki, O, burada çiftlikte imiş. Gizli bir derdim var. Ayağına kapanıp O'na her şeyi söyleyeceğim.

Ağanın yüzünden bir gülümseme uçtu. Arkada bu konuşmayı dinleyenler kesik kesik fısıldaştılar. Dönüş'ün anlayamadığı bir şeyler dönüyordu ortada.

— Belli, sözün geçiyor burada ağa. Yardım et de bir kere Ata'yı göreyim.

Ağa, genç kızın iri bukleli gür saçlarını okşayarak sordu:

— Sen Atatürk'ü hiç gördün mü yavrum? Onu tanıyormusun?

Dönüş'ün başında dolaşan sıcak el, ona bir anda öksüzlüğünü unutturmuş, içini sıcak duygularla doldurmuştu:

— Ben köyden şehire inmem ki, Atatürk'ü nereden görem? Ama okulda, muhtarın odasında tasvirleri var. Ben de bir tane alıp aynanın üstüne astım.

Dönüş bir taraftan konuşurken, «ağa»da geniş kenarlı şapkasını çıkarmış, alnından süzülen terleri siliyordu.

Dönüş'ün gözü birden O'nun gözlerine takıldı. Bu, işte bu adam, O'ydu, Atatürk'tü. Birden içinden kabaran bir heyecan büyüdü, dudaklarının kuruduğunu, «canevi»nin ezildiğini hissetti. Bakracı tutan elleri titriyordu. Sonra bakraç birden ellerinin arasından sıyrıldı, yere düştü, Sayıklar gibi konuştu:

— Sen... Sen O'na, sen O'nun tasvirlerine ne kadar benziyorsun...

Gerçekten, Dönüş'ün ağa zannettiği şahıs Atatürk'ten başkası değildi. Dönüş'ün bu sözleri üzerine ağzından bir kahkaha kopmasıyla Dönüş'ün artık heyecanına hâkim olmayarak yere yıkılması da bir oldu.

.....

Dönüş ayıldığı zaman artık heyecanı geçmişti. Dertlerini Atatürk'e anlattı, bu dertlerinin çoğuna da deva bularak yine köyüne, ninesinin yanına döndü.

Bu hatıra, onun hayatı boyunca iftihar ettiği en kıymetli hatırası oldu.

ZSA ZSA GABOR

Işıklar pırıl pırıldı. Herkes dansediyordu. Gecenin ilerlemiş bu saatinde toplantı bütün neşesiyle devam etmekteydi.

Masalarda birinde tanınmış yazar ve hariciyecilerden Burhan (Belge) ile eşi Zsa Zsa Gabor ve edib Yakup Kadri ile eşi Leman Hanım oturuyorlardı. Zsa Zsa Gabor Burhan Bey'le evleneli ve Macaristan'dan geleli çok olmamıştı. Güzel ve genç bir Macar kadını idi. Etrafı dikkatle süzüyor, fakat Türkçe'yi iyi bilmediği için konuşmalara pek katılmıyordu.

Birden herkes ayağa kalktı. Danseden çiftler oldukları yerde kalmışlardı. Hepsi kapıya bakıyorlardı. Burhan Bey eğilerek, Zsa Zsa Gabor'un kulağına yavaşça «Atatürk» diye fısıldadı. Zsa Zsa Gabor, hayatında ilk olarak Kemal Atatürk'ü görüyordu. Kapının eşiğinde duruyordu. Birdenbire etrafındakiler biraz geriye çekilerek onu yalnız bırakmışlardı. Zsa Zsa göre, Mustafa Kemal Atatürk «sağlam yapılıydı, şakakları hafif ağarmıştı, fevkalade güzel giyinmiş ve siyah bir kravat takmıştı. Omuzlarını biraz geriye doğru atmıştı, başını dimdik tutuyordu. Etrafa her şeye lakaytmış gibi bakıyordu.»

Metrdotel alelacele ona doğru yürüdü. Saygı ile eğildi ve Atatürk'ü büyük bir masaya doğru götürdü. Arkasındaki

kadınlı erkekli grupla sivil memurlar onu takip ediyorlardı. Atatürk oturuncaya kadar salonda kimse kıpırdamadı. Sonra iskemleler çekildi, elbise hışırtıları oldu. Herkes yerine oturdu. Orkestra şefi orkestraya işaret etti. Müzik başlamıştı. Çiftler duran oyuncaklar gibi tekrar dansa koyuldular.

Yakup Kadri, Gabor'un solunda oturuyordu. Ona doğru hafifçe eğilerek:

— Eh, söyle bakalım, dedi, Bozkurdumuzu nasıl buldun?

Zsa Zsa Gabor başını çevirerek tekrar Atatürk'e baktı. Hemen hemen on metre kadar ilerisinde oturuyordu. Fakat o sırada Leman Hanım hafifçe koluna dokunarak:

— Bakma şekerim, diye fısıldadı, rica ederim burada dikkati çekmeyelim.

Zsa Zsa Gabor'un bildiğine göre, Atatürk, hayatta kendisini en çok sevdiren insanlardan biriydi. Savaşmasını da, çalışmasını da, eğlenmesini de bilen bir insandı. Zsa Zsa, her hususta onunla boy ölçüşebilecek erkek olmadığını düşünüyordu. Çünkü içkili olduğu zaman bile, son derece tesirli bir şekilde konuşmasını biliyor ve hiç hazırlanmadan nutuk söyleyebiliyordu. İnanılmaz bir hayatiyeti vardı. Gecede dört saat uyuduğunu işitmişti. Gabor, en tanınmış diplomatlardan biri olan Von Papen'in onunla yaptığı bir görüşmeden sonra yanından ayrılırken çocuklar gibi ağladığını duymuştu.

Yan gözle Atatürk'e bir kere daha baktı. Göz göze geldiler. Birden kıpkırmızı olduğunu, sanki bütün kanının yüzüne hücum ettiğini hissetti. Başını derhal başka bir tarafa çevirdi. Fakat içinden bir ses, ona o anda bir şeyler olacağını haykırmaya başlamıştı. Gerçekten biraz sonra vazifeli memurlardan biri, masalarının önünde eğilerek Yakup Kadri ve Burhan beylerle eşlerini, Atatürk'ün kendi masasına davet ettiğini bildirdi.

Zsa Zsa yan gözle kocasına baktı. Burhan Asaf'ın yüzü karmakarışık olmuş, adeta kararmıştı. Burnundan derin bir soluk verdi. Kıskançlığın demir pençeleri arasında kıvrandığı her halinden belli oluyordu. Yakup Kadri hafifçe gülümsüyordu. Siyah bıyıklarının üzerinden elini gezdirerek:

— Haydi gidelim, dedi.

Sonra Zsa Zsa'ya dönerek:

— Haydi, diye ilave etti. Korkuyor musun yoksa? Hepimiz arkadaşız burada.

Yerlerinden kalkarak Atatürk'ün masasına gittiler. Garsonlar alelacele önlerine servis koymaya başlamışlardı. Bir iskemleye ilişiveren Zsa Zsa heyecandan gözlerini yere indirmişti.

Birden derinlerden, çok derinlerden geliyormuş gibi dolgun ve tesirli bir erkek sesi:

— Bayan Belge, siz hiç rakı tattınız mı hayatınızda, diye sordu.

Zsa Zsa başını kaldırdı ve heyecandan titreyerek, kekeleyerek:

— Hayır, Paşa efendi, dedi.

Sofradakiler kahkaha ile gülmeye başlamışlardı. Genç kadın neden güldüklerini anlayamamıştı. Atatürk ise gayet tabii bir tavırla:

— Öyleyse şimdi tadacaksınız, dedi.

Sonra bir bardağa biraz rakı doldurdu ve üzerine de su koydu. İçkinin birden süt gibi bulanık bir hal alması Zsa Zsa'yı tereddüte sevk etti. Fakat kadeh elden ele dolaşarak önüne kadar gelmişti. Herkes ne yapacağını merak ederek ona bakıyordu. Beklemek ayıp olacaktı. Bir yudum içti. Sonra birden öksürerek kadehi masanın üzerine bıraktı. Bir daha öksürdü. Atatürk gülmeye başlamıştı. Onunla beraber herkes gülüyordu.

Ankara'daki hariciyeci eşinden ayrıldıktan sonra Zsa Zsa Gabor Amerika'ya giderek tanınmış bir sinema artisti oldu.

Arası fazla geçmeden Atatürk bu sefer Zsa Zsa'ya ikinci sorusunu sordu.

— Hiç sigara içtiniz mi?

— Hayır Paşa Efendi.

Sofradakiler yine gülmeye başladılar. Genç kadın niye güldüklerini anlayamıyordu.

— Öyleyse ilk defa bu sigarayı için.

Masanın öbür tarafından ucu yaldızlı ve üzerinde minimini K. A. harfleri bulunan bir sigara uzattı. Burhan Asaf'ın Macar asıllı karısı sigarayı alarak gayet zarif bir hareket yapıyormuş gibi bir nefes çekti. Fakat hemen arkasından öksürdü.

Atatürk, Burhan Belge'ye dönerek:

— Zevcen daha bizim sigaralara alışamamış Burhan, dedi.

Acaba bu sözleriyle, Zsa Zsa'nın hiç sigara içmediği hakkındaki sözüne inanmadığını mı belirtmek istiyordu?

Atatürk'ün, o akşam çok neşeli bir hali vardı. Biraz sonra yemekler geldi. Yemeğe başladılar. Burhan Belge hiçbir şey söylemiyordu. Leman Hanım sessiz oturuyor, Yakup Kadri bile susuyordu. Atatürk de hafifçe iskemlesinin arkalığına yaslanmış olarak duruyor, fazla bir şey yemiyordu.[41] Birkaç dakika sonra Atatürk yanındaki hanımlardan birine doğru dönerek:

— Hanımefendi, diye sordu, vals bilir misiniz?

O hanım biraz tereddüt etti, sonra yumuşak bir sesle:

— Maalesef efendim, bilmiyorum, diye cevap verdi.

Bunun üzerine Atatürk sofradaki bütün hanımlara aynı soruyu sordu. Hepsi de bilmedikleri cevabını veriyorlardı. Zsa Zsa kendi kendine hayretle soruyordu: «Bu hanımlar, bu

(41) Tanınmış profesör Pittard'ın eşi, romancı ve tarih yazarı, Türkiye'de dair kitapları bulunan Noelle Roger, Atatürk hakkında şöyle yazmaktadır.
«Bir gün Atatürk'e kuvvetinin sırrını sordum:
— Durur, dinlerim, dedi. Sonra tekrar etti:
— Durur, dinlerim... ve sustu.»

kibar hanımlar vals oynamasını nasıl olur da bilmezlerdi?» Atatürk aynı soruyu kendisine de sorunca:

— Evet efendim, biliyorum, diye cevap verdi hemen.

Atatürk:

— Mükemmel, dedi ve derhal ayağa kalktı.

O kalkınca odada bulunanlar da ayağa kalktılar. Atatürk Zsa Zsa'yı piste kadar götürdü. Dansetmeye başladılar. Vals Atatürk'ün en sevdiği danstı. Genç Macar kadını Atatürk'ün kuvvetli bir erkek olduğunu anladı. Onu sımsıkı tutuyor ve gayet emin, rahat bir şekilde, hiç şaşırtmadan döndürüyordu. Dans Burhan Asaf'ın karısına da zevk vermeye başlamıştı. Fakat o anda birden paniğe kapıldı. Müthiş bir korku içini kaplamıştı. «Herkes bize bakıyor» diye düşünüyordu. Kendi kendine «benimle danseden büyük Atatürk'tür, bir kahramandır» diye tekrar edip duruyordu. Bunun gerçek olduğuna kendini bir türlü inandıramıyordu. Efsanevi bir varlıkla, onun nazarında Allah mertebesine yükselmiş bir varlıkla dansediyordu.

Atatürk hem dansediyor, hem de gayet sakin konuşuyordu:

— Memleketimizi beğendiniz mi?

Bu soru üzerine Zsa Zsa Gabor ilk defa bütün cesaretini toplayarak gözlerine baktı. Gözlerinin bebeği ona çok açık renkte görünüyordu:

—Memleketinize bayıldım. Bizim Macaristan'a hiç benzemiyor.

— Türkçe öğreniyor musunuz?

— Evet, kocam bana hususi ders aldırıyor.

O zaman Atatürk biraz evvel sofrada neden ona gülmüş olduklarını anlattı «Paşa efendi» diye bir deyim yoktu Türkçe'de. Bu, biraz da «ekselans bey» gibi bir şey oluyordu. Bu maziye ait, «eski Türkçe»ye ait bir deyimdi. Bunun üzerine

genç kadın utancından ne yapacağını şaşırdı. Tekrar tekrar özür diledi. Sonra o da bir soru sordu:

— Buradaki hanımlar hiç vals yapmasını bilmezler mi?

Atatürk gülümsüyordu:

— Bilirler Bayan Belge, fakat valsten bahis açtığım zaman hepsi de maksadımı anlamışlardı ve bu valsi benimle yapmayı misafirleri olan Macar hanımına bırakmışlardı.

Bu izah üzerine Zsa Zsa, Türk hanımlarına hayran kalmıştı. Atatürk'ün dansa davet etmesi biraz cesaretini arttırmıştı. Fakat elbisesinin hiç de güzel olmamasına çok üzülüyordu. Sırtında beyaz yakalı silap düz bir elbise vardı. Bu kılığı ile mektepli küçük, haşarı kızlara benzediğini zannediyordu. Fakat, Atatürk'ün onun kılığına pek önem verdiği yoktu. Genç kadın hem dansa devam ediyor hem de kendi kendine «annem beni şu sırada görse, benim Atatürk'le dansettiğimi görse ne derdi acaba» diye düşünüyordu.

Orkestra çaldığı parçayı bitirince yerlerine döndüler. Fakat Atatürk onu eski yerine değil, yanında bulunan bir iskemleye oturttu. Kendisi de ayakta durarak:

— Bir şey söylemek istiyorum, dedi. Bundan böyle Macarların ve Türklerin kardeş millet olduklarını kabul etmek lazım. İki milletin de tarihleri aynı değil midir?

Sonra tarihten birçok misaller getirdi. En nihayet:

— İki millet birçok şeyler için aynı kelimeleri kullanıyorlar. Cebimde bir elma var cümlesinde cep, elma kelimeleri her iki dilde aynıdır diye sözlerini bitirdi.

Bunları söyledikten sonra yerine oturdu. Aradan ne kadar zaman geçmişti bilinmez, belki de çok kısa bir zaman, sessizlik içinde yenen yemeğin arasından:

Artık gidelim, diyerek ayağa kalktı. Geldikleri gibi beraberindekilerle çıkıp gittiler.

Bu hatıra günlerce Zsa Zsa Gabor'u tesiri altında bıraktı. Her sabah atı «Fatuşka»ya binerek gezintiler yapıyor, O'nu tekrar görmek umudu ile Çankaya köşküne kadar gidiyor, gözleri pencerelerde onu arıyordu. Kapıya kadar yaklaşıyor ve içinden «Ya Atatürk birden pencerelerden birinde görünür de beni çağırırsa» diye geçiriyordu.

İçindeki bu özlem, ona yıllar sonra yayınladığı hatıralarında şöyle yazdıracaktır: «Bana kızım dedi. Fakat ben onun kızından çok daha başka şeyleri olmayı isterdim.»

ÜLKÜ

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım, daha Selanik'teyken küçük, kimsesiz bir kızcağızı yanına almış, büyütmüştü. Bu küçük kız, yüzyıllardan beri Tuna kıyılarından güneye doğru inen Türk ailelerinin yavruları arasında kimsesiz kalmış bir kızcağızdı. Henüz beş altı yaşlarındaydı.

Yaradılış itibarıyla kabiliyetli ve terbiyeli bir hali olan Vasfiye Zübeyde Hanım'ın sevgisini kazanarak onun yanında büyüdü. Evin çocuğu gibi muamele görmekteydi. Yıllar birbirini kovalarken Vasfiye de yetişti. Zübeyde Hanım'la beraber İstanbul'a ve oradan da Ankara'ya geldi.

En nihayet Zübeyde Hanım vefat edince hayatta bir kere daha yalnız kaldı. Bu defa Makbule Hanım'ın yanına yerleşti.

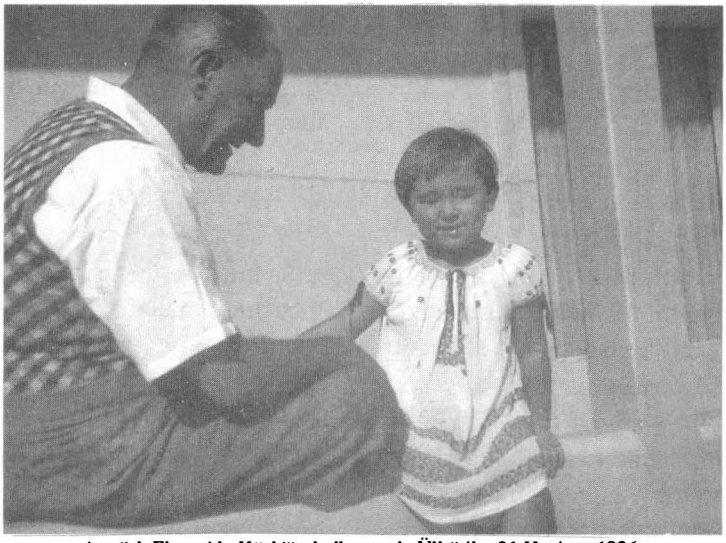
Genç bir kızdı, evlenme çağına gelmiş bir genç kız. Bir gün, Makbule Hanım'ın iznini ve razısını almadan evlenmişti. Bu evlenmeden sonra ne Mustafa Kemal, ne de Makbule Hanım bir daha Vasfiye'yi görmediler. Halbuki o, bu evlenmeden beklediğini bulamamış, mesut olamamıştı.

Bu evlenme olayından yıllarca sonra bir gün Vasfiye Hanım çıkageldi. Dolmabahçe Sarayı'nda Cevat Abbas (Gürer) Bey'i gördü. Gelmeden önce, komşusu olan bir hanımı

aracı yapmıştı. Saraya da bu komşu hanımın yanında gelmişti. Mahcubiyetinden Cevat Abbas Bey'in yanında hiç konuşmuyordu, komşusu olan iyiliksever hanım adeta ona vekalet ediyordu.

Vasfiye Hanım bir aralık komşusunun sözünü kesti. Ağlıyordu. Gözlerinden yaşlar süzüle süzüle anlattı ki, birçok evde ağır hizmetlerde çalışmıştı, her şeye göğüs germişti. Tek yuvası yıkılmasın, ahlakından, namusundan fedakârlık etmesin diye. Halbuki o ağır işlere karşılık eline geçen üç beş kuruş bile elinden alınıyordu. Buna daha fazla dayanamayacaktı. Gazi'ye iltica ediyor, O'nun merhametine sığınıyordu. Cevat Abbas Bey'den aracılık yapmasını, Gazi'ye kendi lehinde tavassutta bulunmasını rica etmeye gelmişti.

Cevat Abbas Bey, genç kadının anlattıklarından büyük bir üzüntü duymuştu. Vasfiye Hanım'ın anlattıklarını aynen Gazi'ye nakletti. O da dinledikçe üzülüyor ve duygulanıyor-

Atatürk Florya'da Köşk'ün balkonunda Ülkü ile. 21 Haziran 1936.

du. Bu genç kadının hemen ertesi günü himayesine alınmasını, annesinden yadigâr olan bu kimsesiz kadının ızdırabına seyirci kalamayacağını Cevat Abbas Bey'e söyledi. Böylelikle Vasfiye Hanım, Gazi'nin himayesine girmiş oldu.

Bir müddet sonra Ankara'da değerli ve temiz bir insan olan şimendifer memuru Çukluoğlu ile Vasfiye Hanım evlendiler. Bu izdivacın senesinde bir çocukları oldu. Bu çocuğun adını, Mustafa Kemal koydu: Ülkü.

Daha Ülkü'nün yüzünü bile görmemişti. Vasfiye Hanım'ın bir kızı olduğunu duyunca «Vasfiye'nin çocuğunun ismi Ülkü olsun» demişti.

Annesi, Ülkü'yü iki aylıkken Çankaya Köşkü'ne götürdü. Gazi, Vasfiye Hanım'ın kucağındaki bebeği görür görmez yerinden kalktı, kucağına aldı. Bir bana şefkati ile sevmeye, okşamaya başladı. Bir taraftan da:

— Çocuk ne güzel, şey diyordu. Demek biz de böyle imişiz de büyümüşüz...

Ülkü, Gazi İstasyonunda küçük ve kasvetli bir evde doğmuştu. Fakat kader onu bu evde bırakmadı, büyük ve aydınlık saraylara sürükledi. Atatürk, kalbindeki babalık duygusunu, bu küçük kızı sevmekle tatmin etmeye çalıştı.

Öldüğü güne kadar, Atatürk'ün içindeki en büyük özlem, hiç şüphe yok ki çocuk sevgisi olmuştur. Bir çocuk sahibi olmak. Mukadderat O'na her şeyi verdi, yalnız bunu çok gördü. Atatürk, bunda bir isabet olduğunu sezer gibiydi. Çok sevdiği atı, Ruamdan öldüğü vakit ne demişti? Belki de Tanrı'nın O'na çocuk vermemesinin bir hikmeti olduğunu söylememiş miydi? Bir atın ölümüne yanan hassas kalbi, bir evladın kaybedilmesie yanmaz mıydı? Bir başka gün, köpeğini mecburen öldürüp de mumlayadıkları zaman, nasıl onu görmeye tahammül edememişti.

Vasfiye Hanım, Ülkü'yü ilk defa Çankaya'ya götürdüğü günün akşamı evine Gazi İstasyonu'na dönmüştü. Atatürk çocuğu arayıp da bulamayınca, Sabiha Gökçen'den sormuştu:

—Neredeler, nereye gittiler?

Eve döndüklerini anlayınca «mama parasıdır» diye yüz lira göndermişti. Ondan sonra ilgisi gittikçe arttı. İstanbul seyahatlerinden dönerken O'nu Gazi İstasyonunda karşılıyorlardı. Artık Ülkü altı aylık olmuştu. O kadar kalabalık arasında, daha uzaktan görür görmez, yaklaşıp çocuğu kucağına alıyordu. Ülkü de O'na sokuluyor, yakınlık gösteriyordu. Atatürk, Ülkü'yü, Ankara İstasyonu'na gelene kadar sevmişti. O da Atatürk'ün boynuna sarılıyor, öpüyor, mendil cebinden sarkan saatin kordonu ile oynuyordu. Bir de saati kulağına götürerek dinlemesini öğrenmişti. Bu hareketi, Atatürk'ün kucağına her gelişinde tekrarlıyor, O da bunu hafızasının kuvvetli oluşuna veriyordu.

Aylar geçtikçe Atatürk'ün Ülkü'ye olan bağlılığı artıyor, buna karşı Ülkü de O'na büyük yakınlık gösteriyordu. Bazı sözleri heceliyor, meramını anlatamayınca ağzı ile gözleri ile işaretler yapmaya çalışıyordu.

Ülkü bir buçuk yaşına gelmişti. Bir gün İstanbul'dan Atatürk telefon etti. «Getirin bana Ülkü'yü» diyerek bu küçük kızı her gün arayan Atatürk:

— Babasından izin alsın, Vasfiye Ülkü'yü getirsin, diyordu.

Vasfiye Hanım, Ülkü'yü İstanbul'a götürdü. Atatürk çocuğu görünce hasret kalmış bir baba gibi ona sarıldı. O günden sonra da bir daha yanından hiç ayırmaz oldu. Ege vapuruyla yapılan gezide onu da beraberinde Antalya'ya götürdü. Ülkü de «Paşa Baba» diye günden güne Atatürk'e bağlanıyordu.

«Ben bunu kendi elimle yetiştirmek isterim» diyen Atatürk, Ülkü'nün konuşmasını, her halini seviyordu.

Halbuki, Atatürk çocukları pek öyle sevmezdi. Ülkü'ye böyle aşırı bağlılık göstermesi etrafının da dikkatini çekiyordu. Bir gün, yaveri Cevat Abbas Bey, bu sevginin neden ileri geldiğini sordu. Cevap şuydu:

— Zekâyı takdir ederim! Bu çocukta kıymetli bir zekâ görmekteyim. Ülkü ile onun için alakadar oluyorum.

Atatürk gittikçe yaşlanıyordu. Elli beş yaşına gelmişti. Evlat sahibi olmamış bir adam için elli beş yaş az şey değildi. Belki de yaşının verdiği bir duygu ile Ülkü şimdi O'nu her zamankinden daha çok ilgilendiriyordu.

Gazi Çiftliği'ne gittiği zaman Ülkü'yü mutlaka ziyaret eder, onu otomobiline alır, bir büyük adam gibi muamele eder, hatırını sorardı. Bütün dileklerini yerine getirmek isterdi. Ne kadar çocukça olursa olsun...

Ülkü artık daima Atatürk'ün yanında, dizlerinin dibinde, kucağındaydı. O geniş ve elmacık kemikleri çıkık yüzünü, düz siyah saçlarını Atatürk ne kadar da seviyordu.

Atatürk, bir gün bahçede çimenler üzerinde oturuyordu. Ülkü, onun çimenler üzerinde oturduğunu görünce koşup, elini tutmuş:

— Kalk Atatürkçüğüm, hasta olacaksın, oturma burada, diye O'nu çimenlerin üzerinden kaldırmıştı.

Bu hareketi Atatürk'ün çok hoşuna gitmişti:

— Ne hassas çocuk, diyordu, kim olduğumu bilmediği halde beni nasıl seviyor!

Atatürk'ün etrafındakiler, O'nun Ülkü'ye olan bağlılığını iyi bildikleri için, cesaret edemedikleri konularda bu küçük kızı ileriye sürüyorlardı. Mesela, Atatürk'ü uykudan uyandırmak herkesin yapabileceği işlerden değildi. O'nu uyandır-

mak istedikleri zaman, Ülkü'yü içeri yollarlar, git kaldır, derlerdi. Vakit erken bile olsa o, gider:

— Haydi, kalk, çok uyudun artık Atatürkçüğüm, bak Güneş çıktı, diye koşar, uyandırırdı.

Bir başka gün de, sarı ayakkabılarını, asılı duran lacivert elbisesine yakıştıramayınca, ayakkabısını almış, boyamaya başlamıştı. Boyarken de siyah boya ile ellerini, yüzünü boyamıştı. Atatürk, o halde görünce:

— Ne yaptın, diye sormuştu.

— Atatürkçüğüm elbisen siyah, ayakkabın sarı. Olmaz. Hepsi bir renk olsun.

Atatürk bu söze uzun zaman güldü, durdu.

.....

Bir gece, tanınmış büyük yabancı şahısların da bulunduğu bir suvarede Atatürk'ün aklına geliyor?

— Nerede Ülkü?

Atatürk Florya'da İnönü ve Ülkü ile birlikte. 17 Temmuz 1936.

Uykuda olduğunu öğrenince «uyandırın, getirin!» diye emir veriyordu. Ülkü'yü uyandırdılar. Uykudan yeni kalkmış, mahmurluğu geçmemiş küçük kız, büyük salona girer girmez, zamanın meşhur dalkavuklarından biri, hemen çocukcağızın karşısında iki büklüm olarak, yaltaklanmaya başladı:

— Vay, hanımefendi, ah küçük hanımefendi... Nerelerdeydiniz? Mahcemalinize mütehassırdık. Bizi mahzun ettiniz. Teşrifinizle bahtiyar ettiniz!

Daha bir sürü çocuğun anlayamayacağı, manasız iltifatlar. Ülkü, önce şaşkın şaşkın bakındı. Sonra kimsenin beklemediği bir hareket oldu. Küçük kız isyan eden bir halle, kendini tutamayarak, iltifatlarına devam eden meşhur dalkavuğun suratına «tuu» diye tükürüverdi.

— O kadar kalabalık içinde suratına tükürülecek herifi nasıl bildi, derdi.

.....

O zaman başvekil bulunan Celal Bayar, hastalanmış, Savarona'da yatıyordu. Atatürk, ona geçmiş olsun diyerek yanından çıkarken:

— Ülkü, haydi git, amcana masal söyle, demişti.

Ülkü içeri girdi:

— Beni Atatürk yolladı, sana masal söylemeye geldim!

Sonra bildiği masallardan birini söyledi. Aferini alınca:

— Bitirdim, artık gidiyorum, diye yanından çıktı.

.....

Emir Abdullah'ın Ankara'yı ziyaret ettiği günlerdeydi. Atatürk, Ülkü'yü Emir Abdullah'a takdim etmişti. Ülkü, ömründe ilk defa böyle sarıklı, cübbeli birini gördüğü için merak etti, gitti kucağına oturdu:

— Niye böyle bembeyaz uzun entari ile geziyorsunuz? Atatürkçüğümün sakalı yok, sizin neden var?

— Bizim memleket çok sıcak olduğu için böyle giyiniriz. Sakal da bizde adettir. Ne yapalım küçük hanım!

Emir sözlerine ilave ediyordu:

— Ben gidince, bak sana ne güzel bir hediye göndereceğim.

Gerçekten de memleketine dönünce, Ülkü'yü unutmadı, hediyesini gönderdi.

.....

Ülkü hastalanmıştı. Paratifo teşhisi konulmuştu hastalığına Dolmabahçede tedavi ediliyordu. Florya'da kalan Atatürk, her gün kalkıp Dolmabahçe Sarayı'na geliyor, Ülkü'yü ziyaret ediyordu. Düşkünlüğü büsbütün artmıştı. Doktorlara:

— Bu çocuğa bir şey olursa ben yaşayamam. Ne yaparsanız yapın, bunu kurtarın, diyordu.

Doktorlar yanına girmemesini tavsiye ettikleri halde, «Ben Ülkü'yü görmeden edemem» diye başının ucundan ayrılmıyordu.

Ziyaret edeceği zaman, Ülkü'nün yanına önce Atatürk giriyor, halini, durumunu iyice sorup öğrendikten sonra, eğer Ülkü isterse, yaverleri ve mahiyetinde olan diğer şahıslar da içeri girerek, hal ve hatırını soruyorlardı.

Ülkü iyileşti. Fakat, o iyileşinceye kadar Atatürk'ün de çekmediği kalmadı.

Atatürk, Ülkü'yü ne kadar severse, onun danslarını da öyle severdi. Küçük kız, dans öğrenme konusunda büyük bir kabiliyet gösteriyordu. Belki de bu istidat, Atatürk'ün dansa karşı gösterdiği büyük ilginin bir sonucuydu. Ülkü yandan taklalar atar, cambaz gibi bacaklarını iki yana açar, en zor hünerleri bile kolaylıkla yapardı. Bütün dansları da, göre göre öğrenmişti. Tanınmış bir sanatçı geldiği zaman, onun dan-

sını seyreder, Atatürk «Haydi yap bakayım» deyince aynen yapardı. Atatürk bilhassa kazaska ve zeybek oyunlarını çok sever, sık sık oynatırdı. Bir de «Anasını istemem, kızını ver bana» türküsünü söylerdi.

Ülkü, bir gece uyandı, kalktı, baktı ki, Atatürk hâlâ masasının başında çalışıyor. Yavaş yavaş yanına gitti. Yüzünü okşayarak:

— Atatürkçüğüm, çok çalışıyorsun, yoruluyorsun, haydi bırak artık... Bak benim canım, Yanık Ömer şarkısını istiyor. Safiye Ayla'yı çağıralım da beraber dinleyelim, dedi.

Atatürk güldü, kalktı: «Peki haydi bakalım» diyerek Safiye Ayla'ya haber göndertti. Ülkü, O'nun başka türlü yorgunluktan kurtarılamayacağını anlamıştı.

Bir saat geçmeden, ortalık saz nağmeleriyle dolmuştu. Safiye Ayla'nın o harikulade sesi perde yükseliyordu:

«Yanık Ömer ata biner
Köylülere gider haber
Hazırlansın düğüne, düğüneee...»

Gecenin ilerlemiş bu saatinde Safiye Ayla'nın sesi ile uyanmak Saraydakiler için hoş bir sürpriz olmuştu. Fakat, Mustafa Kemal Atatürk'ün etrafında yaşamaya alışanlar böyle olağanüstü olaylara da alışmışlardı.

.....

Atatürk, bir küçük çocuğun bütün aşırı hallerine tahammül edebilecek yaradılışta değildi. Fakat, Ülkü ne yaparsa yapsın hepsine tahammül ediyordu.

Mesela Ülkü, ayaklarını yere vurarak:

— Atatürkçüğüm, çabuk gel. Gelmezsen şimdi şuracıkta yerlere yatar, tepinirim, diye kendisini çağırdığı vakit üşenmeden kalkar, onunla meşgul olur, gönlünü alırdı.

*

Atatürk artık eski Atatürk değildi. Zayıflamış, rengi bozulmuş, bitkin bir hal almıştı. Hasta yatağında yatıyordu. Tıbbın bütün imkânları seferber ediliyor, fakat o menhus hastalığa bir çare bulunamıyordu. Ülkü her zamanki gibi yine Atatürk'ün yanındaydı.

İlk komadan dört gün sonra Atatürk, Ülkü'yü istemişti. Bayramı görsün Ülkü.

Ülkü boynuna sarılarak:

— Atatürkçüğüm, dedi, bayramı görelim ama, sen de gel!

Bir türlü ayrılmak istemiyor, «sensiz Ankara'ya gitmem» deyip duruyordu! Atatürk «ben de geleceğim» diye onu teselli etmeye çalışıyordu. Yarım saat kadar böyle geçti. Nihayet, Atatürk onu bağrına basarak tekrar tekrar öptü.

Aradan on gün geçti. Artık ayrılıp Ankara'ya dönüyorlardı. Ülkü, iki gözü iki çeşme ağlıyordu. Onun ağlayışına Atatürk o kadar üzüldü ki, gözleri dolu dolu oldu.

Ülkü:

— Gidiyorum Atatürkçüğüm ama yine geleceğim, dedikçe O:

— Siz gelmeyin, ben geleceğim, diye cevap veriyordu.

Fakat kendisin de yavaş yavaş artık bu hastalığın pençesinden kurtulamayacağını, Ankara'yı bir daha göremeyeceğini anlamıştı.

Ülkü ile annesi, Atatürk'ün ellerini öperek ayrılırken O:

— Çocuğa iyi bak, diye Vasfiye Hanım'ın arkasından sesleniyordu.

Onlar Ankara'ya döndükten sonra, Atatürk, her gün sadık adamı Nesip Efendi'ye telefon ettiriyordu: «Ülkü nasıl? Annesi çocuğa iyi baksın!» Ülkü de O'ndan haber gelince seviniyor, hatta bazen annesine:

— Anne, Atatürkçüğümün sevdiği plakları çal da oynayayım, diyordu.

Son telefonu 9 Kasım günü ettirdi. Nesip Efendi, hattın öbür ucunda, İstanbul'da, sesi titreyerek konuşuyordu:

— Paşa buyurdular ki, Vasfiye'ye söyleyin, benim vaziyetim iyi değil. Ülkü ne yapıyor, diye sordular.

Ülkü iyiydi. Fakat Atatürk çok fenaydı. Son komaya girmişti ve artık kurtuluş umudu kalmamıştı.

Vasfiye Hanım, ertesi günü, yani 10 Kasım 1938 sabahı heyecanla telefona koştu. Nesip Efendi'yi buldu.

— Atatürk'ün vaziyeti nasıl?

— İyi değil, fakat Allah'tan ümit kesilmez.

Telefon kapandı. Nesip Efendi daha fazla konuşmaya tahammül edememişti.

Biraz sonra Ankara'daki bir tanıdıkları Vasfiye Hanım'a telefon ediyordu:

— Bayraklar yarıya iniyor...

— Nasıl? Ne diyorsunuz? Daha yarım saat evvel konuştuk.

Vasfiye Hanım, bitkin bir halde tir tir titreyerek tekrar telefona sarıldı, Dolmabahçe'yi buldu:

— Bayraklar yarıya mı iniyor?

Vasfiye Hanım'ın bu çığlığına iki kelime cevap verdi:

— Heyhat, evet!

O sırada, Gazi Çiftliğindeki mektebe yakın olsun diye Atatürk'ün yaptırmış olduğu evde oturuyorlardı. Ülkü de henüz beş buçuk yaşında olduğu için okula kayıtsız devam ediyordu. Okulda, Atatürk'ün öldüğünü kendisinden saklamışlardı. Eve gelince, annesi de bir şey hissettirmemek istedi. Üç dört gün telefon ettiğini, kendisini sorduğunu söyleyerek oyaladılar. Fakat «Atatürkçüğümü göreceğim geldi» diye tutturunca ne yapacaklarını şaşırdılar. En sonunda bir gün:

— Avrupa'ya gitti, gelecek, dediler.

— Beni bu kadar severdi. Niye götürmedi?

Hüngür hüngür ağlamaya başladı. Ne kadar gizleseler, etrafta olup bitenlerden bir şey seziyordu. Annesinin gözlerinin içine bakarak, hiç bir şey söylemiyor, sadece içini çekiyordu.

Bir gün annesi, hasta yatağında yatarken, Ülkü'nün, yastığının altında duran Atatürk'ün resimlerini gizlice çıkarıp yüzüne yapıştıra yapıştıra öptüğünü ve ağladığı gördü. Ülkü her şeyi biliyordu artık. Atatürkçüğünün ölümünü kendisinden saklamışlardı, o da üzüntüsünü, yasını başkalarından saklamaya çalışıyordu.

Bir daha hiç Atatürk'ün sözünü etmedi. Yalnız beş altı ay sonra bir gün annesi zeybek havası çalınırken:

— Haydi Ülkü, oynasana, demek gafletinde bulundu. O zaman Ülkü birden sarsıldı, hıçkırıklar arasında:

— Ne oynayacağım artık, diye haykırdı, Atatürk yok ki...[42]

Altan DELİORMAN
Aralık 1960
İstanbul

(42) Ülkü, büyüdükten sonra, Fethi Doğançay adında ve üsteğmen rütbesinde bir subay ile evlenmiştir. Şimdi tahminen yirmi sekiz yaşlarında bulunmaktadır.(1960)

Kitabın hazırlanmasında başvurulan kaynaklardan bazıları

Ağabeyim Mustafa Kemal	Şemsi Belli
Ankara, Türkiye'deki Yeni Oluşun Bir İzahı	Von Norbert Bischoff
Ankara'nın İlk Günleri (Yirminci Asır)	Kandemir
Ankara'nın İlk Günleri	Yunus Nadi
Armstrongdan Mustafa Kemal ve İftiralara cevap	Sadi Borak
Atatürk	Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler	Afetinan
Atatürk'e Kafa Tutanlar	Selahattin Güngör
Atatürk İçin	İsmail Habib Sevük
Atatürk'e Ait Fıkralar	Rıza Ruşen Yücer
Atatürk'le Üç Ay	Ahmet Hamdi Başar
Atatürk — Muhtelif Cepheleriyle	Kemal Arıburnu
Atatürk'ün Bana Yazdırdıkları (Belleten)	Afetinan
Atatürk'ten Hatıralar	Afetinan
Atatürk'ün Adana Seyahatleri	Taha Toros
Atatürk'ten Bir Kadına Mektupları (Milliyet)	Peyami Safa
Atatürk Latife Hanım'la Nasıl Evlendi? (Hayat)	Naşit Hakkı Uluğ
Atatürk'ün Hususi Hayatı (Zaman)	Asaf İlbay
Atatürk'ü Özleyiş	Ruşen Eşref Ünaydın
Atatürk'ün Sofrasında	Hikmel Bil
Atatürk'ten Altın Yapraklar	Kadircan Kaflı

Bozkurt	H. Armstrong
Çankaya	Falih Rıfkı Atay
Damla Damla	Ruşen Eşref Ünaydın
Felakete Doğru	Andrea
Halide Edip Adıvar'ın Milli Mücadele Hatıraları (Hayat)	Halide Edip Adıvar
Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi	Enver Behnan Şapolyo
Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor (Milliyet)	Ali Kılıç
Kurt ve Pars Mustafa Kemal	Benoist Mechin
Kurtuluş Edebiyatı Tarihi	Enver Behnan Şapolyo
Mustafa Kemal Eseri ve Memleketi	Charles Scherrill
Mustafa Kemal Balkanlarda	Altan Deliorman
Mütareke Defteri	Yunus Nadi
Nutuk	Kemal Atatürk
Nükte, Fıkra, Çizgilerle Atatürk	Niyazi Ahmet Banoğlu
Onun İçin Yazılanlar, Söylenenler, Makaleler O Zamanlar	İsmail Habib Sevük
Ön Asyalı Diktatör Mustafa Kemal ve Zaferleri	F. Perrone Di San Martino
Üç Adam	General Cherrill
Yakınlarının Ağzından Atatürk	Selahattin Güngör

ATATÜRK'ÜN HAYATINDAKİ KADINLAR; Cumhuriyetimizin kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün yoğun, fırtınalı yaşamının duygu yükle yanlarını sergiliyor.

Atatürk'ün ilk gençlik yıllarından yaşamının son anına kadar çevresinde bulunan; sevdiği, ilgi gösterip bağlandığı, sevildiği, yetişmelerinde ve eğitimlerinde etkin olduğu kadınların portreleri yer alıyor bu kitapta. İlk aşkın tutuşturduğu gönüllerde iz bırakanlar...Müjgan, Nadire... On sekiz yaşın delicoşkunluğunda tutkuyla sevilenler... Manastır'a kaçıracağı Rum kızı, Kahire'nin Liza'sı ve Tevhide'si... Onu tutkuyla seven Mara Kovaçef, mektup aşkı Mm. Corinne, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın kızı Lütfiye,Sultan Vahdettin'in küçük kızı Sabiha Sultan bir dönem ATATÜRK'ün ilgi odağında bulunan kadınlardı...

Milli Mücadele yıllarında O'nun çevresinde, yakınında yer alanların içinde kadınlar hep vardı. Tutkuyla bağlanışının kurbanı olan Fikriye Hanım'ın gerçeği, cephede ATATÜK'ün yanıbaşında bulunan Halide Edip'le yakın ve uzak duruşun içyüzü kitapta yer alan portrelerin anılarda iz bırakanları.

Annesi Zübeyde Hanım'dan kızkardeşi Makbule Atadan'a; ayrıldığı eşi Latife Hanım'dan ilgisini, sevgisini her an hissettirdiği Zehra Mehmed, Afet Hanım, Sabiha Gökçen... Bir baba şefkatiyle üzerine titrediği Ülkü... ATATÜRK'ün sevdiği, sevildiği; etkilediği, etkilendiği, bağlanıp yetiştirdiği kadınlar...

Onların tutkulu kişilikleri, Atatürk'e olan hayranlık derecesindeki ilgi ve sevgileri... Aşkla, nefretle, gururla, kıskançlık ve sevecenlikle geçen ömrün hem tanığı, hem de yaşayanıdır her biri. Adeta birer roman kahramanı olan Atatürk'ün hayatındaki kadınların capcanlı portreleri çizilmiş bu kitapta.

ATATÜRK'ü daha yakından tanımaya, onun insanî kişiliğinin derinliklerini kavramaya dönük bir kitap ATATÜRK'ÜN HAYATINDAKİ KADINLAR. Tabuların ötesindeki MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ün portresidir aynı

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

ISBN 975-826-963-1

9 789758 2696